

Studia Theologica Transsylvaniae

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus
Teológiai Kar Pasztorálteológia Tanszékének Folyóirata

TARTALOM

PUSKELY MÁRIA SSND

Epistularium Sancti Augustini episcopi Hipponiensis

SERES ATTILA

Iratok Márton Áron apostoli kormányzói kinevezésének
és püspökké szentelésének diplomáciai és egyházpolitikai hátteréhez

TAMÁSI ZSOLT

Az uniós jogharmonizáció elmaradásának anyagi
következményei az erdélyi egyházmegyére 1848/49-ben

MARTON JÓZSEF

Leopold Karl Kollonich bíboros
újraszentelte-e Anghel Athanasiu püspököt?

ORBÁN SZABOLCS OFM

Csíksomlyó szerepe az erdélyi zarándoklatokban

13/Supplementum I

Studia Theologica Transsylvaniensia

XIII. ÉVFOLYAM

SUPPLEMENTUM I.

2010

KOLOZSVÁR – GYULAFEHÉRVÁR

Studia Theologica Transsylvaniensis

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológiai Kar
Pasztorálteológia Tanszékének Folyóirata – XIII. évfolyam, 2010/Sup I.

Szerkesztőség címe:

Institutul Teologic Romano-Catolic,
RO – 510010 Alba Iulia, Str. Gabriel Bethlen, Nr. 3.
Tel.: +40 / 258-811.688
E-mail: diosidavid@yahoo.de
www.sis.uab.ro

Szerkesztők:

Dr. Marton József
Dr. Diósi Dávid

Szerkesztőbizottság:
(Editorial Board)

Dr. Peter Schallenberg – Paderborn
Dr. Oláh Zoltán – Gyulafehérvár
Dr. Bara Zoltán – Gyulafehérvár
Dr. Alexandru Boboc – Bukarest
Dr. Ecsedy Judit – Budapest
Dr. Madas Edit – Budapest
Drd. Ferenczi Sándor – Gyulafehérvár
Dr. Orbán Szabolcs OFM. – Gyulafehérvár

Szaklektorok:
(Advisory Board)

Dr. Brendan Leahy – Maynooth
Dr. Franz Sedlmeier – Augsburg
Dr. Stefan Tobler – Nagyszeben
Dr. Nagy József – Gyulafehérvár
Dr. Vizkelety András – Budapest
Dr. Székely Dénes – Gyulafehérvár
Dr. Kovács Zsolt – Gyulafehérvár
Dr. Peter Sedlák – Kassa
Dr. Lukács Róbert – Gyulafehérvár
Dr. László László – Ottawa

ISSN 1582 – 0661

© RÓMAI KATOLIKUS HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA – GYULAFEHÉRVÁR

Megjelent: 2010
Alak: 61x86/11

TARTALOM

PUSKELY MÁRIA SSND

Epistularium Sancti Augustini episcopi Hipponiensis 5

SERES ATTILA

Iratok Márton Áron apostoli kormányzói
kinevezésének és püspökké szentelésének
diplomáciai és egyházpolitikai háttéréhez 63

TAMÁSI ZSOLT

Az uniós jogharmonizáció elmaradásának anyagi
következményei az erdélyi egyházmegyére 1848/49-ben 109

MARTON JÓZSEF

Leopold Karl Kollonich bíboros
újrászentelte-e Anghel Athanasiu püspököt? 135

ORBÁN SZABOLCS OFM

Csíksomlyó szerepe az erdélyi zarándoklatokban 153

SUMAR– INHALT – SOMMARIO

PUSKELY MÁRIA SSND: Epistularium Sancti Augustini episcopi Hipponiensis - SERES ATTILA: Documente privind aspecte diplomatice și ecleziastice ale numirii drept administrator apostolic și a consacrării întru episcop a lui Márton Áron / Dokumente zum diplomatischen und kirchenpolitischen Hintergrund der Ernennung zum apostolischen Administrator und der Bischofsweihe von Áron Márton / Documenti di ambito diplomatico e di politica ecclesiastica con riferimento alla nomina di administrator apostolicus e della consecrazione vescovile di Márton Áron - TAMÁSI ZSOLT: Consecințele materiale ale reglementării juridice privind dieceza de Transilvania în anii 1848/1849 / Die materielle Konsequenzen der unterbliebenen Rechtsharmonisierung für die Diözese Transsylvania in den Jahren 1848/49 / Le conseguenze materiali della mancanza di un quadro giuridico armonizzato del unione in materia di diritto per la diocesi di Transylvania (1848/49) - MARTON JÓZSEF: Problematika reaconsacrării episcopului Athanasie Anghel de către cardinalul Kollonich / Das Problem der Wiederweihe von Bischof Anghel Athanasiu durch Leopolt Karl Kardinal Kollonich / Il problema della "riconsacrazione" del vescovo Anghel Athanasiu dal Card. Leopold Karl Kollonich – ORBÁN SZABOLCS: Die Rolle von Csíksomlyó im transsilvanischen Wallfahrtswesen / Rolul Șumuleu Ciucului in pelerinajele din Transilvania

PUSKELY MÁRIA SSND

Epistularium Sancti Augustini episcopi Hipponiensis

Vázlatos áttekintés

Szent Ágoston fennmaradt levélgyűjteményében (PL 33. és CSEL 34, 44, 57. kötetek) 270, az „A”-levelekkel 278 epistula található. Ehhez a viszonylag kis számhoz hozzá kell adnunk azt a 29+2(A) epistulát, amelyeket páratlan szerencse eredményeképp Johannes Divjak fedezett fel (CSEL 88)¹. A szám így is alig haladja meg a háromezázat, márpedig Ágoston, több mint három és fél évtizedes papi, majd püspöki szolgálata során, minden bizonnyal sokkal több levelet írt és kapott. A legelső fennmaradt levél 386-ban készült, a pappászentelése előtti epistulák száma pedig mindössze 18.

Minthogy a levelek datálása gyakran csak hozzávetőleges, vagy teljesen hiányzik, illetve végképp meghatározhatatlan, most nem tudjuk a levelek hiányos kronológiai menetét követni.² Ezért a személyekre összpontosítunk, őket mutatjuk be a hippói presbyterrel, majd főpásztorral való kapcsolatukban. Lesznek közöttük püspökök, presbyterek, diakonusok, donatisták, pelagianusok, arianusok, szüzek, családanyák, politikusok, római vezető tisztségviselők (*comes, proconsul, tribunus, praefectus praetorio, notarius* etc.), megrögzött vagy kereső pogányok és szentéletű keresztények: ifjak, idősek, aszkéták, egy-egy apát, monachusok, monachák. Találkozunk olyanokkal is, akiknek ismerjük szinte egész biográfiáját (Szt. Jeromos, ifj. Szt. Melania, Nolai Szt. Paulinus és Therasia), vagy akiről sok mindent

¹ A Divjak-leveleket csillaggal (*) jelöljük.

² A levelek datálásában Robert B. ENNO S.S. időmeghatározását fogadtuk el. In: FITZGERALD O.S.A., Allan D.: *Augustine through the Ages. An Encyclopedia*. Grand Rapids, Michigan – Cambridge U.K. 1999. A továbbiakban: *AugE* 298–310.

tudunk (Alypius, Pelagius, Iuliana Anicia, Volusianus), de olyanok is, akikről szinte semmit³. Olykor az azonos nevek (több Felix, Hilarius/ Hilarianus, Maximus/Maximianus varians etc.) között sem könnyű eligazodnunk.

Ágoston pappá (391), majd püspökké szentelésének évétől (395/396) jóformán haláláig (430. aug. 28.) sorjáznak a levelek⁴, tükrözve, sugározva írójuk egyre mélyülő szentírási, teológiai, spirituális tudását, lelkipásztori felelősségét, mély emberségét. A rendkívül leterhelt Ágostont ezerféle kéréssel, teológiai, jogi, egyházpolitikai, családi, lelkiismereti etc. kérdéssel ostromolták, s ő szinte szétszórta önmagát, hogy lelkipásztori feladatai lelkiismeretes teljesítése közben megalkossa halhatatlan értékű beszédeit, traktátusait, zsinati felszólalásait, elmélkedéseit, s eljusson a világtörténelem kozmikus/misztikus szemléletéhez, a *De civitate Dei* nagy víziójához. Eközben, lopott éjszakai órákban diktálhatta leveleit, hiszen – gyakran – Hippo kikötőjéből másnap indult a hajó Palesztina vagy Itália felé.

Tudjuk, hogy sokat volt beteg, keményen böjtölt, száz meg száz kilométereket kellett utaznia (gyakran ellenséges területen), s adjuk mindehhez az észak-afrikai tikkasztó hőséget, – akkor legalább megsejtjük, milyen fizikai-lelki állapotban születtek meg epistulái.

429 májusában Genserik vezetésével a vandálok átkeltek Észak-Afrikába, 430-ban már Hippót ostromolták. Ágoston a vandál ostrom zajában készült a hazatérésre. Nagy teológiai munkáit már végigszemlélte (*Retractationes*), beszédeit és levelezését azonban már nem tudta kronológiába állítani. Egy forró augusztus-végi napon, a bűnbánati zsoltárokat imádkozva hunyt el.

³ A két legteljesebb prosopographiai összeállítás: MANDOUZE, André: *Prosopographie de l'Afrique chrétienne (303–533)*. Paris, 1982. – PETRI, Charles – PETRI, Luce: *Prosopographie de l'Italie chrétienne (313–604)*. École Française de Rome, 1999.

⁴ Még Itáliában írott (386–387) négy levele is szerepel a gyűjteményben. Címzettjei: Hermogenianus, Zenobius és Nebridius (2 epp.).

A vandálok 431 nyarán foglalták el Hippót. Possidiusnak és munkatársainak sikerült Ágoston munkáit biztonságba helyezniük, másolt példányai pedig már évek óta megtalálhatók voltak Birodalom-szerte⁵.

Augustinus Aurelius született római állampolgár (*civis Romanus*), latin klasszikusokon⁶ pallérozott anyanyelve a latin. Saját hazájának nyelvi örökségét, a pun nyelvet már nem értette. Az egyszerű észak-afrikai emberek között, akik számára viszont a latin volt érthetetlen, tolmácsra volt szüksége. Görögül keveset tudott, hébert egyáltalán nem tanult. Retorikája, gyémánttá csiszolódott stílusművészete olyannyira felülmúlhatatlan, hogy kortársai közül – más-más színezettel – talán csak Milánói Szt. Ambrus és Szt. Jeromos állítható mellé.

A következőkben szerény kísérletet teszünk arra, hogy megismerkedjünk azokkal a személyekkel, akikhez Ágoston rövidebb, hosszabb levelet intézett, velük valamilyen módon kapcsolatba került. A numidiai Hippo Regius scriptoriumában készült epistulákat – amelyek mindig több példányban készültek – barátok, futárok, alkalmi postások (*perlatores*) szárazföldön és tengeren továbbították afrikai, európai és ázsiai címzettjeihez. Menet közben hány epistula keveredett vagy veszett el végképp, nem tudjuk. Három világrészben élő levelezőpartnereit nem feltétlenül ismerte személyesen, mint például Szt. Jeromost, Pammachius szenátort vagy Nolai Szt. Paulinust. Rómából Thagastébe való hazatérte után (388) többé nem járt „külföldön”⁷.

⁵ A szerzői jog még igen sokáig ismeretlen fogalom.

⁶ Leveleiben gyakoriak a prózai és költői idézetek (Livius, Terentius, Persius, Iuvenalis) legtöbbször azonban kedvenc költőjétől, Vergiliustól, főképp az *Aeneis*ből. Cf. HAGENDAHL, Harald: *Cristianesimo latino e cultura classica*. Da Tertulliano a Cassiodoro. Borla, 1988. Roma.

⁷ Érdekes megjegyeznünk, hogy miután Hippóba került, többet nem látta viszont szülővárosát. Thagaste püspöke fiatalkori és mindvégig hűséges barátja, Alypius lett.

Forgassuk tehát a levelesköteteket, nézzünk szembe Ágoston ismerőseivel, ízlelgessük az epistulák egy-egy gondolatát. A címzettek megszólítása, ha ma kissé mesterkéltnek tűnik is, elárul valamit Ágoston és az illető/k kapcsolatáról: nagyon boldog, szeretett, nagyon szeretett, Krisztusban szeretett, tiszteletreméltó Testvér, Úr. Az „úrnő” mellett többnyire ugyanezek a jelzők, s a szívhez szóló „Isten szolgálója”.

Az áttekinthetőség végett megtartjuk az adott személyek ábécé rendjét, esetleg a lábjegyzetben kiegészítjük néhány életrajzi adattal. A politikai, egyházpolitikai etc. események együttlátására (*synopsis*) viszont csak a levelek szorgos „körbeolvasása” segíthet el.⁸ De ez már az Olvasó feladata.

Leveleskönyv

ALBINA, PINIANUS és ifj. MELANIA⁹

Ep 124. és 126. (410/411)

A gótok támadása elől 410-ben Karthagóba menekülő római előkelőségeket, bármennyire szerette volna, elfoglaltságai miatt Ágoston nem tudta személyesen fogadni (Ep 124.).

Egy mindnyájuk számára nagyon kellemetlen eset miatt magyarázkodik, mentegeti – Albina szerint (Ep 126.) – pénzéhes hippói híveit, akik a Hippóba látogató Pinianus pappászentelését akarták püspöktől kicsikarni. Nyugtatja Albinát és a két fiatait, saját személyét illetően mentegetőzik. Hegedjenek már be Hippóban kapott sebeik, melyeket ő, Ágoston fájjal a legjobban!

⁸ Ellentétben Szent Jeromos leveleinek teljes magyar fordításával (Takács László /szerk., ford./ Szent Jeromos: *Levelek I–II*, Szenzár Kiadó, Bp., 2005) Szent Ágoston epistuláriumának teljes magyar fordítása még várat magára. Levélrészletek, ill. néhány levél fordítása látott csak napvilágot.

⁹ Ifj. Szt Melaniának, szüleinek, Ceionia Albinának és Valerius Publicolának, valamint férjének, Valerius Pinianusnak életét, Szt. Ágostonnal való kapcsolatukat az V. sz. derekán Gerontius írta meg. Ld. Tomas SPIDLİK: *Két Melania*. SZIT, Bp., 2009.

ALYPIUS, Thagasté püspöke¹⁰ *Frater sanctus*

Ep 29. (395 ápr./május)

Ágoston az egykori Leontius hippói püspök ünnepére rendezett lakomázás és italozás ellen emel szót Alypius, akkor már Thagaste püspöke előtt.

Ep 83. (404/405k) – Ep 125. (411 tavaszán) – Ep 10. (428)

Ep 9* (422/430 tavasz) *Commonitorium* – Ep 227. (428/429 húsvét)

Dioscurusnak, az idős és beteg orvosnak (*archiater*) megtéréséről, aki beteg leánya gyógyulásáért tett fogadalmat. Dioscurusszal együtt keresztelkedett meg Peregrinus *comes*.

ANASTASIUS *Dominus et frater sanctus*

Ep 145. (413/414)

Már régóta adós a válasszal. A megpróbáltatásokon csak a hit és a szeretet erejével lehet felülkerekedni. A bűnt csak a Krisztus iránti szeretet által lehet legyőzni. A szeretet összeegyeztethetetlen a félelemmel. S a szeretet a Szent Lélek által már eláradt a szívünkben. – Örül, hogy szent testvérével megoszthatja gondolatait.

ANTONINUS

Ep 20. (390k)

¹⁰ Az Alypiusra vonatkozó adatok forrása legnagyobb részt maga Szt. Ágoston (*Confessiones, Epistulae*). Barátja volt, akivel élete végéig megszakítatlan a kapcsolat. A valamivel idősebb Ágostonnal együtt Alypius is manicheus lett, Rómában jogot tanult, katekumenként részt vett a cassiciacumi eszmeeserén. 387 nagyszombatján Ágostonnal és Adeodattusszal együtt őt is Szt. Ambrus keresztelte meg. Részt vett a thagastéi első kis monasztikus közösség életében, majd rövid ideig a hippóiban is. 395 márciusa előtt lett Thagaste püspöke. Egyike volt annak a hét püspöknek, akik a Karthagói zsinaton (411) elítélték a donatistákat. Részt vett a Pelagius elleni küzdelemben is. Négy alkalommal teljesített diplomáciai küldetést Itáliában. Halálának éve bizonytalan. A hagyomány szerint még ott állt Szt. Ágoston halálos ágya mellett. Röviddel utána halhatott meg.

Hálát ad Istennek Antoninus hitéért és szeretetéért. Köszönti kisfiát, s kívánja, hogy az Úr törvénye szerint növekedjék. Otthonuk, családjuk példaadóan katolikus.

APRINGIUS proconsul, *Dominus insignis*

Ep 134. (411 végén)

Ágoston arra kéri a keresztény proconsult, hogy a le-tartóztatott circumcelliókat és donatistákat ne vesse alá ember-telen kínzásnak. – Apringius egyébként →Marcellinus tribunus és notarius fivére. A későbbiek során mindketten súlyosan megsértették a pelagianus Caecilianust, s ezért mindketten halállal lakoltak.

ARMENTARIUS et *coniunx eius*, **PAULINA**

Ep 127. (410 végén)

Kölcsönös önmegtartóztatást fogadtak, s ezt a döntésüket most szeretnék visszavonni. Ágoston nem látja, hogy fogadalmuk feloldható volna. Az ígélet most már Isten előtt kötelezi őket.

ASELLICUS episcopus, *Dominus et frater beatissimus*

Ep 196. (418 őszén)

A címzett püspök levelet küldött Donatianusnak, arra kérve őt, hogy óvakodjék a zsidókkal folytatott vitáktól. Ágoston szerint a keresztények is valamilyen módon, lélekben zsidók, hiszen Ábrahám szabad leszármazottai.

ATTICUS episcopus Constantinopolitanus, *Dominus beatissimus*

Ep 6* (420k)

Ágoston felhívja a konstantinápolyi püspök figyelmét Pelagius tévtanainak veszedelmes terjedésére.

AUDAX, *Dominus dilectissimus* levelére (Ep 260) Ágoston válasza:

Ep 261. (395u)

Elhárítja a dicséretet, s Audax levelében kijavítja a hét lábból álló hexametert. – Sajnos, neki sincs meg Hieronymus héberből történt Szentírás-fordítása.

AURELIUS episcopus senex Carthaginiensis, primas

Ep 22. (392k)

Ep 41. (396/7) Ágoston már püspök! A levelet ő és Alypius írják.

Ep 60. (401k)

Két testvér elhagyta a hippói monostort, hogy Aureliustól a klérusba való felvételüket kérjék. Ágoston kifejezi aggályait.

Ep 174. (416)

A *De Trinitate* c. könyvét fiatalon kezdte el, s most, öreg korában jut majd el befejezéséig. Egyes részei már közkézen forognak. Számos teendő köti le idejét.

Ep 16* (419)

Kapcsolatuk szoros együttműködéssé fejlődött, főképp a vértanúk pogány szellemű ünneplésének megítélésében és donatisták elleni küzdelemben.

AUXILIUS episcopus iuvenis, *Dominus dilectissimus et venerabilis frater*

Ep 250. – Ep 250A. (415/420)

Egy személy bűne miatt, Auxilius püspök annak egész családját anathemával sújtotta. Az idős Ágoston bocsánatot kér a bűnbánónak, s nem engedi az anathema kiterjesztését, az Egyházból való kiűzetést. „Isten irgalma örvendeztesse meg fiatalságodat, aki nem veted meg az én öregségemet”. –

→Classicianus

BENENATUS episcopus,

Dominus beatissimus, venerabilis et desiderabilis frater

Ep 253. – Ep 354. (395 után)

Egy fiatal leánynak kivel, mikor szabad házasságot kötnie.

BONIFATIUS episcopus Cataquensis, Paulus püspök utóda.

Ep 98. (408/414)

Ártanak a szülők megkeresztelt gyermekeiknek, ha gyógyulásukért a démonoknak mutatnak be áldozatot? A hippói püspök hosszúra nyúlt válaszlevelének végkövetkeztetése: a keresztséggel a kis gyermek hívő keresztény lett. Gyógyulása nem befolyásolható babonával.

BONIFATIUS tribunus, comes Africae, *Filius dilectissimus*

Ep 185. (417k) *De correctione Donatistarum Liber*

Ep 189. (418k) – Ep 220. (427/428)

Bonifatius tribunust a császári udvarban megrágalmazták¹¹, nehéz, veszélyes helyzetbe került. Nem akar visszatérni Itáliába. – Ágoston a megbízható Paulus diakonussal küldi el neki levelét. Nem lehet helyzetének bírója, mert nem tudja meghallgatni mind a két felet.

Ep 17* (417/430) A címzett személyazonossága bizonytalan.

CAECILIANUS praefectus praetorio,

Dominus eximius et in Christi caritate vere meritoque honorabilis

Ep 86. (406/409)

Dicséri keresztény erényeit és ügyintézésnek tisztaságát. Ágoston, aki Hippo püspöki terhét hordozza, kötelességének érzi, hogy tudassa: Caecilianus rendeletének hatása Numidia határvidekén, így Hippóban sem érvényesült. A donatisták továbbra is

¹¹Ágoston csodálta Bonifatius hitét, aki háborúságok közepette is ragaszkodott a szeretetből fakadó igazságossághoz. Hitvese halálakor el akarta hagyni a világot, de Ágoston meggyőzte, hogy a világnak nagyobb szüksége van állami szolgálatára. Később nagy csalódást okozott Hippo püspökének, mivel egy pelagianus nőt vett maga mellé. Ekkor régi jó kapcsolatuk megszakadt. Az ármánykodó Galla Placidia utasítására Ravennában vádat emeltek Bonifatius ellen. Az Itáliába lázadóként visszatért tribunust vetélytársa, Aetius, 432-ben sereggel fogadta, s a csatában megölte.

nagy pusztítást végeznek. Ágoston kéri a *praefectus praetorio* segítségét.

Ep 151. (413/414)

Tudatja vele →Marcellinus kegyetlen halálát. →Apringius

CAELESTINUS diaconus a Roma/papa,

Dominus venerabilis nimiumque desiderabilis sanctus frater et condiaconus

Ep 192. (418) – Ep 209. (423)

Az utóbbi levél már a Pápának szól!¹² *Dominus venerabilis, sanctus Papa*. Gratulál, hogy megválasztása széthúzás nélkül, egyhangúlag történt. Őszintén bánja, hogy közvetve elősegítette Antoninus fussalai püspökké szentelését. Ő ui. méltatlan lett erre a szolgálatra.

CAELESTINUS

Ep 18. (390/391)

Ágoston korábban elküldte neki egy manicheusok ellen írott könyvét. Ezt kéri most vissza, Caelestinus esetleges megjegyzéseivel együtt.

CASTORIUS, *Dominus dilectissimus et honorabilis filius*

Ep 69. (402 végén)

A levelet Ágoston és Alypius írják. Miután Castorius fivére, Maximianus Bagaiensis episcopus különféle okok miatt lemondott, azt javasolják, hogy testvére lépjen helyébe.

CASULANUS presbyter, *Frater dilectissimus*

a szombati börtre vonatkozó két levelére adott válasz:

Ep 36. (396)

A hosszú epistula átfogó képet ad a bört zsidó hagyományáról, Ágoston végül azt ajánlja Casulanusnak: vegye elő józan esztét, tartsa magát ahhoz, amelyet püspöke ír elő a börtre vonatkozóan.

¹² I. Bonifátius utóda I.Caelestinus (422. szept. 10.– 432. júl. 27.).

CELER proconsul Africae (429), *Dominus eximius, filius dilectissimus*

Ep 56. – Ep 57. (mindkettő 396/410 között)

Ágoston arra kéri a provincia legfőbb római előljáróját, óvakodjék a donatista tévtanoktól, védelmezze szorgosabban a hippói térség katolikus egységét. Ha akarja, ezt könnyen megteheti. Isten irgalma tartsa meg épségben és boldogságban.

CELSUS, *carissimus frater*, készen áll arra, hogy elhajózzék, és elvigye Ágoston levelét Nolai Paulinusnak: Ep 80. (405k)

CERETIUS episcopus, *Dominus beatissimus et venerabilis*

Ep 237. (395u)

Priscillianus követőitől vagy más tévtanítóktól származik az a himnusz, amelyet Jézus Krisztusnak tulajdonítanak, pedig csak egyszerűen apokrif szöveg.

CHRISTINUS, *Dominus carissimus*

Ep 256. (395u)

Ágoston egyik legrövidebb, udvarias levélkéje. Jacobus(?) már személyesen tájékoztatta a két levélben felvetett kérdésekről.

CLASSICIANUS, *Dominus insignis*

Egész családjával együtt őt sújtotta anathemával → Auxentius püspök. Vö. Epp 250 és 250A. (415/420)

Ep 1* (427/430) Kérjen bocsánatot, s kérje a püspöktől (→ Auxentiustól) az anathema teljes körű feloldását. Ágoston írt magának Auxentiusnak is, s úgy gondolja, többet ez ügyben nem kell tennie.

CLAUDIUS episcopus, *Beatissimus frater et coepiscopus*

Ep 207. (421/422)

Püspöktársától megkapta Iulianusnak azt a négy könyvét, amelyek egyikében Ágoston egy művét támadta. Erre magának Iulianusnak válaszolt¹³.

COMMONITORIUM SANCTIS FRATRIBUS quorum nomina
epistola mea continet AUGUSTINUS

Ep 15* (419. okt.)

Ágoston néhány bevezető sor után Alypius thagastei püspök Utasítását (*Commonitorium*) közli, majd Dorotheusnak üzeni: büntesse meg keményen azt a férfit, aki egy apácát, gyapjúfonás ürügyén felkeresett, és súlyosan bántalmazott.

CONSENTIUS, *Frater dilectissimus et in Christi visceribus honorandus* levelére (Ep 119. 410 öszén) Ágoston válasza:

Ep 120. (410/411)

Minden erény mélyén a belső ember szépsége rejlik. E szépség bizonyítja, hogy az ember Isten képmásaként teremtett.

A címzettnek azt javasolja, hogy adja ki a Szentháromságról írott könyvét. Consentius, amikor személyesen akarta felkeresni Ágostont, nem találta Hippóban, mivel a püspök egészségi okok miatt vidéken tartózkodott. Következő levelében Ágoston jelzi is, hogy bár személyesen nem találkoztak, a kölcsönös szeretet által már barátai között tartja őt számon.

Ep 205 (420k)

Hosszan elmélkedik az Eucharisziáról és a halottak majdani feltámadásáról. „Miközben mindezeket diktáltam, a kedvező szelet leső levélhordó, hevesen sürgetett, hogy már el-

¹³ Aeclanumi Iulianus (Apulia, 380k–454) Memorius püspök fia, felesége Titia, Beneventum püspökének a leánya. 417-től Aeclanum püspöke. (Cf. Gennadius: *De viris illustribus* 46.) Megfordult Karthágóban, belekeveredett a pelagianusok elleni konfliktusba, szembekerült Zosimus pápával is. Élesen támadta Ágostonnak az eredeti bűnről vallott felfogását. A hippói püspök *De nuptiis et concupiscentia* c. könyvével válaszolt (418/419). Iulianus újabb támadásának szövegét (*Ad Turbantium*) Ágoston Claudius püspöktől kapta meg. Erre született válasza: *Contra Iulianum* (421/422). – Iulianus nézeteit az Efezusi zsinat (431) elítélte. (*AugE* 478–481)

hajózhasson. Ezért, ha valami szabálytalan vagy homályos kifejezést olvasol, vagy ilyenek találod az egészet, a tanítást fogadd el, s bocsáss meg a nyelvezetért” (205,20).

CORNELIUS, *Dominus dilectissimus et frater honorabilis*

Ep 259. (429/430)

A hitvesét, Cyprianát gyászoló (régől ismert) levélíró vigaszt vár Ágostontól, ehhez azonban úgy kellene élnie, amint azt elhunyt hitvese elvárná tőle. Ágoston kemény szavakkal ítéli el Cornelius szabados, erkölcstelen viselkedését. „Szeresd, akinek dicséretét követeled, nehogy méltán tagadjam meg, amit hazug módra követelsz” (259,15).¹⁴

CRESCONIUS¹⁵ tribunus(?) *Dominus dilectissimus*

Ep 113. (409/423)

Császári törvényekre hivatkozva kéri a tribunus jóindulatát egy bizonyos Faventius számára, aki Hippóban talált menedéket. Harminc nap alatt az általa választott városban, tehát Hippóban kell őt kihallgatni.

CRESCONIUS és FELIX, két fiatal hadrumetumi monachus érkezik a hippói püspökhöz, hogy beszámoljanak a közösségükben keletkezett zavarról. Ágoston több művével együtt velük küld választ →VALENTINUS apátnak (Ep 215.).

CRISIMUS, *Dominus carissimus*

Ep 244. (395u)

Ágoston vigasztalja megpróbáltatásaiban; „Krisztusban kedves testvér, emeld föl lelkedet! Isten nem hagyja el övéit, sem nem veszíti el őket, csak arra akar inteni, mennyire törekeny és

¹⁴ A. FITZGERALD hipotézise szerint →Romanianus és Cornelius ugyanaz a személy. *AugE* 730.

¹⁵ Észak-Afrika tartományban a Cresconius egyike a leggyakrabban előforduló neveknek. A Milevisi zsinaton például hat Cresconius nevű püspök vett részt.

bizonytalan mindaz, amihez az emberek ragaszkodnak... A mi szolgálatunk által ő buzdít, hogy bátran maradj hűséges keresztény!”

CRISPINUS, Calamensis episcopus donatista

Ep 51. (399/400)

Elutasítja a calamai donatista püspök által hangoztatott vádat, amely szerint a katolikusok érvénytelenül keresztelnek.

Ep 66. (401e)

Ágoston elítéli az újrakeresztelés államilag is tiltott, tehát törvénytelen gyakorlatát (*colonos suos Mappalienses rebaptizavit*). Mint eretneket 10 libra aranyra büntették, de →Possidius püspök közbenjárására ezt elengedték. Az ítélet ellen Crispinus mégis a caesarokhoz akar fellebbezni.

CYPRIANUS compresbyter, *Dominus merito sincerissimus et sanctus frater*

Ep 92A (408k) A levél csonka.

Az →Italica által felvetett kérdésre válaszol (*De videndo Deo*), s kéri Cyprianus állásfoglalását.

CYRILLUS, Alexandriai sacerdos,

Dominus beatissimus et debitis caritatis officiis honorandus

Ep 4* (417 nyárutó)

Kárhoztatja s elítéli Pelagius dögletes tanítását (*pestifera dogmata*), amelyet már Palesztinában is terjeszt.

DARDANUS, *Frater dilectissimus*

Ep 187. (417 tavasz)

Az előkelő és Krisztust szerető Dardanus kérdéseire a *De praesentia Dei* c. könyvével válaszol.

DARIUS comes, *Dominus inlustris et magnificentissimus*

Ep 229. (429)

Ágoston Urbanus (*in Hilarensi oppido*) és Novatus (*apud Sitifim*) püspöktársaitól tudja, hogy találkoztak Dariusszal, s

könyveiből adtak neki. Ő maga testi gyengesége és a téli hideg miatt nem lehetett jelen a találkozón. Dicséri Dariust, mivel Afrikában nem háborúval akar békét teremteni. Nagyobb dicsőség békével legyőzni a háborút, mint fegyverrel. Azért küldetett, hogy ne ontson vért, miközben békét teremt. (Darius hosszú válasza: Ep 230.)

Ep 231. (429/430)

Mit szeret az ember leginkább magáról hallani? Dicséretét. Ágoston tanúként idézi Themistoklest, Horatiust, Enniust („Minden halandó arra vágyódik, hogy dicsérjék”) és Horatiust; velük ellentétben megállapítja: „kerülni kell az emberek dicséretét”! Jelzi, hogy kérés nélkül további könyveket küldött neki. A *Confessiones* könyvét olvasva ismerje meg Ágostont, dicsérje vele együtt Azt, akit Ágoston szeretett volna dicsőíteni.

Igaz kereszténynek nevezi Dariust.

DEMETRIAS, *puella nobilis ex gente Anicia*

Az előkelő római hajadon szüzességi fogadalmat tett, Ágoston levélben (Ep 150) gratulál →Probának (D. nagyanyja) és Iulianának (D. anyja). Mivel Pelagius is írt Demetriusnak (Pelagii ad Demetriadem Ep. XVII. PL 33. Appendix, 1089–1120.) Ágoston ismét levélben (Ep 188.) inti az anyát és leányát a tévtanoktól¹⁶.

DEOGRATIUS *compresbyter, Frater sincerissimus*

Ep 102. (408/409)

¹⁶ Demetrius (398k–460) az ősi arisztokrata *gens Anicia* sarja, Iuliana Anicia és Olybrius konzul (+410) leánya. A gót Alarik támadásakor az özvegy és családja Karthágóba menekült (410). Szerencsétlenségükre Karthágóban a pénzéhes Heraclius rabságába estek, s csak hatalmas váltságdíj ellenében nyerték vissza szabadságukat. Demetrius örök szüzességet fogadott (404), a *consecratio virginum* szertartását Aurelius Karthágó primása végezte. Pelagius a szüzi élet valóságos kézikönyvét küldte el neki. Jeromos ujjongó sorokkal köszöntötte „Krisztus szüzét” (130. levél). Demetrius Nagy Szt. Leó pápasága (440–461) idején visszatért Rómába. A via Latinán bazilikát épített Szt. István első vértanú tiszteletére.

A presbyter egy pogány barátjától felvetett kérdéseire Ágoston hat pontban válaszol: A feltámadásról, A keresztény vallás idejéről, Az áldozatok megkülönböztetéséről, Arról, ami megíratott: amilyen mértékkel mértetek, olyannal fogtok megméretni, Isten fiáról Salamon szerint, Jónás prófétáról.

Ep 173A. (416) *Deogratias et Theodorus conpresbyteri dilectissimi*

Már kiadásra készen áll a Szentháromságról szóló könyve. Abban mindent elmond, amit ebben, a sietve diktált rövid levelében nem tud kifejtteni.

Ep 25* (419. szept.) DEOGRATIAS, THEODORUS presbytereknek, TITIANUS, QUINTIANUS, QUODVULTDEUS diaconusoknak és N.N. comesnek: Hosszas távolléte után – s ezért sokan morgolódtak – Ágoston hírül adja, hogy sikerült megtartania a szent vértanú ünnepét. A levélhordó (*perlator*) Mascellio számára szállást kér.

DEUTERIUS episcopus, *Dominus beatissimus et merito venerabilis frater*

Ep 236. (395u) Ágoston kéri a püspököt, óvakodjék egy Victorinus nevű subdiaconustól, aki magát manicheistának vallja, és szentségtörő nézeteket hirdet. Úgy viselkedik, mint farkas a bárányok között.

DIOSCURUS, görög fiatal

Ep 118. (410 végén/411 elején)

Az ifjú szenvedélyesen tanulmányozza a latin irodalmat. E célból jött át Rómából Karthágóba. Ágostont – bizonyára csak a híres rétort látva benne – arra kéri, mégpedig sürgősen, mert hajója nemsokára indul!: feleljen Cicero Dialogusaival (*Orator, De oratore*) kapcsolatos megszámlálhatatlanul sok (*innumera-bilis*) kérdésére. Hippo főpásztora, aki lázas betegségéből éppen csak talpraállt, meglepően hosszú válaszában keményen figyelmezteti az ifjoncot: az emberek dicséretére áhítózó tudás önmagában terméketlen. Neki pedig nem az a feladata, hogy az

efféle kérdésekkel töltse idejét. Mindazonáltal rámutat a keresztény hit távlataira.

DOMINI Dilectissimi SANCTAE PLEBIS Hipponiensis

Ep 268. (395 után)

Az éppen távol lévő Ágostonnak tudomására jutott, hogy Fascius 17 solidus adóssága miatt bajba került. Kéri népének illetékeseit: ügyeljenek, nehogy Fasciusnak bántódása essék.

A donatisták nézeteiről, kegyetlenkedéseikről¹⁷:

Ep 76. (404) Ad DONATISTAS

Ágoston szemükre veti: istentelen, szentségtörő tévtanaikkal és cselekedeteikkel megosztják a katolikus Egyház egységét. Konkoly ők Krisztus tiszta vetésében. – A levél éles hangvételő kérdésekbe foglalt vádak pergőtűzként pattogó sorozata.

Ep 79. (404)

Megszólítás nélküli, csonka levél. Ágoston a címzettet istenkáromlással vádolja; menjen el innen, ne tegye tönkre az Úr útjait!

Ep 105. (409) AUGUSTINUS episcopus catholicus Donatistis

Krisztus szeretete nem engedi, hogy hallgasson. „Ha azért gyűlöltök minket, mert nektek a katolikus hitet hirdetjük, mi az Urat szolgáljuk, aki ezt mondja: Boldogok a békességesek, mert Isten fiainak hívatnak. És ami a zsoltárban meg van írva: Azokkal, aki gyűlölik a békét, békességes voltam; amikor nekik beszéltem, rám támadtak. A ti oldalatokon álló presbytereket küldtetek hozzánk, akik ezt mondták: Távozzatok a mi híveinktől, mert ha nem, megölünk titeket... Azt mondjátok, hogy mi árulók vagyunk... Ha lehetséges, nyugodtan fontoljátok meg, mit tettek a ti circumcellióitok és klerikusaitok, s akkor meglátjátok, mi ingerelt fel minket.”

¹⁷Donatist Bishops, Donatus, Donatism. In: *AugE* 281–287.

Ep 141. (412. máj. 14.) SILVANUS senex, VALENTINUS, AURELIUS, INNOCENTIUS, MAXIMINUS, OPTATUS, AUGUSTINUS De concilio Zertensi ad Donatistas

A hét püspök összefoglalja a Cirtai zsinatnak az Egyház egységét megbontó donatistákat elítélő határozatát.

DOMINI CIRTENSES,

Domini honorabiles et carissimi et in omni honorum gradu fratres Cirtenses Ep 144. (412k) (Csonka szöveg)

Cirtai megtért donatisták. Isten szépnek alkotta az emberi testet, s a lélek tisztaságát, szépségét az emberre bízta volna? Isten adja mindkettőnek a növekedést! Ágoston utal az önmérséklet gyümölcseiről vitázó Xenokratészre, akinek írásait ő maga is ismeri. – Alig várja, hogy ezekkel a megtért testvérekkel személyesen is találkozzék.

DONATUS proconsul Africae,

Dominus eximius meritoque honorabilis insigniterque laudabilis filius

Ep 100. (408/409)

Ágoston a világi tekintélyhez fordul; minthogy azonban nincs más tekintély, csak ami Istentől való, a címzett állami vezető ne vesse meg kérését, ne ölje meg azokat (a donatistákat), akik megbontják az Egyház egységét, hanem törvényekkel korlátozza őket. Hagyni kell, hogy megjavuljanak. A rosszat a jóval kell legyőzni.

Ep 112. (409–412)

Sajnál egy elmaradt személyes találkozást, dicséri Donatust, aki Krisztus katonájaként becsülettel intézi Africa tartomány ügyeit. Tiszteletreméltó apjának üdvözlését küldi. Donatust ölelje át Isten irgalma és őrizze meg minden rossztól.

DONATUS Mutugennensis presbyter partis Donati

Ep 173. (411/414k)

A donatista Donatus, nehogy visszatérítsék a katolikus egyházba, minden módon ellenállt. Földre vetette magát, kútba ugrott, de valahogyan kikerült onnan. Ágoston szívfájdalommal és lelkéért meg fizikai állapotáért érzett aggodalommal ír neki, hogy megvigasztalja.

DOROTHEUS senator, *Dominus eximius et merito honorabilis*
Ep 14* (419. okt.)

Ágoston tudja, Dorotheus mennyire szereti Krisztust, egész családjá olyan, mint egy *domestica ecclesia*, javaival Krisztus ügyét szolgálják. Ágoston, név nélkül, egy emberének gyalázatos szentségtörésére hívja fel a senator figyelmét.

DUCTORES ac **PRINCIPES** et **SENIORES** Coloniae Sufetanae
Ep 50. (399. jún. 10. után)

Ég és föld megrendült gonosz kegyetlenkedéseik miatt. Számukra nem érvényesek Róma törvényei, – ti. amelyek megtiltották a pogány szobrok és templomaik kultuszát, sem a császárok tisztelete. „Adjátok vissza a lelkeket, akiket goromba kezetek a rossz felé fordított, és amint mi visszaadjuk nektek a ti Herculeseteket, úgy adassék nekünk vissza a lelkek sokasága!”

Ep 51. (399/400)

Elutasítja többek között azt a vádat, hogy a katolikusok nincsenek megkeresztelve, s azt az állítást, amely szerint a tévtanítók közössége az egyetlen igazi. A címzettek a maximianisták kereszttségét is felvették, s már a templomból is kiűzték azokat, akiket nem ők kereszteltek meg.

DULCITIUS, tribunus et notarius, *Dominus eximius et honorabilis filius*

Ep 204. (419k)

A címzett azt kérdezi, hogyan viselkedjék a donatistákkal szemben. Ágoston fájdalommal ír a dühöngő öngyilkosokról, többek között egy Rexius nevű öreg esetéről, aki önkezével vetett véget életének.

ECDICIA, *Domina religiosissima*

Ep 262. (418)

Ágoston sajnálattal veszi tudomásul, hogy a nemes hölgy, önmegtartóztatást fogadva, férjét házasságtörésbe taszította, s kifejti, melyek Ecdicia kötelességei Isten és férje iránt.

ELPIDIUS, *Dominus eximius, meritoque honorabilis et desiderabilis*

Ep 242. (395u)

Ágoston személyesen nem ismeri. Minden esetre udvariasan megköszöni, hogy az arianus Elpidius meg akarja őt menteni a Szentháromságra vonatkozó katolikus „tévtanítástól”, s ennek érdekében még könyveket is küld neki. Az ezt követő teológiai fejtegetés az arianus tanok szakszerű cáfolata.

EMERITUS, művelt donatista, *Desiderabilis et dilectus frater*

Ep 87. (405/411)

A donatisták miért művelik ezt a szakítást; az elkövetett kegyetlenkedések után hogyhogy ártatlannak érzik magukat? Ágoston végső felhívása: azt kellene eldönteni, melyik Isten igazi és egyetlen egyháza.

EUDOXIUS presbyter, apát, *Dominus dilectus et exoptatissimus*

Ep 48. (398)

A kegyetlen feladatok tömkelegében Ágoston sóhajtva gondol a monachusok békés életére. Arra kéri a Capraria-szigeti¹⁸ monostor apátját és a monachusokat, hogy legyenek állhatatosak, teljesítsék mindazt, amit az Egyház mint anya megkíván tőlük.

EUSEBIUS, *Dominus eximius et honorabilis*

Ep 34. – Ep 35. (396/397)

Ágoston megrendítő eseteket sorol; címzettje világi bíró lehet. Egy gonosz fiú megverte az anyját, a donatista Proculianus

¹⁸ A Baleari-szigetek egyike (ma Caborra), vagy a Korzika északi csúcsa fölött fekvő sziget, ma Capraja.

befogadta és újra megkeresztelte. Egy Primus nevű subdiaconus, mivel eltiltották a monachák látogatásától, átpártolt a donatistákhoz. Most egy szabados *circumcellio* csoport tagja. Egy keresztségre készülő leány donatista lett, szülei visszakényszerítették, Ágoston azonban csak vezeklőként hajlandó visszafogadni az elzüllött nőt. Ágostont úton-útfélen *traditor*ként szidalmazzák.

EUSTOCHIUS, *Dominus eximius et honorabilis*

Ep 24* (?)

A címzett jogi kérdésekre kér választ. Például: mi a törvényes helyzete a szabad anyától és rabszolga apától született gyermeknek? Szabad apák eladhatják-e gyermeküket örökös rabszolgának? Szabad anyák eladhatják-e gyermekeik javait? etc.

EVODIUS Usalis¹⁹, sacerdos/episcopus, *Dominus beatissimus*

Evodius püspök, akit életre szóló barátság fűz Ágostonhoz, számos kérdéssel fordul Hippo főpásztorához (Ep 158. 160. 161. 163.). Innen a gyors levélváltás. Ágoston szabadkozik: ezek a kérdések elmélyült választ kívánnának, de erre nem nagyon van lehetősége. Püspöktársának néhány korábbi műve tanulmányozását ajánlja.

Ep 159. (414)

Evodius kérdéseire válaszként Ágoston Gennadiusnak, egy Karthágóban működő *medicus*nak, aki nem hitt a halál utáni életben, két álombeli élményét idézi fel (dramatizálva!), hogy megfogalmazza a felvetődött kérdéseket: hol van a test, amely valójában az ágyon fekszik, hol van a szem, amely (az álomban) valamit lát? A következtetés kérdés formájában: a halál után vajon szükség van a szemre, hogy lássunk, meglássunk valamit, szükség van a testre, hogy érezzünk valamit?

¹⁹ Evodius Usalis († 424. okt.16.) Thagastéban született. Már keresztényként csatlakozott Ágoston milánói köréhez. Numidiában tagja lett a thagastéi „monasztikus” közösségnek. 401/402k Usalis város püspöke lett.

A test és a testi érzékelés nélküli látás élményei (*visa corporea sine corpore*), a tévedéseket és a csalásokat kizárva, újabb kérdéseket vetnek fel; Ágoston bevallja, ő sem tud mindenre kielégítő magyarázatot adni. – Ne kételkedjünk a halál utáni életben!

Ep 162. (414/415) – Ep 164. (414/415) – Ep 169. (415)

FABIOLA, *Domina religiosissima et reverentissima*

Ep 267. (395u)

A rövidke levél témája: a földi zarándokút célja elérékezés az égi hazába.

Ep 20* (422/423)

A nincstelen családból származó Antoninus Ágoston monostorából szökött meg, húsz éves korában Ágoston megkérdezése és tudta nélkül presbyterré, majd Fussala püspökévé szentelték. Életmódja miatt azonban nem méltó erre a szolgálatra. Ügye a numidiai *primas*, majd Bonifatius pápa²⁰ elé került. A hosszan részletezett s rendkívül bonyolult történet (*longa fabula*) végén Ágoston könnyek között arra kéri a nemes Fabiolát, ha alkalma nyílik rá, anyai szeretettel figyelmeztesse, s az örök életre utalva ébressze fel Antoninus lelkiismeretét. „Te ebben a világban az egyházat keresed, ő pedig az egyházban ezt a világot keresi” (20*,25).

FAUSTINUS diaconus

Ep 7* (428/430) *Commonitorium*

Bonyolult pénzügyekről szól a levél. Bassus tribunus halála után felesége tette rá kezét arra az összegre, amely az egyházat illette volna. Ágoston az ügy kivizsgálását sürgeti.

²⁰ I. Bonifatius pápa (418–422)

FAUSTUS vitte el Ágoston 185. (*De correctione Donatistarum liber*) és 189. levelét →Bonifatius tribunusnak.

FELICIA virgo, *Domina et in Christi membris honoranda filia*
Ep 208. (423 elején)

A közismert botrányok miatt kétségbeesett szüzet Ágoston nyugtatja, vigasztalja, s arra buzdítja: el ne távolodjék az egyházi közösségtől, teljes szívéből szeresse Krisztust és Egyházát. Kéri, hogy válaszoljon neki.

FELICITAS mater, monacha et →RUSTICUS, et SORORES
Ep 210. (421)

Felicitas monacha a Rusticus által vezetett monostorban él. A közösségben valami feddés miatt nyugtalanság keletkezett. Ágoston megkísérli, hogy helyreállítsa az egyetértést és az engedelmesség gyakorlatát.

FELIX diaconus, *Dominus sinceriter dilectissimus*
Ep 3* (?)

Mi az erősebb: a kiskorában beteg leánynak szüzi életre szóló felajánlása, avagy később az a szülői vágy, hogy leányuknak utódai szülessenek? Ágoston méltatja az Isten országáért vállalt szüzesség értékét. Isten azonban ezt mondja: Nem mindenki érti meg ezt a szót, hanem csak az, akinek megadatott, hogy szívét magasra emelje, a mennyei ígéreteket szeresse, a földieket pedig megvesse.

FELIX manicheus presbyter
Ep 79. (404)

Felesleges szabadkoznia, hiszen már messziről látszik, kicsoda. Felix presbyter azt állítja, nem fél a haláltól. De félnie kell istenkáromlásának halálos következményeitől. Ágoston fel-

szólítja, szégyenkezzék, és menjen el innen, ne keresztezze az Úr útjait!²¹

FELIX több püspöknek is a neve: aki jelen volt a Karthágói zsinaton; az a két püspök, akik részt vettek a Milevisi zsinaton; az a püspök, akit Ágoston 206. levelében Valeriusnak ajánl etc.

FELIX, *Dominus dilectissimus*

Ep 252. (395 után)

A címzett nagyon jól tudja: az egyháznak s benne a püspöknek elháríthatatlan kötelessége, hogy gondja legyen minden emberre, köztük is különösen az árvákra. Ágoston várja tehát a szóban forgó kislányt, s megtesz érte mindent, amit az Úr kíván.

FELIX et **HILARINUS**, *Domini dilectissimi meritoque honorandi fratres*

Ep 77. (403/404)

Ágoston legkevésbé sem csodálkozik azon, hogy a sátán meg akarja zavarni a hívők lelkét. Csak az üdvözül, aki végig kitart a hitben. A legkeresztényibb módon ítéljék meg az emberi rágalmat. Mint püspök röviden jelzi, mi a teendő Bonifatius presbyter és Spes ügyében. Mindkét monachus Ágoston monostorában él. A közöttük feltételezett bűnös kapcsolat a vizsgálat nyomán nem bizonyult igaznak.

FESTUS, *Dominus dilectissimus et honorabilis*

Ep 89. (405/411)

Ágoston ismét elítéli az üldöztetésükkel dicsekvő donatisták újrakeresztelési gyakorlatát.

FIRMUS, *Dominus eximius*

Ep 1a* (426/427) – Ep 2* (428k)

²¹ 404. dec. 7-én és 12-én Ágoston és Felix nyilvános vitát folytattak. Felix beismerte vereségét. Később katolikus lett. (Cf. TRAPÉ, Agostino OSA: *Szent Ágoston*. Ford. Ladocsi Gáspár. SZIT, 1987. 143–144.)

Firmus sürgető kérésére a püspök megküldte neki a *De civitate Dei* könyvét. Hosszú levelében e művéhez fűz megjegyzéseket.

FLORENTINA, *Domina eximia meritoque honorabilis in Christo*

Ep 266. (396 után)

Ágoston a címzett sürgető kérésére írja ezt a levelet; tanítani nem akar, hiszen egy a Tanító, Krisztus. A szív mélyén ő tanít mindenkit, bízzék tehát Florentina az Úr vezetésében.

FLORENTINUS, *comes officialis, Dominus dilectissimus*

Ep 114. (409/423)

Florentinus fegyvereseivel elrabolta Faventiust, aki a hippói egyházban keresett menedéket. Ágoston mint ember és püspök kér számára kegyelmet. Florentinusnak a császár törvényei szerint kell eljárnia!

FORTUNATIANUS *episcopus, Frater sanctus*

Ep 148. *Commonitorium* (410)

Ágoston arra kéri, hogy egy bizonyos püspököt, aki állítólag 147. levele miatt megbántódott, látogassa meg, beszéljen vele sértődöttségének okáról. Ágoston ismét azt fejtegeti, amelyet a *De videndo Deo* könyvében magyarázott.

FORTUNATUS *sacerdos, Dominus beatissimus et venerabiliter carissimus*

Ep 115. (409/423)

Ágoston Faventius elrablását teszi szóvá. (→Florentius) Kéri, hogy tárgyalását halasszák el. Az ügyben a pénz játssza a fő szerepet.

FRATRES et PLEBS Hipponiensis

Ep 78. (403/404)

Fájlalják, de lelkük nyugalma ne zavarja meg a Bonifatius presbyter okozta botrány. Az ő szívet is rettenetes fájdalom tölti

el. Ne akarják őt még jobban megfeszíteni, szaporítani sebeit, ha remélnék Istenben²².

Ep 122. (410k)

Jézusra kéri őket, hogy testi távolléte miatt ne szomorodjanak, hiszen lélekben soha sincs távol tőlük. Szükséges szolgálata és egészségi állapota miatt nincs most közöttük. Figyelmezteti őket, hogy távolléte idején se feledkezzenek meg a szegények támogatásáról. Ezt éveken át jelenlétében megtették, most se mulasszák el, mert ez Isten parancsa.

GAIUS, vir bonus

Ep 19. (390/391)

Ágoston őrzi találkozásuk emlékét, s szeretne vele, az okos és kiegyensúlyozott férfivel, gyakran beszélni. Ne adja Isten, hogy Gaius eltávolodjék Krisztus katolikus nyájától!

GENEROSUS Constantinensis, consularis Numidiae,

Dominus eximius et merito insignis, honorabiliterque carissimus filius

Ep 53. (398/400k)

Ágoston, Alypius és Fortunatus közös levele. Generosus ui. nevetve írta meg nekik, hogy a donatisták a maguk oldalára próbálják őt állítani. Ne feledje: Pétertől kezdve egyetlen pápa sem volt donatista! Ágoston Pétertől kezdve fel is sorolja az addigi római pápákat.

Ep 116. (409/423)

Ágoston rövid levelében elismerését fejezi ki Generosus hűségéért és nagyvonalú, jóakarató ügyintézéséért. A Fortunatus püspöknek küldött levélből megtudhatja, milyen szükség készítette arra, hogy kérésével terhelje.

GLORIUS, ELEUSIUS, FELICES donatisták, *Domini dilectissimi*

Ep 43. (396/397) – Ep 44. (396 előtt)

²² Vö. Ep. 77. Dominis Felici et Hilariano. 403/404

Ágoston mindkét levélben hosszan elemzi a donatisták vadjait, közbeilleszt egy kellemetlen epizódot: nemrégiben Cirta felé vezető útján felkereste Tubursis város donatista püspökét, Fortuniust, de a zabolátlan nép zajongása miatt nem tudtak érdemi megbeszélést folytatni.

HERMOGENIANUS

Ep 1. (386 vége; a *Leveleskönyv* időben első fennmaradt darabja)

Ágoston még keresztsége (387. nagyszombat) előtt írt epistulájában közli: neki, mint a még mindig híres rétornak, a lélek mibenlétéről folytatott szópárbajban sikerült legyőznie a nagy tekintélyű akadémikusokat (*Contra Academicos*).

HESYCHIUS, episcopus Salonitanus, *Dominus beatissimus*

Ep 197. (418/419) – Ep 199. (419/420) *De fine saeculi*

Salona²³ püspöke levélben azt kérte Ágostontól, értelmezze a próféták mondásait, amelyek az Üdvözítő visszatérésére, a világ végére vonatkoznak. Ágoston megküldi neki Hieronymus műveinek néhány részletét. Írja meg, ha még maradnak kérdései.

A második, ugyancsak válaszlevélben Ágoston még részletesebb magyarázatot ad. Hesychius ui. azt kérdezi, közel van-e a világ vége, melyek ennek jelei? Ennek jelei mindig velünk vannak, hangzik Ágoston válasza. Fejtgetése végén Hesychiust Isten szent emberének nevezi, és a legőszintébb testvérként üdvözli.

HIERONYMUS presbyter, *Frater sanctus*

Levélváltásuk – személyesen soha nem találkoztak! – 394/5 körül kezdődött a fiatalabb Ágoston kezdeményezésére²⁴. A Betlehemben élő Hieronymus rossz néven vette, hogy a fiatalabb Ágoston szerint az Ószövetséget a *Septuaginta* szövegéből

²³ Dalmáciai város, ma Split.

²⁴ Ágoston Hieronymushoz intézett 28., 40., 67., 71., 73. és 82. epistulája olvasható Takács László (szerk. és ford.) Szent Jeromos: *Levelek*. Szerzár Kiadó, Bp., 2005. I-II. kötetekben.

kellene latinra fordítani, nem pedig héberből. Levélváltásuk hangnemét egyéb apró konfliktusok is cifrázták, mint pl. egy elveszett epistula, a Galata levél értelmezése etc. Az érzékenyebb lelkű, könnyen sebezhető Ágoston mindig megtartotta Jeromos korának és a tudásának kijáró tiszteletet, levelező partnere viszont szabadjára engedte sértődöttségét, olykor dühét. Hieronymus csak élete legvégén szelidült meg; földi kapcsolatuk a kölcsönös szeretet jegyében zárult²⁵.

Ep 28. (394/95) – Ep 56. (400k) – Ep 67. (402) – Ep 71. (403k)
Ep 73. (404k) – Ep 40. (397k) – Ep 82. (405k)²⁶

Az őszinte barátság kölcsönös szabadsága határozza meg kapcsolatukat.

Ep 166. (415k) *De origine animae*

Ep 167. (415k) *De sententia Jacobi apostoli*

Ep 19* (416)

HILARIUS Syracusanus, *Dilectissimus filius*

Ep 157. (414)

Igen hosszú teológiai tractatus Hilarius kérdéseire (Ep 156): lehet-e az ember bűn nélkül, mi történik a keresztség nélkül meghalt gyermekekkel, szabad-e egyáltalán valamire esküdni, hiba nélkül való-e az egyház etc.? Ágoston elismerését fejezi ki távoli levélírójának azért, hogy tanulmányozza az egyház tanítását.

HILARIUS episcopus,

Dominus beatissimus, in Christi caritate venerandus frater

Ep 178. (416)

²⁵ Kapcsolatukról részletesebben Mark VESSEY: Jerome. *AugE* 460–462.

²⁶ MORENO, Francisco: *San Girolamo. Temperamento e santità*. Città Nuova, Roma, 1989. – San GEROLAMO: *Lettere*. Introduzione di Claudio Moreschini. Biblioteca Universale Rizzoli. Milano, 1989. – KELLY, J.N.D.: *Szent Jeromos élete, írásai és vitái*. Ford. Nemes Krisztina. Paulus Hungarus/Kairosz, Bp., 2003.

Távoli püspöktársát Ágoston a pelagianizmus veszélyeiről tájékoztatja. Mindnyájunknak, írja, akik Krisztusban remélünk, közösen el kell ítélnünk ezt a dögletes istentelenséget (*haec pestifera impietas*).

HONORATUS episcopus, donatista²⁷

Ep 49. (398k)

Ágoston rövid egyháztani összefoglalása. Szeretné, ha ezt az eszmecserét személyesen folytathatnák.

HONORATUS, *Dilectissimus frater*

Ep 140. (412)

A még meg sem keresztelt kérdezőnek Ágoston a *Liber de gratia Novi Testamenti* c. vaskos művel válaszol. Óvja Pelagius tanaitól.

HONORIUS/(**HONORATUS**?) episcopus,

Dominus beatissimus et merito venerabilis

Ep 26* (?)

Egy zsinati határozattal ellentétesen szentelt Donantius nevű diaconus ügye. A szóban forgó férfi Ágoston monostorában élt egy ideig, de nem bírta a fegyelmet. Ennek ismerete nélkül a boldog emlékű Antiphus senex, a püspöki statutumok tiltása ellenére diaconussá szentelte. Amikor Ágoston az előzményekről levélben értesítette, visszaküldte hozzá. Ágoston gondoskodott róla, de Theogenes az ő szolgálatában sem látta el a rábízott feladatot. A jövőben – hiszen meg kell élnie – legfeljebb lektorként működhet, minthogy ezt a tisztelet világiak is elláthatják.

IANUARIUS, episcopus Donatistarum

Ep 88. (406k)

²⁷ Székvárosát nem tudjuk meghatározni.

A Hippói körzet klerikusainak az idős donatista püspökhöz intézett levele: panasz a circumcelliók kegyetlenkedései miatt. Melléklet: Anulinus proconsulnak küldött beszámoló.

IANUARIUS, *Dilectissimus filius*

Ep 54. (401) *Ad inquisitones Ianuarii. Liber primus*

Ep 55. (401) *Ad inquisitiones Ianuarii. Liber secundus*

Ágoston ezzel a két hosszú levéllel zárja le a gyerekes gondolkodású, aggályoskodó Ianuariusszal folytatott eszmecsere-t (böjt, eucharisztia, helyi szokások, babonák). A bölcs keresztény tartsa magát mindig ahhoz, amit az egyház tanít.

INNOCENTIUS papa, *Romanae Urbis episcopus*²⁸

Ep 175. (416)

A pápának szóló levelet a Karthagói zsinaton résztvevő (416) 68 püspök írta alá.

Ep 176. (416)

A levelet a Milevisi zsinaton jelenlévő 59 püspök, köztük Ágoston látta el kézjegyével. (Válasz: Ep 182. /417/)

Ep 177. (416)

Az előző két levél témáira hivatkozva ezt az epistulát Aurelius, Alypius, Augustinus, Evodius és Possidius püspökök intézték a pápához. (A pápa válasza 417-ben: Ep 183. és Ep 184.)

IOANNES episcopus Hierosolymitanensis,

Dominus beatissimus et in Christi veritate venerando frater

Ep 179. (416)

Pelagius látszólagos jámborsága ne tévessze meg Jeruzsálem püspökét. Tanai tévtanok. Mindnyájuk kötelessége, hogy ellenálljanak ennek a dögletes (*pestifera*) gazságnak

ITALICA vidua, famula Dei,

Domina eximia et in Christi caritate honoranda

Ep 92. (408k)

²⁸ I. Ince pápa (401–417)

Hogy ki láthatja meg Istent? Tekintsen Krisztusra!
Ep 99. (408/409)

Igazságtalan lenne örülni az örvendezőkkel, de nem sírni a sírókkal. – Üdvözli kisfiait.

IULIANA ANICIA, Demetriadis mater²⁹

Ep 150. (413/414) → Proba et Iuliana

Ep 188. (417.okt./418.ápr.)

Ismét gratulál leánya, Demetrias megszentelt szüzi élet-hivatásához, és óvja Pelagius tévtanaitól.

LAETUS, *Dominus dilectissimus et frater*

Ep 243. (396 után)

Laetus Krisztus katonájaként éli aszketikus életét, de meg kell küzdenie szülőanyja ellenkezésével. E nehézségek közepette kérte Ágoston tanácsait, aki az egyházáért, a keresztények közös „anyjáért” való „katonás” küzdelemre irányítja a figyelmét. Ez az „anya”, szülőanyjának is az anyja! *Mater ecclesia est etiam matris tuae.* (243,8).

LAMPADIUS

Ep 246. (395 után)

A címzettnek a *fatum* és a szerencsére vonatkozó kérdéseire Ágoston egyszer már válaszolt. Most is figyelmezteti az isteni törvények megtartására, s kéri, válaszoljon soraira.

LARGUS, proconsul Africae (418–419k), *Dominus insignis et frater*

Ep 203. (418/419)

²⁹ A római legfelsőbb arisztokráciához tartozó Anicius nemzetség tagja. Férje Anicius Hermogenianus Olybrius senator és consul (395). Gyermekeik egyike Demetrias. A dúsgazdag Iuliana Anicia erkölcsileg és anyagilag is segítette a Konstantinápolyból száműzött Aranyszájú Szt. Jánost, akitől 406-ban két levelet is kapott. Férjét a gót Alarik támadásakor (410) ölték meg. Az özvegy Karthágóba menekült. Kapcsolatba került Ágostonnal, Alypiusszal. 414k visszatért Rómába.

„Lehetetlen, hogy ebben a világban az ember ne féljen, ne szenvedjen, ne küzdjön és ne szenvedjen kísértést.”

LICENTIUS, Romaniani filius, Alypii cognatus

Ep 26. (395)

A címzett (Ágoston ifjúkori jótevőjének, Romanianusnak a fia) reméli, hogy felnyílik előtte az Istenhez vezető út. Ágoston Nolai Paulinus és Therasia példáját állítja az ifjú elé, s buzdítja, hogy látogassa meg őket Nolában. Aggódik azonban Licentius rendezetlen életvitele miatt. Nem Terentius fog neki utat mutatni, hanem Krisztus! Ő az igazság! Ágoston könyörögve kéri, szakítson szabados életmódjával, s ha önmagán nem, legalább az érte aggódó Ágostonon könyörüljön!

LONGINIANUS, homo paganus

Ep 233. (395 után) – Ep 235. (395 után)

A címzett pogány férfi, valamikor pogány pap is volt. Ágostonhoz meleg barátság fűzi, kedveli a filozófiai eszmecserét. Becsüli Krisztust, de nem tudja kifejezni, mit érez vele kapcsolatban. Ágoston a főparancsot ajánlja figyelmébe.

MACEDONIUS, *Dilectus filius*

Ep 153. (413/414) – Ep 155. (414)

Igen elfoglalt magas állami tisztséget viselő, mások javáért fáradozó férfi. Ágoston dicséri szelíd emberségét, értékeli műveltségét és a közjót szem előtt tartó tevékenységét. Hippo főpásztora elnyert mindent, bármit kért is tőle; Macedonius Karthágóban közbenjárt egy clericus ügyében. – 414-ben Macedonius már megkapta a *De civitate Dei* első három könyvét.

MACROBIUS episcopus Donatista, *Dominus et frater dilectus*

Ep 106. (409) – Ep 108. (409)

Ágoston nagyra becsüli, dicséri ékesszólását. F fiatal, nemrég szentelték. A két levél az újrakeresztelés ismételt elítélése, mégpedig legújabbán Rusticianus subdiaconus esetében. Ágoston Krisztusra kéri, ne folytassa ezt a gyakorlatot.

MADAURENSES FRATRES, *Domini dilectissimi*

Ep 232. (400/408)

Fájlalja, hogy a számára oly kedves Madaura lakosai nem keresztények. Tekintsenek a megfeszített Krisztus alázatára; ma már világszerte hódolnak Előtte a népek.

MARCELLINUS tribunus et notarius³⁰,

Honorabilis et dilectissimus filius

Ep 128. (411) – Ep 129. (411) – Ep 133. (412)

A circumcelliók és donatisták meggyilkolták Restitutus katolikus presbytert, Innocentius presbytert pedig megkínózták, egyik szemét kivájták, ujját levágták. Ágoston azt kéri, a keresztény tribunus ne halállal büntesse őket. „Keresztény bíró, teljesítsd az irgalmas atya kötelességét. Légy emberséges!” Ha nem hallgat rá, a régi barátra, hallgasson Hippo Regius parancsoló püspökére.

Ep 138. (412) – Ep 139. (412)

Ismét kéri, hogy a katolikus szokásnak megfelelően ne alkalmazzon halálbüntetést. A háborgó sértettek pedig mutassák meg az Egyház megbocsájtó jóságát.

Ep 143. (412k)

Ha írásaiban téved, készen áll hibái felülvizsgálatára, esetleges javítására.³¹

³⁰ Az állam részéről Apringius fivére, Marcellinus tribunus felügyelte a katolikus-donatista püspökök Karthagói zsinatát (411.jún.). Szt. Ágoston csodálta rátermettségét; előtte Marcellinus testesítette meg a világi keresztény eszményképét. Ágoston többször kérte, ne ítéljen halálra megrogzött donatistákat, ne alkalmazzon kínzást, legfeljebb verést. Marcellinus kétségeit fejezte ki, jó hatással van-e Numidia egyházára Volusianus, a pogány *proconsul Africae*. – Marcellinust 413 szeptemberében meggyilkolták.

³¹ Előre vetíti azt a vágyát, amelyet élete utolsó éveiben a *Retractationes* c. nagy felülvizsgáló összefoglalásban valósít meg.

MARCELLINUS és ANAPSYCHIA, *Domini vere sancti et venerandi filii*

Ep 165. (411k) Hieronymus levele az ágostoni *Leveleskönyvbe* illesztve³².

MARCIANUS, *Dominus in Christo dilectissimus*

Ep 258. (395 után)

Ágoston régi kedves barátja, pogány, de már megszerette a keresztény tanítást. Ágoston buzdítja a keresztétség felvételére.

MAXIMA, *Honorabilis et eximia famula Dei*

Ep 264. (395 után)

Levélben ismertette Ágostonnal, tartományukban milyen veszélyes téveszmék terjednek. Válaszában Ágoston biztosítja arról, hogy erőteljesen dolgoznak a tévtanok erőszakos terjedése ellen, egyben felajánlja Maximának, hogy elküldi neki az ezzel a témával foglalkozó műveit.

MAXIMINUS, *episcopus donatista Sinitensis*

Dominus dilectissimus et honorabilis frater

Ep 23. (392k)

Címzettjét, Sinitum donatista püspökét nem ismeri el püspöknek, ezért egyszerűen szeretett úrnak és testvérnek titulálja. Maximinus nemrégiben újrakeresztelt egy diaconust. Ha címzettje nem válaszol erre a vitára hívó epistulára, akkor Ágoston a saját levelét fogja felolvasni a gyülekezet előtt. Megvárja, amíg a katonák elvonulnak, mivel ez az ügy most nem tartozik a világi hatalomra; de szűnjék már meg a circumcelliók vérengzése!

MAXIMUS, *medicus Thenitanus, Dominus eximius meritoque honorabilis*

Ep 170. (418k) Ágoston és Alypius közös levele

³² CXXVI. Levél. Marcellinushoz és Anapsychiához. Szent JEROMOS: *Levelek*. Ford. Takács László. II. 313–315.

Ep 171A (?)

Témája a Szentháromság misztériuma, az önmagát kiüresítő Krisztus istensége. Maximus végül idős korában katolikus lett.

MAXIMUS grammaticus Madaurensis

Ep 17. (390/391)

Ágostonhoz intézett levelében (Ep 16.) a pogány vallást, a római isteneket dicséri. Ágoston (talán régi tanítványa) nem tudja, hogy most komoly dolgról van szó, vagy csak tréfál az öreg grammaticus. Maximus ugyanis összegyűjtötte néhány pun katolikus elhunytak nevét, hogy holtukban gyalázzal illesse őket. Bírálja az ún. vértanúkat. Babonásága nevetséges. Afrikaiak mindketten, miért ingerlik tehát őt a pun nevek? Talán szégyelli, hogy azon a földön született, amely a pun nyelv bölcsője volt?³³

MELANIA minor →Albina, Pinianus

MEMBLIBA egyháza

Ep 18* (?)

Egy hivatásához méltatlanná vált presbyterről ír. A klerikusoknak ugyanis őrizkedniük kell nemcsak az együttéléstől, hanem a meg nem engedett csóktól és öleléstől is. Mivel ennek ellenkezője történt, Ágoston megfosztotta az illetőt presbyteri tisztétől. – Vigasztalja a helyi közösséget, de az eset miatt ő maga is nagyon szomorú.

MEMORIUS episcopus, *Dominus beatissimus et venerabiliter carissimus*

Ep 101. (408/409)

Kérte Ágoston *De musica* c. könyvét. Ezt elküldi, de ő nem írt Dávid zsoltáiról, annak zenéjéről, ugyanis nem tud héberül. Egyébként mióta a püspöki feladatok nyomják a vállát, a számára oly kedves zene témájával nem tud többé foglalkozni.

³³ *AugE* 550.

MERCATOR, *Dilectissimus filius*

Ep 193. (?)

Mercator már két levelet intézett Ágostonhoz, s nem kapott választ! A Karthágóban időző püspök mentegetőzik, rendkívül elfoglalt; innen pedig azonnal Mauretániába kell indulnia, ahol újabb egyházi ügyek várnak rá. Mégis nekifog, s kifejti a keresztségről és a feltámadásról szóló keresztény tanítást, hozzátéve, hogy személy szerint ő jobban szeret tanulni, mint tanítani. Istentől kell mindnyájuknak tanulniuk, Ő adja a növekedést, a tudást.

NAUCELLIO, *Dominus dilectissimus et honorabilis frater*

Ep 70. (397/400 után) Ágoston és Alypius közös levele

A meghallgatás nélkül, igazságtalanul elítélt, majd tisztébe visszahelyezett Felicianus Mustitanus ügyében Naucellio közvetítő szerepet játszott donatista püspöke, Clarentius és Ágoston között.

NEBRIDIUS

Ágoston ifjúkori, sokat betegeskedő és korán elhunyt kedves barátja³⁴. Gazdag levelezésükből:

Ep 3. 387 elején

A szépség bűvöletében élő Ágostont megragadta a test szépsége, arányainak harmóniája, a test tagjainak célszerűsége.

Ep 4. és Ep 13. (387 elején)

Ep 7. Ep 9. Ep 10. és Ep 14. (388/391)

Ep 11. (389) Ágoston Szentháromság-teológiájának első kifejtése.

Ep 12. (388–391)

³⁴ Nebridius (+391k) karthágói gazdag családban született. Gyermekkorától kezdve Ágoston közeli barátja. Követte őt Milánóba, de nem volt jelen a Cassiacumban folytatott eszmecserén. Hozzárult ahhoz, hogy Ágoston eltávolodjék a manicheizmustól. Ágoston után nem sokára ő is megkeresztelkedett. Visszatérve Karthágóba, monachus lett. Fiatalon halt meg. – *AugE* 587–588.

Nebridius boldog, hogy Ágoston Krisztusról ír, de nem feledi sem Platónt, sem az annyira tisztelt Plotinust.

A 10. levélben az akkor szintén gyengélkedő Ágoston a halálról elmélkedik, sajnálja, hogy nem lehet barátja mellett. Esménye: *deificari in otio*, átistenülés a békés szemlélődésben.

NECTARIUS, *Dominus eximius meritoque honorabilis frater*
Ep 91. (408) – Ep 104. (409. márc./ápr.)

Az idős Nectariust a földi haza izzó szeretete élteti, de már gondolkodik az örök haza meghódításán is. Városában (Calama) iszonyú botrányok követték egymást: a feldühödött pogány tömeg kövel dobálta, törték-zúzták a templomot, gyilkoltak, a püspök alig tudott megmenekülni. Ágoston maga hallgatta ki a bűnösöket; mindenképpen lelkeket akart nyerni, menteni, de hangsúlyozza: el kell nyerniük büntetésüket.

NOBILIUS, *Beatissimus ac venerabilis frater et consacerdos*
Ep 269. (429/430 telén)

Az idős Ágoston paptársa ünnepi meghívásának, hogy személyesen legyen a béke közvetítője, testi gyöngesége s a csúszós téli időjárás miatt nem tud eleget tenni.

NOVATIUS, *Dominus beatissimus et venerabilis frater et sacerdos*
Ep 28* (415/417)

Témái: több basilica visszakerült a katolikusok kezébe; egy bizonyos Victorinus, aki összeütközésbe került anyjával és mostohaapjával, a templomba menekült. Peregrinus tribunus viszont, mivel zavar támadt, szinte kiüzte őt menedékhelyéről. Mindez Ágoston távollétében történt. Nem tartja jogosnak a tribunus eljárását, aki tagadta, hogy hibázott volna. Most Novatius pártfogásába ajánlja Victorinust. Végül ír egy Rogatus nevű donatista püspökről, aki katolikus lett, a donatisták ezért elfogták, nyelvét kitepték, karját levágták.

NOVATUS, episcopus Sitifensis,

Dominus beatissimus ac desiderabilis frater et consacerdos

Ep 84. (397/411)

Ágoston maga is érzi, hogy kegyetlen, amiért nem engedi vissza Novatus öccsét, a latin nyelvet kiválóan ismerő Lucillus diaconust a fivéréhez, de itt, önála égető szüksége van rá.

OCEANUS, *Dominus merito carissimus*

Ep 180. (416 elején)

A címzett, →Marcellinus apja, addigi három leveléből Ágoston csak kettőt kapott meg. Felvetett kérdéseire a Hieronymusnak már megküldött *De origine animae* c. műve válaszol.

OLYMPIUS, *Dominus dilectissimus et in Christi membris honorabiliter amplectendus filius*

Ep 96. (408 szept.–nov.) – Ep 97. (408 szept.–nov.)

A 408 szeptemberében meggyilkolt Stilicho utódául kinevezett római tisztségviselő hívő keresztény. Ágoston arra kéri, segítse a pogány bálványok eltávolítását, és képviselje bátran a császári törvényeket. Az egyház bátor és alázatos fiának nevezi őt.

OPTATUS, *Dominus beatissimus frater et coepiscopus*

Ep 190. (418 őszén) – Ep 202A. (420)

A levélváltás Ágoston egyik könyve, a Hieronymusnak küldött *De origine animae* (Ep 166) körül alakult ki.

ORONTIUS, *Dominus eximius meritoque honorabilis filius*

Ep 257. (395 után)

Földbirtoka volt a hippói egyházmegyében. Jelezte Hippóba érkezését, Ágoston pedig kedves levélben fejezte ki örömét.

PALATINUS, *Dominus dilectissimus et desiderantissimus*

Ep 218. (427/428)

Fiatal korától a bölcsességet kereste, Ágoston figyelmezteti, nehogy áldozata legyen a jólét kísértésének. Ne bízzék a saját erejében, hanem legyen éber, imádkozzék. Végül megköszöni a neki küldött ciliciumokat.

PAMMACHIUS senator,

Dominus eximius atque in Christi visceribus dilectissimus filius

Ep 58. (410 előtt)

Az aszkéta életet élő özvegy senatornak Numidiában is voltak birtokai. Ágoston megköszöni nagylelkű adományait. Sajnálja, hogy személyesen nem ismerik egymást. – Pammachius Alarik gótjainak támadásakor, Róma elfoglalásának (410. aug. 24.) és kifosztásának napjaiban tűnt el³⁵.

PANCARIUS, *Dominus dilectissimus meritoque honorabilis filius*

Ep 251. (395 után)

A Secundinus presbyter ellen felhozott donatista vádakát Ágoston nem ismeri. Kéri, ne foglalják el, ne fosszák ki a házát.

PASCENTIUS comes, arianus

Ep 238. (?) – Ep 239. (404k) – Ep 241. (?)

Ágoston az őt meggyőzni akaró idősebb Pascentiusnak röviden így foglalja össze katolikus hitét: „Hiszek az Atyában, a Fiúban és a Szent Lélekben”.

PAULINA, famula Dei et →ARMENTARIUS, eius maritus

Ep 127. (410 végén)

³⁵ Hieronymus tanulótársa, szenátor a Furiusok nemzetségéből. Hitvese Római Szt. Paula leánya, Paulina. 397-ben megözvegyült. Tisztségét megtartotta, de a szenátusba egyszerű, aszkéta öltözetben járt; vagyonát a szegények szolgálatára fordította. Róma kikötőjében hospitiumot épített, maga is gondozta a betegeket. Róma elfoglalásának véres napjaiban (410. aug. 24.) vesztette életét.

Ep 147. (413) *Liber de videndo Dei*

A keresztény házaspár kölcsönös önmegtartóztatást fogadott. Most szeretnék visszavonni, Ágoston azonban kitartásra buzdítja őket.

PAULINUS Nolanus presbyter/episcopus et **THERASIA**³⁶

Dominus frater unanimes et venerabilis

Ep 25. (394 végén) – Ep 27. (395 végén) – Ep 31. (397 elején)

A gazdag házaspár már kölcsönös önmegtartóztatásban él. Ágoston az alkalmi küldönccel kenyeret küld őszinte tisztelete jeleként, és Paulinus újabb írásait kéri. Végül tolmácsolja egykori iskolatársa, →Severus, milevisi püspök üdvözlését is.

Ep 42. (397 nyarán)

Hogy történhet, hogy már a nyár is eltelik, s nem hall róluk?

Ep 45. (398 elején)

Immár két éve, hogy nem kap tőlük levelet! Ágoston nehezen viseli ezt a szünetet, mivel nagyon szereti őket! Ha elkészült a pogányok ellen írt műve, akad egy *perlator*, aki elhozná neki Hippóba.

Ep 80. (404 vége/405 eleje)

Néhány napja a thagastéi Fortunatius presbyternek adta át nekik szóló levelét. Ismételten kéri: imádkozzanak érte, tekintsen az Úr megalázottságukra és fáradásaikra, és bocsássa meg bűneiket. Ágoston nagyon vágyódik arra, hogy levélben további eszmecserét folytasson a címzettekkel, tiszteletreméltó és szeretett két testvérével.

³⁶ Az aquitániai szenátori családban született Meropius Pontius Paulinus (355k–431) 381-ben már Campania kormányzója. 385-ben feleségül vette a hispániai arisztokrata Therasiát. Egyetlen gyermeküket nyolc nap múlva elveszítették. Paulinus 389-ben megkeresztelkedett, Barcelonában Lampius p. pappá szentelte (394). 395 húsvétján a házaspár monasztikus életre kötelezte el magát. 404k Paulinust Bordeauxban püspökké szentelték. Nolában monostort épített. Élénk levelezést folytatott Ágostonnal, Hieronymusszal és Alypiusszal. 51 levele és 31 költeménye maradt fenn. 431. jún. 22-én hunyt el. Therasia korábban bekövetkezett halálának éve nem ismert.

Ep 94. – Ep 95. (408 nyárutó)

Paulinus már évek óta Nola püspöke. Ágoston a feltámadásról és az angyalokról ír, főképp spiritualis szempontból. – A gótok 410-ben Nolát is elfoglalták és kirabolták.

Ep 149. (415 végén)

Therasia már nem él. Hosszú zsolttármagyarázat.

Ep 186. (417. ápr./aug.)

Személyesen ismerte a brit Pelagiust. Ágoston szerette őt, de most már világosan átlátja káros tévtanait.

PAULINUS diaconus Mediolanensis,

Dominus merito dilectissimus et sincerissimus filius et condiaconus

Ep 29* (412/413)

A mediolanumi diaconus, aki az egyházmegye afrikai birtokainak védelmében valamikor megfordult Numidiában, Ágoston sürgetésére írta meg Milánói Szt. Ambrus életrajzát³⁷.

PAULUS episcopus, *Dominus sinceriter dilectissimus frater et consacerdos*

Ep 85. (405/407k)

Kapzsiséga és erkölcstelen életmódja miatt Ágoston elutasítja a vele való közösséget. Ágoston bűnösnek tudná saját magát, ha mindezt nem írná meg őszintén.

³⁷ Paulinus diaconus: Szent Ambrus élete. Ford. Csizmár Oszkár. In: *A III–IV. század szentjei*. Jel Kiadó, Bp., 1999.

PELAGIUS³⁸, *Dominus dilectissimus et desiderantissimus frater*
Ep 146. (410/413)

Ágoston örömmel fogadta Pelagius levelét. Rövid válaszában szeretett testvérnek nevezi, de kéri: imádkozzék azért, hogy valóban olyan legyen, amilyenek saját magát gondolja³⁹.

PEREGRINUS episcopus,

Dominus beatissimus et venerabiliter carissimus frater et coepiscopus (Ágoston és Alypius közös rövid levele): valószínűleg azonos azzal a személlyel, aki a Maximushoz intézett epistulában szerepel (Ep 170).

Ep 171. (418 után)

PETRUS et **ABRAHAM** monachusok(?) *Domini dilectissimi et sancti filii*

Ep 184A. (418k) A levél csonka.

Gyermekkeresztség, a nemiség szerepe a keresztény életben, ellenségszeretet; Firmus presbytertől megkapják Ágoston azon műveit, amelyekben kérdéseikre részletesebb választ olvashatnak.

³⁸ Pelagius (354k–427), Brit-szigetektől származó világi keresztény férfi 380 körül érkezett Rómába. Monachus lett-e, nem biztos. Néhány év múlva tanításával nagy tekintélyre tett szert az Urbs arisztokrata köreiben. A gótok támadásakor (410) Caelestius nevű társával Numidiába menekült. A 411-es Karthágói zsinat már elítélte Caelestius hat tételét. Ágoston, felismerve Pelagius egyre nyíltabban hirdetett tanainak kártékonyosságát, kemény harcot kezdett ellen. A küzdelemben rövidesen Hieronymus is bekapcsolódott. Pelagius az emberi szabadságot autonóm hatalomnak tekintette. Tanítását elítélte a Milevisi (416) zsinat, I. Ince pápa (401–417), majd utóda, Zosimus pápa is (417–418). P. valószínűleg Egyiptomban halt meg. Halála után az Efezusi zsinat (431) elítélte tanítását.

³⁹ „Pelagius, pelagianizmus”. *AugE* 633–640.

PINIANUS → **ALBINA**⁴⁰

PLEBS *Universa ECCLESIAE HIPPONIENSIS*

Dilectissimis fratribus, clero, senioribus et universae plebi ecclesiae Hipponiensis, cui servio, in dilectione Christi, Augustinus in Domino salutem

Ep 78. (403/404) – Ep 122. (410)

Ágoston két pásztorlevele. A híveket ne zavarja meg a Bonifatius presbyter állítólagos botránya, csak fájlalják, mert akit ez közömbösen hagy, abban nincs meg Krisztus szeretete. – Jézusra kéri őket, ne szomorkodjanak az ő testi távolléte (betegsége) miatt, mert lelkében és szíve szeretetében közel van hozzájuk. Most se feledkezzenek meg a szegények gondozásáról.

POSSIDIUS⁴¹, *Dominus dilectissimus et venerabilis frater et consacerdos*

Ep 245. (401k)

Most tért vissza a gyógyfürdőből, rendkívül elfoglalt, nem tud érdemben minden kérdésére válaszolni. Az aranyékszer és a díszes ruha a házaspárokhoz, s nem az egyház szolgálaihoz illik. Babonás, kárhozatos szokás a férfiak fülbevaló viselése.

Ep 23A* (419.dec.) – A címzett személye bizonytalan.

PRAESIDIUS, *Dominus beatissimus et merito venerandus frater et consacerdos*

Ep 74. (404)

⁴⁰ Cf. Tomas Spidlik: *Két Melania*. SzIT, Bp., 2009.

⁴¹ Possidius (370k–440k) Szent Ágoston életrajzának írásakor azt állítja, hogy közel 40 éve ismerte őt. 391-től élt a hippói monasztikus közösségben, 397-ben lett a numídiiai Calama püspöke. Ágoston mellett tevékenyen részt vett a donatistákat elítélő Karthagói (411) és az antipelagianus Milevisi (416) zsinaton. Jelen volt Ágoston halálánál. Possidius szemtanúként adott hírt a vandál támadásról. Székhelyéről Genserik vandál király űzte el. Cf. *AugE* 668–669.

POSSIDIUS: Szent Ágoston élete. In: *A III–IV. század szentjei*. Jel, 1999. 255–310.

Kéri, hogy vigye el levelét Hieronymusnak. Mellékel egy listát az általa küldött és a Jeromostól kapott levelekről, – elkerülendő a könnyen adódó tévedéseket – és a heveskedő betlehemi tudós monachus szemrehányásait.

PROBA, Vidua nobilis, *Augustinus episcopus servus Christi servorumque Christi Religiosae Famulae Dei Probae in Domino dominorum salutem*

Ep 130. (411 után)

A nemes római matrona és családja 410-ben a Rómát leigázó gótok elől menekült Észak-Afrikába. Ágoston Proba kérésére írta meg hosszú levelét az imáról és a megszentelt özvegyi élet-állapotról: *De bono viduitatis*.

Ep 131. (412/413)

Jobbulást kíván a betegeskedő Probának.

Ep 150. (413 végén/414 elején) **PROBA** et **IULIANA ANICIA**

A előkelő Anicius nemzetségből származó Demetrias, Proba unokája, →Iuliana Anicia leánya megszentelt szűz. Ágoston határtalan örömét fejezi ki Demetrias *velatio*ja miatt.

PROCULIANUS, episcopus donatista Hipponiensis (+408k)

Dominus honorabilis et dilectissimus

Ep 33. (396 előtt)

Ágoston örül, hogy a donatista püspök elfogadta a személyes találkozásra és eszmeceserére vonatkozó javaslatát. Mentegeti Evodiust sértő kijelentéseieért: csak ügybuzgóság vezette, nem rosszindulat. Túl kell lépniük a félreértéseken, *caritate non ficta* rá kell találniuk a béke útjára.

PROCULUS et **CYLLINIUS**, *Domini dilectissimi, fratres et consacerdotes*

Ep 219. (426)

Visszatért tőlük a méltán megbüntetett Leporius, *monachus Massiliensis*, aki tagadta, hogy Isten emberré lett. Most gyógyító

segítségére van szüksége. Isten szeretet! A büntetésnek és a gyógyításnak ugyanebből a szeretetből kell fakadnia.

PROFUTURUS, (episcopus Cirtensis)

Ep 38. (397 nyara)

Ágoston súlyos betegen, ágyban fekvve diktálja levelét lelki testvérének, akit *alter ego*-jának nevez. Az idős Megalius elhunyt, ha meghallja, ki lesz az utóda, tudassa vele. „Nem hiányoznak a botrányok, de a menedék sem; nem hiányzik a gyász, de a vigasztalás sem. Mindezek közepette arra kell éberren ügyelni, nehogy gyűlölet foglalja el a szív mélyét; nehogy fekhelyünkön lezárt ajtó mellett imádjuk Istent, hanem előtte Isten zárja le a kaput; ezt te, testvér, nagyon jól tudod”. – Profuturus püspökké szentelése után nemsokára meghalt.

PUBLICOLA Valerius, *Honorabilis et dilectissimus filius*

Ep 47. (396/399)

A dúsgazdag keresztény Publicola, Albina Ceionia férje és Melania Valeria apja, a pogányokkal folytatott kereskedelmi és más gazdasági kapcsolatok ügyében 18 kérdést fogalmazott meg Ágostonnak (Ep 46.). Ágoston a kérdésekben nem érzi magát illetékesnek, mindazonáltal figyelmezteti Publicolát a babona és a bálványimádás útvesztőinek elkerülésére.

QUINTIANUS, *Dominus dilectissimus, frater et conpresbyter*

Ep 64. (401/402 nyarán)

Quintianus a templomban az egyház által nem jóváhagyott szöveget olvasott fel, ezért püspöke, Aurelius keményen megfedtte. Ágoston vigasztalja, s a természetfeletti remény felé irányítja az elkeseredett presbyter figyelmét.

QUINTILIANUS episcopus,

Dominus beatissimus et merito venerabilis frater et coepiscopus

Ep 212. (424/425)

Ágoston püspöktársa jóindulatába ajánlja Isten hozzá érkező két szolgáját, az özvegy Gallát és szűz leányát, →Simpliciolát; birtokukban van Szent István első vértanú egy ereklyéje.

QUODVULTDEUS⁴², *Dilectissimus filius et condiaconus*

Ep 222. (427/428)

A karthágói diakonus azt kérte az idős Ágostontól, foglalja neki össze mindazt, amit a tévtanokról tudnia kell (Ep 221.). Ágoston nem vállalja a feladatot, s jelzi, hogy Philastrius bresciai és Epiphanius ciprusi püspök már írtak erről. Quodvultdeus azonban megismétli kérését (Ep 223.).

Ep 224. (428)

Ágoston megígéri, hogy majd röviden válaszol kérdéseire. Bele is kezd, de úgy tűnik, a téma kidolgozására és kiadására már nem került sor.

RENATUS, *Dominus merito carissimus et frater honorandus*

Ep 23* – Ep 23A*. (419/420)

Divjak szerint valószínűleg Ágoston több leveléből és művéből összeszerkesztett „epistula”.

RESTITUTUS, *Dominus et frater et condiaconus carissimus*

Ep 249. (396 után)

Földi zarándokutat járunk, türelemmel kell elviselnünk az egyházban tapasztalható botrányokat. *Confortetur cor tuum in Domino memor nostri!*

RESTITUTUS presbyter

Ep 13* (?) *Commonitorium*

Egy bizonyos monachusról szól a történet, akit paráznasággal vádoltak meg. Ágoston kihallgatta a vádlottat, s megmagyarázta a félreértést.

⁴² *AugE* 693–694.

ROMANIANUS, →Licentius apja, Augustinus ifjúkori jóttevője
Ep 15. (390) A szöveg csonka.

Romanianus →Cornelius néven is ismert volt. Így Allan D. Fitzgerald OSA szerint⁴³ ő lehet címzettje a 259. epistulának (429/430). Ágoston keményen bírálja →Cornelius szabados erkölcsi magatartását. Itt szerepel Cypriana neve (259,4), akinek halotti dicséretét a levélíró Ágostontól várja.

ROMULUS, *Dominus dilectissimus filius*

Ep 247. (395 után)

Romulus, akit Ágoston Krisztusban fiának nevez, kemény adóval sújtja a szegényeket és a nélkülözőket. Ágoston küldöttjét látni sem akarta. Ágoston szemére veti kapzsiságát, s a „harag napján” Isten ítéletével fenyegeti. Irgalmazzon saját lelkének; „Isten irgalma őrizzen meg téged, szeretett fiam”!

RUSTICUS,

Dilectissima et sanctissima mater →*Felicitas et frater Rusticus et sorores*

Ep 210. (421?)

Rusticus annak a monostornak lehetett előljárója, amelyben →Felicitas élt. Ágoston a széthúzás megszüntetését és az egységet szorgalmazza. „A széthúzást soha nem szabad szeretni!”

SANCTIMONIALES HIPPONIENSES

Ep 211. (424?)

Rövid, a monachákat egyetértésre buzdító bevezető után az ágostonos *Regula/Praeceptum* szövege olvasható. Zárófejezete szívhez szóló ajánlás: *Donet Dominus, ut observetis haec omnia*

⁴³ *AugE* 730–731.

cum dilectione tamquam spiritalis pulchritudinis amatrices
(211,16)⁴⁴.

SAPIDA, *Domina religiosissima et sancta filia*

Ep 263. (395 után)

Sapida maga készített tunicát karthágói diaconus fivérének, Timotheusnak. Testvére halála után ezt Ágostonnak ajánlotta fel. Ágoston az ajándékot megköszönve vigasztalja Sapidát: „Leányom, fivéred lelke él, csak teste alszik. Isten, aki lelkét most magához fogadta, visszaadja majd testét is” (263,4).

SATURNINUS et **EUFRACTA**, *Domini et clerici dilectissimi*

Ep 142. (412k) A szöveg csonka.

Donatisták voltak, a katolikus egyházba való visszatérésüket üdvözli Ágoston. Teljesítsék hűségesen és örömmel egyházi feladataikat azért az Istenért, akiben mindnyájan egyformán szolgatársak.

SEBASTIANUS abbas monasterii,

Dominus sanctus et in Christi honore suavissimus frater

Ep 248. (413)

Leveléből kiolvasta, hogy szégyent és fájdalmat érez Isten törvényeinek megsértése miatt. Az sem rendkívüli, hogy Krisztus ügyéért üldözést szenvednek; aki végig kitart, üdvözülni. Kéri valamennyi monachus imáját, hogy sértetlenek maradhassanak. – Ágoston leveléhez Alypius csatolt néhány üdvözlő szót.

SELEUCIANA, *Religiosa et in Christi dilectione honoranda famula Dei*

Ep 265. (395 után)

A bűnbánatról, különösen Szent Péter apostol bánatáról szóló csonka epistula.

⁴⁴ *Szent Ágoston Regulája*. Ford. Puskely Mária. SzIT, Bp., 1992. – Eadem: *A monachizmus kezdetei a Római Birodalomban*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 2001. 218–228.

SEVERINUS, donatista, Ágoston rokona

Dominus multum desiderabilis et valde carissimus frater

Ep 52. (398 után?)

Ágoston már nem remélte, hogy levelet kap tőle, ezért nagy örömmel fogadta testvéri sorait. A száraz ág nem hoz gyümölcsöt. Buzdítja, hogy utasítsa el a donatisták rémtetteit, s keresse a Krisztusban való egységet. Nagyon szeretne vele találkozni, hogy minderről személyesen váltsanak szót.

SEVERUS, *Dominus beatissimus et venerabiliter carissimus et sincerissimus frater et consacerdos*. Ágoston egykori iskolatársa, később Milevis püspöke.

Ep 62. (402. jún./júl.) – Ep 63. (402 nyarán)

A Timotheus körül kialakult bonyodalommal foglalkozik, mellyel subsanai látogatásakor szembesült.

Ep 110. (401/426?)

Ágoston őszintén bevallja barátjának: nincs ideje távollévő dolgokkal foglalkozni, el van borítva lelkipásztori feladatokkal és irodalmi munkáival.

SIMPLICIANUS episcopus

Dominus beatissimus et venerabiliter sincerissima caritate amplectendus pater

Ep 37. (397)

Ágoston örül, hogy Mediolanum püspöke emlékezik rá; saját előmenetelére vonatkozó dicséretet elhárítja. A címzett kérdéseire válaszul néhány művét ajánlja, arra kérve, hogy ne csak olvassa, hanem javítsa is hibáit. – Gyöngeségében imáját kéri⁴⁵.

SIMPLICIOLA virgo sacra, Gallae viduae filia

→Ep 212, ad Quintilianum.

⁴⁵ *AugE* 799–800.

SIXTUS, *presbyter ecclesiae Romanae, frater sanctus*⁴⁶

Ep 191. (418)

Örömmel másolta le, és tanulmányozza az Aureliusnak (Karthago) küldött levelét, amelyben Sixtus →Pelagiusnak az isteni kegyelemről hirdetett tévtanait bírálja.

Ep 194. (418 végén/419 elején)

Ágoston mindkét epistuláját a Rómába hajózó Albinus acolithus vitte el a címzettnek. Témája: a kegyelem és a szabad akarat viszonya.⁴⁷

SUPPENSES DOMINI *et dilectissimi filii*

Ep 21* (?)

A levélírók az egyházfegyelem ellenére egy arra méltatlan férfit akarnak diaconusnak. Ügyükben saját püspökük az illetékes, nem Ágoston. – Nem eldöntött, vajon Honoratus vagy Honorius-e a helyi püspök neve.

THEODORUS *diaconus, frater dilectissimus*

Ep 61. (401 végén/402 elején)

A címzett kérdésére, hogyan kell befogadni a megtért donatista klerikusokat, Ágoston válasza: a béke kötelékében a lélek egységében kell őket visszafogadni, elutasítva minden tévedésüket. – Theodorus valószínűleg azonos azzal, aki →Maximusszal együtt (Ep 107.) már felvetette ezt a kérdést, s amelyre Ágoston Theodorus és Titianus diaconusoknak címzett 173A (416) epistulája adott választ.

⁴⁶ A későbbi III. Sixtus pápa (432–440)

⁴⁷ Ez a tovább másolt epistula okozott nagy felfordulást Hadrumetum szerzetesközösségében.

THERASIA⁴⁸, coniunx Paulini Nolani

Neve a Nolai →Paulinushoz intézett levelek közül csak a 27., 149., és a 186. számú epistulában nem szerepel. Az aszkéta Therasia Paulinus Nolanus előtt mintegy másfél évtizeddel hunyt el.

TITIANUS diaconus

Ep 173A. (416) →DEOGRATIAS

VALENTINUS,

Dominus beatissimus et venerabilis ac desiderabilis frater et coepiscopus

Ep 5* (?)

A püspök többek között azt kérdezi, a megkeresztelteknek miért kell a keresztség után is állandó imában tartozásaik elengedését kérniük, hiszen a keresztségben minden eltöröltetett. Ágoston, bár jobban szeretne erről személyes eszmecsere-t folytatni, válaszában röviden a Miatyánkra és az emberi természet nyilvánvaló gyöngeségére hivatkozik.

VALENTINUS abbas et FRATRES monachi

Ep 214. (426/427) – Ep 215. (426/427 húsvét) – Ep 215A (427)

Hadrumetum monostorában nagy zavar támadt Ágoston egyik epistulája miatt. 427-ben Florus monachus →Evodius Usalis episcopus könyvtárában megtalálta Ágostonnak a kegyelemről és a szabad akaratról szóló levelét (Ep 194.) Florus küldött erről egy másolatot Felix monachusnak Hadrumetumba. A szöveg nagy kavargást eredményezett a monachusok között. Valentinus apát

⁴⁸ A hispániai Therasia (370k–409/415) előkelő, gazdag család sarja, 389-től a nemes Meropius Pontius Paulinus hitvese. Együtt keresztelkedtek meg Burgidala (Bordeaux) városban. 392-ben megszületett egyetlen gyermekük, nyolc nap múlva meg is halt. Átköltöztek Barcelonába, ahol 394-ben Lampius váratlanul pappá szentelte Paulinust. 395-ben elzarándokoltak Nolai Szt. Felix sírjához. Itt elhatározták, hogy önmegtartóztató, monasztikus életet élnek. Paulinust 404k püspökké szentelték. Therasia halálának éve pontosan nem ismert.

Evodius véleményét kérte. A választ a szerzetesek nem találták kielégítőnek, ezért →Cresconius és két →Felix Hippóba indultak. Ágoston két levélben magyarázta meg a félreértéseket, s megküldte az apátnak és a közösségnek a *De gratia et libero arbitrio* c. művét, majd egy utolsó, Valentinusnak címzett levélben lezárta a vitát⁴⁹.

VALERIUS comes,

Dominus inlustris atque in Christi dilectione carissimus filius

Ep 200. (418 végén)

Ágoston a levéllel együtt megküldte neki a *Liber de nuptiis et concupiscentia* című művét.

Ep 206. (420?)

Szükségben lévő Felix püspöktársa számára Valerius segítségét kéri.

VALERIUS episcopus Hipponiensis, *Pater beatissimus et venerabilis et in conspectu Domini sincera caritate carissimus*
Ep 21. (390/91)

Hippo idős püspökétől Ágoston egy kis időt kér, hogy felkészülhessen a presbyteri szolgálatára, hiszen ifjúkorában nem Krisztus katonájaként viselkedett. Imádkozni akar, és a Szentírást olvasni. Most már mások üdvösségét kell szolgálnia! Könyörög, legalább húsvétig kapjon időt...

VICTOR episcopus, *sanctus frater*

Ep 8* (?) *Commonitorium*

Ágoston egy nála megjelenő Licinius nevű zsidó férfi panaszáról ír Victor püspöknek. Licinius anyja megszerezte fia kis földbirtokát, és ezt továbbadta. Jogos tulajdonosa pedig visszaköveteli. Victor püspök ezekkel a kemény szavakkal utasította el a kárvallottat: „Én szereztem meg. Ha anyád ezt rosszul adta el, veszekedj velem! tőlem ne követelj semmit, mert én semmit nem fogok neked adni!”

⁴⁹ *AugE* 411–412. Bőséges irodalommal.

Ágoston kéri, ha Licinius hazudott volna neki, méltóztassék neki (Ágostonnak) megírni. Ha pedig Victor püspök járatlan a jogban, Ágoston megfelelő felvilágosítással szolgál. A tulajdonost semmi jogon nem lehet kizárni, Licinius anyjának sem volt joga arra, hogy fia tulajdonát, mint sajátját eladja... Az ügyet törvényes úton rendezni kell, tegye ezt Victor püspök személyesen, nehogy az ügy a püspöki bíróság elé kerüljön..

VICTORIANUS,

Dominus dilectissimus et desiderantissimus frater et compresbyter

Ep 111. (409 végén)

A címzett Ágoston segítségét kéri a vidékükre zúduló csapások miatt. Hippo püspökéhez hasonló segélykérő kiáltások jutnak el Itáliából, Hispániából; Numidiában a circumcelliók pusztítanak, a donatisták üldözik a katolikusokat: a napokban kapott hírt 48 újrakeresztelésről; a barbárok gyilkolnak, a nőket rabságba hurcolják... Csak Isten szabadíthatja meg a világot ezektől a borzasztó csapásoktól. Jób, Dániel jajsava az égig hatolt. Nemde Dániel megszabadult az oroszlánok torkától? Antiochus király kegyetlen büntetéssel veszítette el a Makabeusokat. Gondolja végig ezeket a történeteket, beszélje el a megpróbáltatást szenvedőknek. – Ágoston rendkívüli fájdalommal idézi a tiszta, szent szüzek elhurcolását... Folytatná levelét, de teendői most is sürgetik... Vigasztalja mindnyájukat az Úr. Olvassák a Szentírást!

VICTORINUS, episcopus,

Dominus beatissimus et venerabilis pater et consacerdos

Ep 59. (402)

Ágoston a Numidiai zsinatra szóló meghívót november közepén kapta meg. Nem volt olyan állapotban, hogy azonnal, sietve útra kelhetett volna. V. Mauretániába is elküldte a meghívókat, pedig azon egyháztartományoknak önálló prímásai vannak. A meghívón nem is szerepelnek a mauretániai püspökök

nevei, Ágostoné viszont a harmadik helyen áll, holott neki jóval lejjebb a helye. Xanthippus Tagonensis püspök is küldött ki meghívókat olyanoknak, akik neve Victorinus meghívóján nem olvasható. Kérdés, kinek van joga zsinat összehívására. Ezek és hasonló kétségek miatt Ágoston úgy döntött: nem tesz eleget a Numidiai zsinatra szóló meghívásnak.

VINCENTIUS Cartennensis, rogatista, *Dilectissimus frater*
Ep 93. (407/408)

Ez a „szeretett testvérnek” szóló rendkívül hosszú epistula a donatisták, rogatisták és a circumcelliók azonos nézeteiről, a katolikusok ellen elkövetett kegyetlenkedéseiről, a katolikusokra szórt rágalmakról szól. Ágoston azt is tudja, hogy Vincentius kilenc vagy tíz ágyast tart magának. És még ő rágalmazza Krisztus egyházát?!

VITALIS episcopus, *Frater*
Ep 217. (426/428)

A karthagói egyház művelt tagját Ágoston féltőn óvja Pelagius tévtanaitól. Tizenkét pontban sorolja fel a kegyelem és a szabad akarat viszonyára vonatkozó katolikus tanítás tételeit. Hosszú okfejtése után Ágoston azt kéri: fontolja meg levelét, döntsön, de másokat ne vezessen tévutakra.

VOLUSIANUS Proconsul Africae, praefectus Urbi, *Dominus inlustris et merito insignis et praestantissimus Filius*
Ep 132. – Ep 137. (411/412)

Az africai provincia proconsula⁵⁰ levélben fejtette ki az általa nagyrabecsült Ágoston püspöknek a kereszténység ellen vallott saját nézeteit, kérdéseit (Ep 135.). A művelt Volusianus nem érti a szüzi születésnek, a világ teremtésének egyházi tanítását; hogy lehet az, hogy a keresztények istene szenvedett; Krisztus személye isten-e vagy ember; mit jelent benne a test és a lélek

⁵⁰ Volusianusról, hivatali karrierjéről, megteréséről ld. Tomas SPIDLIK: *Két Melania*. SzIT, 2009. 172–182.

keveredése (*mixtura*); mi az a feltámadás stb. Ágoston idéz a görög filozófusoktól, két sort Vergiliustól, aztán Mózes és a próféták jövendöléseiből, majd mintegy összefoglalásként János evangéliumának Prologusából: Kezdetben volt az Ige, az Ige Istennél volt, s az Ige Isten volt, s minden általa lett. Eljött Krisztus, akiről a próféták szóltak, s ránk hagyta a szeretet parancsát. Ágoston ebben az összefüggésben értelmezi az etikát, amelynek lényege ugyancsak a kettős szeretetparancsra vezethető vissza. – Hosszú levele végén tolmácsolja calamai püspöktársa, →Possidius üdvözlését.

XANTHIPPIUS episcopus Tagonensis, Numidiae primas, *Dominus beatissimus et venerabiliter suscipiendus pater et consacerdos senex*

Ep 65. (401.dec.27./402. ápr.7.)

Felhívja figyelmét több klerikus, köztük Abundantius presbyterre, akik Isten szolgálóihoz nem méltó életet folytatnak.

ZENOBIUS

Ep 2. (386 végén)

A keresztségre készülő katekumen sorai: Igaz, elszakadtak egymástól, de Ágostonnal és Alypiusszal való barátsága ugye megmarad?

Záródokumentumként:

ACTA ECCLESIASTICA

Ep 213. (426. szept. 26.)

Ágoston tanúk jelenlétében hivatalosan kijelöli utódját **Heraclius** presbyter személyében.

HONORATUS episcopus, *Sanctus frater*⁵¹.

Ep 228. (428/429)

⁵¹Szent Ágoston utolsó levele!

Melyek a papok és a püspökök feladatai az újabb fenyegető veszedelmek közepette (vandálok): elmeneküljenek, vagy maradjanak a hívekkel? Ágoston válaszának summája: Csak a béres menekül...

A Leveleskönyv Ágostonhoz és másokhoz intézett epistulái

- Audax: Ep 260. (?)
Consentius: Ep 119. (410/411)
Darius: Ep 230. (429)
Evodius Usalis: Ep 158. 161. 163. (414)
Hesychius: Ep 198. (418/419)
Hieronymus: Ep 39. (397?), Ep 68. (402k), Ep 72. (403/404), Ep 75. (404k), Ep 81. (405k), Ep 172. (416), Ep 195. (418k), Ep 202. (419?)
Hilarius: Ep 156. (414), Ep 22. (428/429)
Imperatores Honorius et Theodosius: Ep 201. (419)
Innocentius (a Karthágói és Milevisi zsinat püspökeinek): Ep 181. (417), Ep 182. (417), Ep 183. (417) (Aureliusnak, Ágostonnak, Evodiusnak és Possidiusnak), Ep 184. (417) (Aureliusnak és Ágostonnak)
Longinianus: Ep 234. (?)
Macedonius: Ep 152. és 154. (414)
Marcellinus: Ep 136. (?)
Maximus és Theodorus: Ep 107. (409k)
Nebridius: Ep 5. (388), 6. (389), 8. (389)
Nectarius: Ep 90. (408), Ep 103. és 104. (409. márc.)
Paulinus és Therasia: Ep 24. Alypiusnak (394 végén), Ep 25. (394 végén), Ep 30. (395), Ep 32. Romanianusnak (396)
Prosper: Ep 225. (428/429)
Publicola: Ep 47. és 47. (398), Ep 75. (404)
Quodvultdeus: Ep 221. és 223. (427/428)
Severus: Ep 109. (409)
Timasius és Iacobus: Ep 168. (415k)

Valentinus: Ep 216. (426/427)

Volusianus: Ep 135. (412)

KIADÁSOK

Patrologia Latina, Tomus XXXIII. 1865.

Sancti Augustini Hipponiensis episcopi Epistulae I–III. Recensuit et commentario critico instruxit: A. GOLDBACHER. Praga, Vindobonae, Lipsiae. I. 1895. II. 1904. III. 1911. CSEL 34. 44. 57.

IDEM: *Praefatio Editoris et indices*. Vindobonae, Lipsiae, 1923. CSEL 58.

Sancti Aureli Augustini Opera. Epistolae ex duobus codicibus nuper in lucem prolatae. Recensuit Johannes DIVJAK. Vindobonae, 1981. CSEL 88.

OBIS Hajnal: *Szent Ágoston levelei (1* –29*)*. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2004.

Irodalom

BALOGH József: *Szent Ágoston, a levélíró*. SzIT, Bp., 1926.

BROWN, Peter: *Szent Ágoston élete*. Ford. Sággy Marianne. Osiris, Bp., 2003.

BRUYNE, De D.: Notes sur les lettres de saint Augustine. *Revue d'Histoire Ecclesiastique* 23(1927) 525–530.

CICCARESE, Maria Pia: Lettera, Epistola. NDP 2794–2798.

CHARLES-PICARD, Gilbert: *La civilisation de l'Afrique romaine*. Paris, 1990.

CHEVALIER, Irénée: *S. Augustin et la pensée grecque*. Fribourg en Suisse, 1940.

COURCELLE, Pierre: Les lacunes de la correspondance entre Saint Augustin et Paulin. *Revue des Études Augustiniennes*. 53(1951) 253–300.

DECRET, François: *Mani et la tradition manichéenne. „Maîtres Spirituels”* 40., Seuil, Paris, 1974.

FITZGERALD O.S.A, Allan D. (General Editor): *Augustine through the Ages. An Encyclopedia.* William B. Eerdmans Publishing Co. Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K. 1999.

– (*AugE*)

GEERLINGS, Wilhelm: Augustinus. In: DÖPP, Siegmund – GEERLINGS, W. (Hrg.): *Lexikon der antiken christlichen Literatur.* Herder, Freiburg–Basel–Wien, 1999. 65–85.

GORCE, Denys: *Les voyages, l'hospitalité et le port des lettres dans le monde chrétien aux IVe et Ve siècles.* Paris, 1925.

HAARMANN, Harold: *Letűnt népek lexikona.* Ford. Tarnói Judit. Corvina, Bp., 2008. (punok, gótok, vandálok)

HAGENDAHL, Harald: *Augustine and the Latin Classics.* Göteborg, 1967.

LUCK, Georg: Brief und Epistel in der Antike. *Das Altertum* 7(1961) 77–84.

MAIER, Franz Georg: *Augustin und das antike Rom.* Stuttgart–Köln, 1955.

MANDOUZE, André: *Prosopographie chrétienne du Bas-Empire. I. Prosopographie de l'Afrique chrétienne (303–533).* Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1982.

MARROU, Henri: *Saint Augustin et l'augustinisme. „Maîtres Spirituels”* 2. Seuil, Paris, 1955.

MARTON János: *Augustinusról levelei nyomán.* Sárospatak, 1922.

PERLER, Othmar: *Les voyages de St. Augustin.* Paris, 1969.

PETER, Hermann: *Der Brief in der römischen Litteratur.* Leipzig, 1901.

PIETRI, Charles – PIETRI, Luce: *Prosopographie chrétienne du Bas-Empire. II. Prosopographie de l'Italie chrétienne (313–604).* École Française de Rome. 1999.

REBENICH, Stefan: *Hieronymus und sein Kreis.* Stuttgart, 1992.

SEECK, Otto: Der antike Brief. *Deutsche Rundschau* 123(1907) 56–70.

STOWERS, Stanley K.: *Letter writing in Graeco-Roman Antiquity*. Philadelphia, Pennsylvania, 1986.

TRAPÉ O.S.A., Agostino: *Szent Ágoston az ember, a lelképásztor, a misztikus*. Ford. Ladocsi Gáspár. SZIT, Bp., 1987.

IDEM: «Agostino Aurelio, vescovo di Ippona». In: *Bibliotheca Sanctorum* I. Città Nuova, Roma, 1983. 428–600.

IDEM: «Agostino di Ippona». In: *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*. Marietti, 2006. I. 145–159. – (NDP)

VANYÓ László: Ágoston, Augustinus. In: *Ókeresztény írók lexikona*. SZIT, Bp., 2004. 71–88.

VATTIONI, Francesco: Saint'Agostino e la civiltà punica. *Augustinianum* 8(1968) 434–467.

Vasárnap

Katolikus hetilap

1991 óta jelenik meg az erdélyi katolikusok lapja, amely az egyházmegyéek életét tükrözi, híreket, tudósításokat, lelkiségi írásokat közöl a romániai magyar katolikusok életéből, összeköti őket a világegyházzal, a világ más tájain élő magyarokkal.

Heti rendszerességgel, 12 oldalon jelenik meg. Megrendelhető, megvásárolható a plébániákon vagy a szerkesztőségben (szerkesztoseg@katolikhos.ro).

VASÁR NAP

SERES ATTILA

**Iratok Márton Áron
apostoli kormányzói kinevezésének és püspökké
szentelésének diplomáciai és egyházpolitikai háttéréhez**

Documents relating to Márton Áron's Process of Appointment to be Bishop of Transylvania in 1938–1939: The aim of the study is publishing new documents relating to Márton Áron's Process of Appointment to be Catholic Bishop of Transylvania from the National Archives of Hungary and the Archives of the Catholic Archiepiscopate of Transylvania. Márton Áron is a well known and famous leader of the Hungarian Catholic Church in Transylvania as well he was the Bishop of Transylvania since 1938 till his death in 1980. At first in 1938 he was appointed as the apostolic governor of Episcopate of Transylvania and some months later he was nominated to be Bishop of Transylvania by the Holy See. His ceremonial ordainate to Bishop's See set in February 1939. The main historical problem around his nomination is the diplomatical fight between the Hungarian and the Romanian government to appoint a priest to Bishop's See of Hungarian or Romanian origin. Trying to influence the process of nomination into the Vatican, both of the government was intended to get the national leadership into the Catholic Church in Transylvania.

Keywords: Márton Áron; the Catholic Bishop of Transylvania; The Catholic Episcopate of Transylvania (Gyulafehérvár); The Chapter of the Catholic Episcopate of Transylvania (Gyulafehérvár); Ordainate to Bishop's See; The Vatican Diplomacy in Romania; The Hungarian Diplomacy in the Vatican.

Bevezető*

Márton Áron papi pályafutásának a kiteljesedését jelentette az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye püspökévé történő

* A forrásközlemény az OTKA támogatásával, a PD 72265 sz. projekt keretében készült. Ezúton szeretnénk köszönetet mondani Marton József gyulafehérvári nagyprépostnak, pápai prelátnak, továbbá Zsebe Márta és Bogdan Hladiuc levéltárosoknak a gyulafehérvári kutatómunkánk során nyújtott önzetlen és nélkülözhetetlen segítségükért.

dezinálása 1938. december 24-én, majd ennek a jogi aktusnak a megerősítése egy szimbolikus aktussal, az ünnepélyes püspökké szentelés 1939. február 12-én. Széles körben ismert, hogy Márton Áron legfőbb egyházmegyei vezetővé történő emelése egy néhány hónapig tartó kinevezési eljárás keretében zajlott, s a püspöki méltóság elnyerését az ő esetében megelőzte egy közbülső lépcsőfok, az apostoli kormányzói kinevezése 1938. szeptember 14-én.

A Magyar Országos Levéltárban és a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltárban folytatott kutatásaink során olyan forrásokra bukkantunk, amelyek jól illusztrálják azt a korábbi történeti irodalomban részben már érzékeltetett problémát, hogy Márton Áron apostoli kormányzói kinevezése, de leginkább a kinevezés módja és az azt előkészítő szentszéki eljárás a *gyulafehérvári székeskáptalan* ellenállásába ütközött, és feszültségeket szült az egyházmegyei felsőpapság egy része és a szentszéki adminisztráció, illetve annak bukaresti diplomáciai képviselője, az apostoli nunciatúra között. Mindez azért nem mellékes és figyelmen kívül hagyható tényező, mert a későbbiekben könnyen rányomhatta a bélyegét a székeskáptalan és a főpásztor közötti együttműködés alakulására és minőségére. Az apostoli kormányzói beiktatás eme nem elhanyagolható háttérmozzanatára Márton Áron életrajzának monografikus feldolgozói¹ közül – a két világháború közötti időszakban különféle egyházi oktatási intézmények mellett és az egyházmegyei adminisztrációban is dolgozó, s Márton Áronnal személyes kapcsolatokat ápoló – Domokos Pál Péter utalt először, döntően gazdag személyes emlékeire és korabeli

¹ Szalay Jeromos: *Vértanú püspök vértanú népe. Márton Áron erdélyi püspök, hitvalló és szabadsághős*. Köln – Detroit, [1958]. Szóke János: *Márton Áron*. Thaur, 1988. Domokos Pál Péter: *Rendületlenül. Márton Áron Erdély püspöke*. Budapest, [1989.] (Domokos, [1989.]) Virt László: *Nyitott szívvel. Márton Áron erdélyi püspök élete és eszméi*. Budapest 2002. (Virt, 2002.) Iulius Mureșan: *Episcopul Márton Áron*. Cluj-Napoca 2008.

sajtóanyagokra hagyatkozva,² majd az ő nyomán főleg szekunder forrásokra, megjelent kézikönyvekre és sajtótudósításokra támaszkodva Virt László tért ki bővebben erre a kérdésre.³

Sajnos az általunk közölt dokumentumokat tanulmányozva sem tűnnek el a dilemmáink Márton Áron apostoli kormányzói kinevezésének két – egymással összefüggő – alapvető kérdésével kapcsolatban. Az egyik, hogy mi lehet a magyarázata a Szentszék „gyorsított eljárásának”, amellyel a püspöki szék megüresedése esetén a gyulafehérvári székeskáptalan *káptalani helynök* (vicarius capitularis) megválasztását megillető jogát mellőzve (pontosabban a káptalanra gyakorolt befolyással kieszközölve, hogy ennek a jognak az érvényesítése okafogyottá váljon) Vorbuchner Adolf megyéspüspök halála után a saját hatáskörében döntött apostoli kormányzó kijelöléséről és annak személyéről. Már a korabeli erdélyi magyar sajtóorgánumokban megjelent publicisztikák is csak előfeltevéseket és feltételezéseket fogalmaztak meg ezzel kapcsolatban.⁴ A másik, hogy végül is miért esett a Szentszék választása éppen Márton Áronra, milyen szempontok, megfontolások és motivációk határozták meg, hogy a vatikáni döntéshozók az egyházi hierarchiában még viszonylag fiatalnak számító papot tartották alkalmasnak az egyházmegye vezetésére? Magunk is osztjuk azt a szakirodalomban széles körben elterjedt és nem megalapozatlan véleményt, miszerint Márton Áron személyi kvalitásai, így a lelki vezetői szerep iránti fogékonysága, a kiváló társadalmi szervezőkészsége, a gazdálkodási-financiális problémák megoldására való képessége, illetve ezekkel a tulajdonságaival szoros összhangban a korábbi egyházi pályafutása (mindenekelőtt az egyházmegyei adminisztrációban szerzett tapasztalatai), és mindezekből kifolyólag

² Domokos, [1989.] 136–137, 154–155.

³ Virt, 2002. 73–76.

⁴ Ld. pl. Pospisil Rudolf: Mit jelent Márton Áron kinevezése? Szeljegyzetek egy pápai kinevezési okmányhoz. *Keleti Újság*, 1938. szept. 22. 5.

az erdélyi magyar katolikus társadalom személyét övező közmegegyezése, már magában hordozta annak lehetőségét, hogy idővel az egyházmegyei hierarchia csúcsára jusson. Ha azonban a Szentatya döntését kívánjuk elemezni, figyelembe véve, hogy az egy konkrét egyházpolitikai szituációban és adott politikai konstellációban született meg, akkor nyilvánvaló, hogy a döntés személyi konzekvenciáit egy komplex szempontrendszer, egyházkormányzati, ökonómiai, belpolitikai, diplomáciai, illetve etnopolitikai, nemzetlélektani tényezők együttesen határozták meg. Véleményünk szerint az általunk közölt dokumentumok egyúttal arra is figyelmeztetnek, hogy a Szentszék motivációit nem kizárólag a kérdés etnikai vagy nemzeti-nemzetiségi vetülete felől, hanem abból az értelmezési keretéből is célszerű megközelíteni, hogy az egyházmegye igazgatása sok tekintetben egy pragmatikus feladat, így a magas rangú egyházi vezető kiválasztása is pragmatikus döntést igényel.

Mint a mellékletben közölt iratokból kitűnik, Vorbuchner Adolf püspök szept. 10-én bekövetkező elhunytja után egy nappal a bukaresti nunciatúra arra hívta fel a gyulafehérvári székeskáptalant, hogy ne éljen az ebben a helyzetben a káptalani helynök megválasztását megillető jogával.⁵ A káptalan azonban a kánonjogban foglalt kompetenciáira hivatkozva ragaszkodott ahhoz, hogy a saját hatáskörében jelölhessen ki az egyházmegye élére egy káptalani helynököt, aki ideiglenesen kormányozta volna az egyházmegyét, igaz, az ehhez szükséges konkrét intézkedés megtételét illetően egyelőre kiváráó álláspontra helyezkedett.⁶ Mint ismert, a két világháború között az 1917. május 27-én, Pünkösöd ünnepén kihirdetett, és a következő év Pünkösdjén, 1918. május 19-én hatályba léptetett *Egyházi Törvénykönyv* (Codex Iuris

⁵ Ld. a 2. sz. iratot.

⁶ Ld. a 2–3. sz. iratot.

Canonici) volt érvényben.⁷ Ennek 432. kánonja valóban úgy intézkedik, hogy a püspöki szék megüresedésének tudomásulvétele után nyolc napon belül a székeskáptalan köteles káptalani helynököt kirendelni, aki a püspök helyett az egyházmegyét kormányozza.⁸ Ez a szokásos eljárás hasonló esetekben. Szükséges azonban rámutatnunk, hogy Boros József kanonok érvelése, miszerint ebben a kérdésben nem vették figyelembe a káptalan jogait,⁹ csak részben igaz, vagy legalább is ellentmondásos állítás. Az Egyházi Törvénykönyv más rendelkezései, nevezetesen a 312. kánon és az azt követő szakaszok ugyanis lehetővé teszik, hogy a Szentszék közvetlenül intézkedjen a megüresedett püspöki szék betöltéséről. A 312. szakasz úgy szól, hogy az egyházmegyék kormányzását, akár be van töltve a püspöki szék, akár nincs, kivételesen a pápa fontos és különleges okoknál fogva akár ideiglenesen, akár állandó jelleggel apostoli kormányzóra bízhatja. A 313. kánon 1. §-a szerint az így kinevezett apostoli adminisztrátor hivatalát azáltal foglalja el, hogy kinevezési levelét a püspöknek, ha hivatalban van és cselekvőképes, vagy ellenkező esetben a káptalannak bemutatja. A 315. kánon 2. §-a pedig kimondja, hogy ha ideiglenes jelleggel nevezték ki a kormányzót, akkor a káptalani helynök jogait és kötelességeit gyakorolja.¹⁰ Ez azt jelenti, hogy az apostoli kormányzót, éppúgy, mint

⁷ *Az Egyházi Törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal.* Szerk., ford., és a magyarázatot írta: Erdő Péter. Negyedik, jav. és bőv. kiadás. Budapest 2001. 19–21. o. Az új Egyházi Törvénykönyvet II. János Pál hirdette ki hivatalosan 1983. jan. 25-én.

⁸ *Codex iuris canonici Pii X pontificis maximi iussu digestus Benedicti pape XV auctoritate promulgatus.* Praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab EMO Patro Card. Gasparri auctus. Romae, Typis Polyglottis Vaticanis, 1918. (*Codex iuris canonici*, 1918.) 121. o. Az ezt követő szakaszok többek között arról is határoznak, hogy ha ezt a káptalan elmulasztaná, akkor a vikárius kijelölése az érsek kötelessége. Uo. 122–124.

⁹ Ld. a 11. sz. iratot.

¹⁰ *Codex iuris canonici*, 1918. 83–84.

a káptalani helynököt, minden téren a teljes püspöki hatáskör illeti meg, kivéve a püspöki rendfokozatot megillető funkciókat, például a papszentelés jogát.

A Vorbuchner Adolf halálával előálló jogi helyzet rendezését tehát két passzus is szabályozza az Egyházi Törvénykönyvben. Noha a két kánon között szembeötlő a különbség, hiszen az egyik szerint a káptalan, a másik szerint a pápa intézkedik, a jogi szabályozás szintjén megállhatnak egymás mellett. Az előbbi a szokványos eljárás, az utóbbi csak kivételes esetekben alkalmazott szabály, mint ahogy a 312. kánon szövegéből is kitűnik, a Szentszék csak *kivételesen* (aliquando) bízza a saját maga által alkalmasnak tartott kormányzóra az egyházmegye vezetését, mégpedig *fontos és különleges okokból* (ob graves et speciales causas). Nyilvánvaló ugyanakkor az is, hogy ha egyik módon időben korábban már történt gondoskodás a püspöki hatalom ideiglenes átruházásáról, akkor a másik módozat magától értetődően okafogyottá válik. A pápának ez a joga az egyház alkotmányának szerves folyamánya, mert a pápai és püspöki joghatóságot szabályozó törvényszakaszok, így a 218. és a 329. kánon, illetve az ezeket követő passzusok értelmében a pápa az egyházban a legfőbb és legteljesebb hatalom birtokosa, mely közvetlenül érvényesülhet minden rendű és rangú egyházmegyével szemben, a püspökök pedig a gondjaikra bízott egyházmegyét a pápa autoritása alatt kormányozzák.¹¹

Az erdélyi sajtóban megjelent egyik feltételezés szerint a Szentszék „gyorsított eljárását” az magyarázta, hogy az 1927. évi konkordátum értelmében a püspök kinevezéséhez a román kormányzat hozzájárulása szükséges, s mivel nem volt valószínű, hogy a püspök személyéről Bukarest és a Vatikán ilyen rövid idő alatt megegyezhettek volna, a pápai állam

¹¹ Uo. 55–57, 86–95.

célszerűbbnek látta egy apostoli kormányzó kinevezését.¹² Ezen interpretáció szerint a Szentszék időt akart nyerni a megfelelő személy megtalálásához, s ennek a jelöltnek a személyéről folytatott egyeztetésekhez a román kormánnyal. A konkordátum V. cikkelye valóban kimondja, hogy a Szentszék a kinevezendő egyházi vezetők személyét még kinevezésük előtt köteles jelezni a román kormánynak, hogy közös megegyezéssel megállapíthassák, hogy az államrezon részéről nincsenek-e velük szemben politikai természetű kifogások.¹³ Magunk sem tartjuk kizártnak, hogy az apostoli kormányzósággal járó átmeneti terminus megfelelő körülményeket és kényelmesebb alkupozíciót teremthetett a Szentszék számára, hogy a püspöknek is kiszemelt apostoli kormányzó személyét bevezesse a román kormány előtt. Ez a majdani egyeztetések során kész helyzetet teremtett, hiszen erőteljesebben demonstrálhatta a pápai állam ősi és elvitathatatlan jogát, illetve primátusát a katolikus egyházi hierarchia vezetőinek kiválasztásában, illetve jeleztette a világi hatalom felé, hogy a kormányzati vétó csak formális jellegű, ugyanakkor esetleges kudarc esetén a Szentszék kisebb presztízsveszteséggel visszavonulhatott és jelölhetett volna új személyt. Mindez logikusnak tűnik, ugyanakkor megérzésünk szerint a káptalan feltartóztatását önmagában nem indokolja, hiszen a káptalani helynök működési ideje is csak egy átmeneti intervallum lehetett, ami ugyanúgy biztosíthatta volna a majdani püspök személyéről folytatott parván mögötti megegyezést.

Az általunk is közölt, a magyar kormányzatot tájékoztató ismeretlen eredetű feljegyzés láthatólag teljesen bennfentes

¹² Ruffy Péter: Gyors és határozott döntéssel Márton Áron kanonokot nevezte ki a Szentszék az erdélyi római katolikus egyházmegye kormányzójává. *Brassói Lapok*, 1938. szept. 17. 3.

¹³ A konkordátum szövegét, ill. a vonatkozó passzust ld. a kolozsvári Minerva Irodalmi és Nyomdai műintézet R.-T. kiadásában: *I. Kultusztiörvény. II. Konkordátum és Római egyezmény. III. Egyházmegyei Tanács ügyviteli szabályzata*. Cluj 1937.

információkat közölt a Vorbuchner betegségének és bécsi kórházi kezelésének ideje alatt a püspöki aula és az Egyházmegyei Tanács megbízottai, Nagy Jenő és Gyárfás Elemér által a bukaresti nunciussal folytatott egyeztetésekről.¹⁴ Noha a dokumentum néhány apró pontatlanságot is tartalmaz, hangsúlyoznunk kell, hogy egyelőre nem bukkantunk egyéb levéltári forrásra, amely az eseményeket ilyen részletességgel ismertette volna, netalán a benne lévő adatokat kiegészítette vagy más fénybe helyezte volna. A feljegyzésben alapvetően két indokot emelnek ki Márton Áron apostoli kormányzói kinevezésével kapcsolatban.

Az egyik, hogy Márton Áron személye a román kormányzat számára is elfogadható, a feljegyzés szerzője ezt akként fogalmazta meg, hogy a püspökutód „a románok felé is teljesen posszibilis”. Ezt könnyen elfogadható indoknak tartjuk. Jelzésértékű például, hogy 1938. szept. 29-én a kolozsvári plébánosi beiktatásán elmondott beszédében állást foglalt az erdélyi nemzetiségek közötti konfliktusok békés rendezése mellett, hangsúlyozva, hogy a más anyanyelvű és felekezetű csoportokkal kapcsolatos politikáját az evangélium szelleme fogja meghatározni. Leszögezte azt is, hogy minden nációnak tiszteletben kell tartania a másik érdekeit. A beszéd súlyát és hatását nyilvánvalóan növelte, hogy Márton Áron azt már apostoli kormányzóként mondta el.¹⁵

A másik inkább gazdálkodási-financiális természetű volt. Márton Áron életrajzában köztudott tény, hogy 1936. márc. 15-én Mailáth G. Károly püspök püspöki vikáriusi (vicarius oeconomicus) minőségben ideiglenes jelleggel Erdély legnagyobb egyházközségének, a kolozsvári Szent Mihály plébánia vezetésével bízta meg.¹⁶ Ismert az is, hogy az egyház-

¹⁴ Ld. az 1. sz. irat b) mellékletét.

¹⁵ Marton József: Márton Áron beiktatása Kolozsváron. *Studia Theologica Transylvaniensia*, 6. sz. (2004). 104–113.

¹⁶ *Márton Áron emlékkönyv születésének 100. évfordulóján*. Szerk. Marton József. Kolozsvár 1996. 224.

közszégi intézményrendszer fejlesztésére az első világháború után felvett ún. holland kölcsönök – nagyrészt a gazdasági világválság által generált kedvezőtlen gazdasági hatások következtében – súlyos helyzetbe sodorták az egyházközségeket, s Márton Áron eme megbízatását kifejezetten az egyházközség súlyos pénzügyi helyzetének rendbetételére nyerte el. A kölcsönök felének annulálásával és a másik felének átütemezésével, illetve mindezt jogi lépésekkel is megalapozva, Márton Áronnak sikerült rendbe hoznia az egyházközség költségvetését.¹⁷ Ez a sikere előrevetítette, hogy a későbbiek során is alkalmas lehet a teljesen pragmatikus hozzáállást igénylő nehézségek, akár a nagyobb horderejű gazdálkodási problémák kezelésére is.

Márton Áron ezen erénye súlyozottan eshetett latba a kiválasztásánál az apostoli kormányzói tisztségre. A probléma háttérének megvilágításához érdemes felhívni a figyelmet Ruffy Péter (1914–1993) erdélyi újságíró, publicista és író riportsorozatára, amely a Magyarországra is eljutó *Brassói Lapok* szeptemberi számainak hasábjain jelent meg.¹⁸ Ruffy Péter egy jól ismert erdélyi katolikusdinasztia sarja volt, nem lehetett tehát véletlen az igyekezete a püspökutódlás apropóján felszínre törő ellentmondások megvilágítására. 1938 szeptemberében több mint egy hetet töltött az ősi püspöki székhelyen, Gyulafehérváron, hogy az egyházmegye helyzetével és jövőbeni kilátásaival kapcsolatos problémákat a helyszínen tárja fel. A beszámoló szerint már 16-án ott tartózkodott, tehát másnap nyilván jelen volt az elhunyt püspök temetésén, így a

¹⁷ Virt, 2002. 50–52.

¹⁸ Ld. Ruffy Péter: Gyors és határozott döntéssel Márton Áron kanonokot nevezte ki a Szentszék az erdélyi római katolikus egyházmegye kormányzó-jává. *Brassói Lapok*, 1938. szept. 17. 3.; Ruffy P.: Milyen örökség vár Erdély új katolikus püspökére? *Brassói Lapok*, 1938. szept. 18. 5.; Ruffy P.: Milyen örökség vár Erdély új katolikus püspökére? *Brassói Lapok*, 1938. szept. 19.; Ruffy P.: Milyen feladatok várnak Erdély új katolikus püspökére? *Brassói Lapok*, 1938. szept. 24. 5.; Ruffy P.: Milyen örökség vár Erdély új katolikus püspökére? *Brassói Lapok*, 1938. szept. 25. 5.

riportsorozata éppen a szertartást megelőző és követő rendkívül érzékeny napokban készült. Az egyházmegye élén bekövetkezett változásra reflektálva az újonnan kinevezett apostoli kormányzó két súlyos örökségére, a papképzés helyzetére és a rendezetlen pénzügyi viszonyokra hívta fel a figyelmet. Tanulmányunk tárgya szempontjából az utóbbinak van jelentősége, ezért erre térnénk ki kissé részletesebben, előrebocsátva, hogy az egyházmegyei felső papság megosztottságának tényével és okaival az erdélyi magyar közvélemény is érezhetően csak Ruffy Péter oknyomozó publicisztikája alapján szembesülhetett.¹⁹

A riportsorozatból kiderül, hogy az egyházmegye felső papsága a püspökelődök, így Mailáth G. Károly és Vorbuchner Adolf gazdálkodása és javadalomkezelése, illetve ennek apropóján az egyházmegyei törzsvagyon átadása-átvétele miatt szakadt két részre. Az ún. jogi álláspont képviselői szerint a Vorbuchner utódlását előkészítő vagyonátadó bizottság munkája során kiderült, hogy Mailáth rosszul gazdálkodott a rábízott törzsvagyonnal, és kétmillió lejes összeggel tartozik a káptalannak. Az ún. méltányossági álláspont képviselői szerint Mailáth a lehetséges mozgásteréhez képest megfelelően gazdálkodott, s kétmillió lejnél sokkal többet költött a magánvagyonából és püspöki jövedelmeiből az egyházmegyei törzsvagyon gyarapítására. Az előbbi álláspontot vallotta az egyházmegyei vagyon őre, a káptalan, míg az utóbbit a püspöki aula tagjai, s az újságíró értesülése szerint ezt a nézetet osztotta Márton Áron is.²⁰

¹⁹ Kacsó Sándor: Az erdélyi katolikus egyházmegye békéjéért. *Brassói Lapok*, 1938. szept. 25.

²⁰ Ruffy Péter: Milyen feladatok várnak Erdély új katolikus püspökére? *Brassói Lapok*, 1938. szept. 24. 5. A vagyonátadó bizottság tagja volt Vorbuchner Adolf püspök, Gyárfás Elemér, az Egyházmegyei Tanács világi elnöke, Boga Alajos, Boros József és Kászonyi Alajos kanonokok, illetve Frey Ottó budapesti ügyvéd, Mailáth Gusztáv Károly jogi képviselője.

A püspökségi ügyész, Ștefan Pop leltára szerint az egyházmegye törzsvagyonát az agrárreform során kisajátított földjeiért és erdőiért kártérítésként kapott 10 millió lej értékű állampapír, hét bérház Gyulafehérváron, mintegy 100 hold szántó Gyulafehérvár mellett, továbbá 71 hold szőlő és 2100 hold erdő – Fehér megye különböző pontjain – alkotta. Akként érvelt, hogy ha leszámítják az agrárreform veszteségeit, amelynek során az egyházmegye hatalmas szántókat és erdőket veszített, amikor Mailáth átvette az egyházmegye kormányzását, sokkal kevesebb vagyont kapott, mint amennyit átadott lemondásakor, sőt, inkább gyarapította azt, hiszen például a szőlőbirtokok területét 1 holdról 71 holdra növelte. Egyébként is úgy vélte, hogy az állam által konfiskált mezőgazdasági területekért kapott 10 millió lejes államkötvény évi kamathozama 500 ezer lej, amennyit a nagy adminisztrációval dolgozó uradalom sohasem termelt volna ki, tehát a helyzet a törzsvagyon szempontjából nem előnyösebb, de a jövedelmek szempontjából igen.²¹ Ezzel szemben Fejér Gerő kanonok, a jogi álláspont „élharcosa” arra az álláspontra helyezkedett, hogy Mailáth hibás koncepció alapján gazdálkodott. A püspök ugyanis az impériumváltás után eladott olyan ingatlanegyütteseket és területeket is, amelyek mentesültek a kisajátítás alól, s az ezekből a tranzakciókból befolyt összeg ellenértéke meghaladta a kétmillió lejt, amelyet még nem tettek le a káptalannak. A káptalan nyilvántartása szerint eladásra került az uradalomhoz tartozó vidéki falvakban sok beltelek, a püspöki székhelyen 2 hold püspöki kert, a város melletti 5, 5 holdnyi kaszáló és egy téglavető telek, illetve a város főpiacán egy hatalmas bérház. A kanonok ez utóbbit nevezte a legfájdalmasabbnak, mivel ennek az ingatlannak az értéke meghaladta az 1,5 millió lejt, ennek ellenére csak 400 ezer lejért értékesítették. Úgy vélte, hogy a kisajátítás alól meg-

²¹ Ruffy Péter: Milyen örökség vár Erdély új katolikus püspökére? *Brassói Lapok*, 1938. szept. 19. 7.

menekült komplexummal nem kereskedni kellett volna, hanem megtartani azt, mivel az ingatlanvagyon jelenti a biztos megélhetési alapot. Azt állította, hogy az a 12 ezer forintos, saját vagyonából eszközölt befektetés, amelynek segítségével – még az impériumváltás előtt – Mailáth a püspöki javadalom szőlőit teljesen újraültette, a püspök érdekeit is szolgálta, hiszen a saját jövedelmét is gyarapította, és egyúttal eleget tett annak a kötelezettségének, hogy a püspöki törzsvagyont megizmosítsa.²²

Ruffy helyszínen szerzett értesülései sejtetni engedték, hogy Mailáth lemondása után Vorbuchner a javadalmat nem akarta átvenni a terhekkel együtt, beleértve a káptalan azon követelését is, hogy térítse meg az elődje által a törzsvagyonból kivont elemek értékét.²³ Ráadásul azt a tervet dédelgette, hogy a püspökség még meglévő hét bérházát is eladja, arra hivatkozva, hogy azokat tetemes adó és különféle illetékek terhelik, s a befolyt összegből szerette volna felépíteni a Várban a régi törvényszék telkén az uradalmi székházat rak-tárakkal és istállókkal. A terv keresztülvitelére azonban a halála miatt nem került sor.²⁴ Márton Áron kilátásai az egyházmegye vagyonállapotával kapcsolatban tehát cseppet sem mutatkoztak rózsásnak. Ezt Fejér Gerő kanonok elég érzékletesen fogalmazta meg: „Ilyen törzsvagyon-csökkenések miatt nagyon öszsze kell húznia magát Márton Áronnak, nagyon takarékosan kell élnie, szigorú gazdálkodást kell életbe léptetnie, hogy a meglévő és nem fokozható jövedelemből fenn tudja magát tartani, és a méltóságával járó legszükségesebb kiadásokat fedezni tudja”.²⁵ Az általunk közölt dokumentumból kitűnik, hogy Andrea Cassulo bukaresti

²² Ruffy Péter: Milyen örökség vár Erdély új katolikus püspökére? *Brassói Lapok*, 1938. szept. 25. 5.

²³ Uo.

²⁴ Ruffy Péter: Milyen örökség vár Erdély új katolikus püspökére? *Brassói Lapok*, 1938. szept. 19. 7.

²⁵ Ruffy Péter: Milyen örökség vár Erdély új katolikus püspökére? *Brassói Lapok*, 1938. szept. 25. 5.

nuncius és a magyar egyházi megbízottak közötti puhatolózó megbeszélésen a vatikáni megbízott elsősorban Márton Áron gazdálkodásban szerzett tapasztalatait s a pénzügyi jártasságát kívánta feltérképezni, illetve az ezzel kapcsolatos pozitív információit megerősítve hallani.²⁶ Véleményünk szerint ekkor ez lehetett az egyik legnyomósabb érv a nevének előtérbe kerülésénél az esetleges jelöltek sorában. Noha Márton Áron letette a voksát a püspöki törzsvagyton státuszát övező vitában, ennek a neuralgikus kérdésnek a megoldásában – a saját szociális hátterét tekintve – tiszta lappal indult. Ahogy Kacsó Sándor találóan megállapította, ilyen tekintetben nem szabadott csodát várni tőle, hiszen ő maga szegényparaszti családból származott, ezért a magánvagyonát felhasználva nem tudott volna eleget tenni annak a mindenkori püspökre háruló kötelezettségnek, hogy a püspöki törzsvagyont gyarapítsa.²⁷ Azt kell mondanunk, hogy Márton Áron támogatottsága az erdélyi magyar katolikus közvélemény körében csak erősítette a vatikáni diplomácia azon benyomását, hogy erre a társadalmi egységre és konszenzusra támaszkodva, illetve a saját jártasságára hagyatkozva képes lesz rendezni az egyházmegye nagyon is világi és praktikus jellegű költségvetési gondjait.

A másik általunk közölt diplomáciai iratból kitűnik, hogy a vatikáni magyar ügyvivő Eugenio Pacelli bíboros-államtitkár kedvező budapesti benyomásaira is visszavezette, hogy a Szentszék akceptálta a magyar nemzetiségű egyházi előljáró jelölésére vonatkozó igényeket.²⁸ Az 1938 májusának végén Budapesten megrendezett Eucharisztikus Világkongresszus legmagasabb rangú vendége valóban a vatikáni állami vezetés feje volt, akit kiemelt egyházi és kormányzati pompával kísérték a magyar fővárosban, ezért nem tartjuk kizártnak, hogy a bíboros megfontolásai között végső soron szerepet játszott a

²⁶ Ld. az 1. sz. irat b) mellékletét.

²⁷ Kacsó Sándor: Az erdélyi katolikus egyházmegye békéjéért. *Brassói Lapok*, 1938. szept. 25. 4.

²⁸ Ld. a 4. sz. iratot.

budapesti fogadtatása is. Maga is úgy fogalmazott, hogy igyekeztek olyan személyt jelölni, aki „a magyar kormánynak is kedves”.²⁹ Ráadásul bizonyosnak vehető, hogy az ekkoriban már nagyon öreg és betegeskedő XI. Pius pápa helyett a kardinális egyházigazgatási döntések meghozatala, mint például a megyéspüspökök személyének kiválasztása és kinevezése, a pápai trón várományosára, a korábban is igen befolyásos bíborosra hárult. Ugyanebből az iratból kiderül azonban az is, hogy a magyar kormány álláspontja érdemben már nem befolyásolhatta a vatikáni döntéshozatali mechanizmust, hiszen Márton Áron apostoli kormányzóvá jelöléséről még a magyar diplomácia ilyen irányú intervenciója előtt megszületett az elhatározás, s a magyar ügyvivő a kinevezésről is csak utólag, a vatikáni rádión, tehát egy hírközlési csatornán keresztül értesült.³⁰

Ezzel kapcsolatban annyit érdemes még megemlítenünk, hogy láthatólag a magyar külügyi vezetés sem tudott mindig maradéktalanul precíz és megbízható forrásokból informálódni. Bár a Vorbuchner megbetegedésével kialakult helyzetről tájékoztató miniszterelnöki átirat sem kívánta megítélni a Márton Áron mellett szóba került nem magyar származású, vagy nem kizárólag magyar felmenőkkel rendelkező jelöltek lelkipásztori és személyi kvalitásait, eleve elutasította Badilla János, Pop Iosif és Macalik Győző támogatását.³¹ Kizárólag nemzetpolitikai szempontokat szem előtt tartva a személyük nyilván nem volt kívánatos a magyar etnikai dominanciájú egyházmegye élén, közülük azonban a két utóbbi később mégis valamely Magyarországtól elszakított egyházmegye élére vagy vezető pozíciójába került. Pop Iosif 1952-től káptalani helynökként, illetve helyettes ordináriusként 1957-ig állt a nagy-

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Ld. az 1. sz. irat a) mellékletét.

váradai egyházmegye élén,³² Macalik Győzőt pedig Alexandru Cisar bukaresti érsek 1951-ben titokban címzetes püspökké szentelte, amiről a román kommunista állambiztonsági szervek mégis tudomást szereztek, ezért még abban az évben le-tartóztatták és bírói ítélet nélkül börtönbe zárták.³³ Míg azonban előbbi az egyházi pályafutása során valóban többször összeütközésbe került a magyar katolicizmus érdekeivel, addig utóbbira Márton Áron is az egyik legfőbb bizalmasaként tekintett. Nem lehet véletlen, hogy 1941. július 17-én püspöki irodaigazgatónak tette meg, éppen egy olyan érzékeny időszakban, amikor a kettészakított egyházmegye dél-erdélyi részében maradt, és a román állami nacionalizmusnak teljesen kiszolgáltatott magyarság legfontosabb politikai erőközpont-jává, s egyúttal nemzeti és társadalmi szervező bázisává a gyulafehérvári egyházmegye és annak karizmatikus főpásztora, Márton Áron vált.

Meggyőződésünk, hogy a tanulmányunk elején felvetett két kérdés megválaszolásához közelebb vihet bennünket a témára vonatkozó román primer források felkutatása, a megnyugtató megoldást azonban minden bizonnyal csak az idevágó vatikáni levéltári forrás-együttesek feldolgozása hozhatja meg. Mégsem kívánjuk elhallgatni, hogy az általunk eddig feltárt dokumentumokat tanulmányozva, és a korabeli sajtóanyagokat olvasva olyan benyomásunk keletkezett, hogy Márton Áronnak a szélesebb értelemben vett erdélyi katolikus társadalom körében élvezett támogatottsága nem érvényesült ennyire egyértelműen az egyházmegyei felsőpapság körében. Sőt, valószínűnek tartjuk, hogy a sorsdöntő pillanatban, tehát 1938 szeptemberének első felében sem a káptalanon, sem a püspöki aulán belül nem tartották számon Vorbuchner potenciális utód-

³² Fodor József: *A nagyváradai egyházmegye ideiglenes főpásztorai a XX. században*. Kolozsvár 2008.

³³ Marton József: Macalik Simon Győző pápai kamarás, kanonok, teológiai tanár, püspök élete (1890–1953). *Studia Theologica Transsylvaniensia*, 5. sz. (2003). 74–82.

jelöltjei között, annak ellenére, hogy Márton Áron személyi és hivatali értelemben is mind Mailáth Gusztáv Károlyhoz, mind Vorbuchner Adolfhoz igen közel állt, s jelöltsége valamiféle folytonosságot szimbolizált volna a két elődjének egyházpolitikai irányultságával. Mint a már többször hivatkozott feljegyzésből kivehető, Gajdáty Béla akkori irodaigazgató nem állt ki egyértelműen Márton Áron jelölése mellett, amit elég plasztikusan érzékeltet a dokumentum megfogalmazása, mely szerint „a Márton Áron személyére vonatkozó kombinációtól sem volt elragadtatva”.³⁴ Bizonyosnak tartjuk, hogy a káptalan is, amely *egyres konkrét kérdésekben* Mailáth és Vorbuchner regnálása idején a püspöki működés és autoritás egyfajta ellensúlyaként és kontrolljaként jelent meg, a saját köréből javasolt volna valakit a püspöki szék betöltésére. A történeti szakmunkák egyöntetűen megemlítik Márton Áron feltűnően gyors és látványos előmenetelét az egyházi hierarchiában, nem találtunk azonban arra utaló hivatkozást vagy adatot, mely szerint ez a minden kétséget kizáróan felfelé ívelő pálya ne lett volna akadálytalan. Pedig a káptalan 1936. szeptember 3-i ülésének jegyzőkönyve alapján erre lehet következtetni. Eszerint a püspöki hivatal első alkalommal ekkor terjesztette elő Márton Áron kinevezését címzetes kanonokká, amit a Zomora Dániel, Fejér Gerő, Boros József, Kászonyi Alajos és Buday József összetételű testület egyöntetűen elutasított. Noha nem tudjuk, hogy az egyes kanonokok hogyan szavaztak, a szavazati arány is – amelyet a jegyzőkönyvben rögzítettek – önmagában sokatmondó, a püspöki hivatal előterjesztését 4:1 arányban elleneztek. A jegyzőkönyv szövege egyúttal rámutat arra is, hogy a főként idősebb papi korosztályt reprezentáló káptalan álláspontját ekkor még nem valamiféle koncepcionális egyházpolitikai elemek határozták meg, hanem inkább generációs megfontolások, hiszen a határozat indoklásában aláhúzták, hogy a

³⁴ Ld. az 1. sz. irat b) mellékletét.

„Káptalan elismeri Márton Áron sikeres működését, példás papi életét, s legjobb hírnevét, de a többség e kitüntetést korainak tartja”.³⁵ Minden bizonnyal a püspöki aula nyomására a grémium végül 1937. január 28-án kénytelen volt hozzájárulni Márton Áron tiszteletbeli kanonokká történő kinevezéséhez,³⁶ majd a március 24-i ülésen már a beiktatás időpontját is meghatározták (márc. 30.).³⁷ Az 1936. szeptember 6-i ülésen történtek mindezzel együtt előrevetítették, hogy a káptalan adott pillanatban élhet a Márton Áron személyével szembeni kifogásokkal.

³⁵ A gyulafehérvári székeskáptalan ülésének jegyzőkönyve. Gyulafehérvár, 1936. szept. 3. GYÉL, II. 1/a., 16. köt., 53.

³⁶ A gyulafehérvári székeskáptalan ülésének jegyzőkönyve. Gyulafehérvár, 1937. jan. 28. Uo. 4.

³⁷ A gyulafehérvári székeskáptalan ülésének jegyzőkönyve. Gyulafehérvár, 1936. márc. 24. Uo. 19.

Iratok³⁸

1. *Kánya Kálmán magyar külügyminiszter utasítása Thierry Heribert vatikáni magyar ideiglenes ügyvivőnek. Budapest, 1938. szeptember 13. Gépelt eredeti. MOL, K 107, 28. d., 81/1938. biz. sz.*

Magyar Királyi Külügyminisztérium
800/1938. res. pol. sz.
13.

Sürgős!
Budapest, 1938. szept.

Tárgy: Az erdélyi római katolikus püspökutódlás kérdése.
2 darab melléklet

Csatoltan megküldöm megfelelő eljárás végett a Miniszterelnök Úrnak fenti tárgyban hozzám intézett átírata másolatát és az annak mellékletét képező bizalmas feljegyzést.

A kérdésnek különös aktualitást ad Vorbuchner püspöknek³⁹ időközben bekövetkezett halála, aminek folytán a magyar kormány ott kifejtett szempontjainak érvényesítése fokozott jelentőséget nyert.

Szíveskedjék tehát megfelelő módon és nyomatékkal odahatni, hogy – anélkül, hogy személyi kérdésben egyelőre állást foglalni kívánnánk – az erdélyi római katolikus püspöki szék, tekintettel a bizalmas feljegyzésben kifejtett szempontokra, erdélyi születésű magyar származású személlyel töltsék be.⁴⁰

³⁸ Az iratok eredeti tagolásán és szövegvégén nem változtattunk. Az előforduló rövidítéseket feloldottuk, s a rövidített szavakat és kifejezéseket teljesen kiírva közöljük. Az iratok szövegét a jelenlegi magyar helyesírási szabályok szerint tisztáztuk, a román nyelvű szövegrészeket a mai román helyesírási szabályok szerint javítottuk. A nyilvánvaló gépi elütéseket és elírásokat javítottuk. Az idegen eredetű személynevek (pl. Badilla János, Pop Iosif) különféle írásmódját egységesítettük. A román nyelvű iratokat saját fordításunkban közöljük. A 6. sz. irat latin nyelvű mellékletének fordítását, holt nyelvről lévén szó, nem közöljük. Az egyes személyek, plébánosok, kanonokok stb. nevéhez írt lábjegyzetek elkészítésekor döntően a Ferenczi Sándor által szerkesztett adattárra és Tempfli Imre monográfiájára támaszkodtunk. Ld. Ferenczi Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*. Budapest–Kolozsvár 2009. Tempfli Imre: *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966*. (METEM Könyvek. 36.) Budapest 2002.

³⁹ Vorbuchner Adolf (1890–1938) püspök. 1928-tól Brassóban káplán és tanár, majd Nagyszebenben apátplébános. 1936. ápr. 18-tól gyulafehérvári segédpüspök cum iure successione, 1938. máj. 28.–szept. 10. között gyulafehérvári püspök.

⁴⁰ Ld. a 4. sz. iratot.

Eljárása eredményéről mielőbbi jelentését várom:

A miniszter helyett:

Hory

*a) Melléklet. Imrédy Béla miniszterelnök átíratva Kánya Kálmán
külgyminiszternek. Budapest, 1938. szeptember 9. Gépelt eredeti. MOL, K
64, 77. cs., 1938/34. t., 800/1938. res. pol. sz.*

Magyar Királyi Miniszterelnökség
1140/1938. M. E. II. biz.

Tárgy: Erdélyi római katolikus
püspökutódlás kérdése.

Bizalmas!

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A tárgyban jelölt ügyben tisztelettel értesítem Nagyméltóságodat, hogy a hozzánk beérkezett bizalmas jelentés szerint az erdélyi római katolikus püspök súlyosan megbetegedett, s az orvosok közlése szerint igen rövid időn belül katasztrófa várható. A nuncius már megtette a lépéseket, hogy az utódlás kérdés rendeztessek, s amint sajnálattal értesülünk, három, az erdélyi magyarság szempontjából igen káros egyén személye került előtérbe. Az első ezek közül Pop Josif szenjőbi apát,⁴¹ a második Badilla nagyszzebeni plébános⁴², mindketten román származásúak. Az egész elszakított területen csak ez a két román származású római katolikus pap van. A harmadik jelölt, Macalik spirituális⁴³, cseh származású. Bármennyire távol áll tőlünk, hogy a fent említett három egyén papi vagy személyi tulajdonságait és kvalitásait a legkisebb mértékben is érintsük, mégsem volna kívánatos, hogy a majdnem 100 %-osan magyar származású és anyanyelvű erdélyi katolikus hívők püspöke idegen etnikai eredetű legyen. A hívőkkel szemben rendkívül bántó volna, magyar szempontból pedig egyenesen végzetes. Ez okokból tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy a rendelkezésre álló utak igénybevételeivel méltóztassék odahatni, hogy ez a veszély az erdélyi katolikus magyarság feje felől elháríttassék, és a

⁴¹ Pop Iosif (1886–1960) nagyváradai székeskáptalani helynök, szenjőbi apát-kanonok. Máramarosszigeten született. 1904-től az egri egyházmegye papi szemináriumában tanult, 1909-től az egri egyházmegye papja. 1919-ben az Egerből kivonuló román katonákkal elhagyta Magyarországot. 1921-ben a nagyváradai egyházmegye inkardinálta, 1925-ben elnyerte a szenjőbi apátságot, 1928-tól nagyváradai kanonok. 1952-től 1957-ig nagyváradai káptalani helynök.

⁴² Badilla János (1885–1945) plébános. Ompolyicán született, teológiai tanulmányait Gyulafehérváron végezte. 1926-tól Nagyszzebenben plébános és főesperes.

⁴³ Macalik Simon Győző (1890–1953) teológus. Nagyszzebenben született, teológiai tanulmányait a római Coll. Hungaricum növendékeként végezte. 1922-től Gyulafehérváron a teológia tanára, spirituális, majd 1940-1941-ben gyulafehérvári rektor. 1941-től kanonok, 1941–1951 között püspöki irodaigazgató. 1951-ben titokban c. püspökké szentelik, ezért a hatóságok még abban az évben letartóztatták.

sajnálatos püspökváltás esetén az erdélyi püspöki székre egy erdélyi születésű, magyar származású egyén neveztessek ki.

Tájékoztatásul van szerencsém Nagyméltóságod részére másolatban megküldeni az ez ügyben hozzánk beérkezett bizalmas jelentést.

Budapest, 1938. szeptember 9-én A miniszterelnök helyett:

Pataky

b) *Melléklet. Ismeretlen eredetű feljegyzés Vorbuchner Adolf erdélyi püspök betegségéről és a püspöki utódlás kérdésében zajlott diplomáciai egyeztetésekről. Hely nélkül, 1938. szeptember 7. Gépelt másolat. MOL, K 64, 77. cs., 1938/34. t., 800/1938. res. pol. sz.*

Vorbuchner erdélyi katolikus püspök betegsége és helyettesítése 1938. szeptember 7.

Vorbuchner püspök, májusi béрмаútja óta állandóan betegeskedik, magas lázzal küzd, és ez okból júl. 14-én a kolozsvári egyetemi klinikára vonult be, hol közel 4 hétig állott orvosi kezelés, helyesebben megfigyelés alatt, melynek eredményeképpen a kolozsvári román egyetemi tanárok a püspöknél gennyes szívburokgyulladást konstataáltak (endocarditis lenta) a legtokéletesebb nyugalmat, sőt mozdulatlanságot írták elő neki, és környezetével közölték, hogy véleményük szerint a püspök betegsége gyógyíthatatlannak tekinthető, s aligha lenne 3-4 hónapnál hosszabb ideje az életre. A püspök aug. 10-én visszament Gyulafehérvárra, de a mozdulatlan fekvésre vonatkozó orvosi rendeletet nagyon könnyen vette, ezt többször áthágta, így aug. 13-án is volt Bukarestben esküt tenni, s onnan visszatérve, aug. 19-én részt vett a tartományi helytartó beiktatásán, honnan azonban félórai otlét után haza kellett őt szállítani, annyira rosszul lett, környezete szükségesnek látta vele közölni a kolozsvári román orvosok diagnózisát, egyidejűleg lehívva Gyulafehérvárra Bécsből a püspök egyetlen rokonát,⁴⁴ Baum alezredest,⁴⁵ aki a püspök orvosával együtt rávette őt arra, hogy állapotának megvizsgálása céljából szept. 4-én Bécsbe utazzék, hol jelenleg az egyetemi klinikán áll orvosi megfigyelés alatt (Wien, IX. Lazarettgasse 14, Universitätsklinik).

Ismeretes, hogy az egyházmegye kormányzatának júliusban történt jogi átvételéig Vorbuchner püspök, mint Mailáth püspök⁴⁶ generális vikáriusa

⁴⁴ Ez nyilvánvalóan téves információ. Vorbuchner rokonai, a nagynénje és az unokatestvérei Temesváron éltek. Ld. Márton Áron kanonok-plébános a gyulafehérvári egyházmegye apostoli kormányzója. *Magyar Lapok*, 1938. szept. 16. 3. o.

⁴⁵ Személyére vonatkozó életrajzi adatot nem találtunk.

⁴⁶ Mailáth Gusztáv Károly gróf (1864–1940) püspök. A Baranyai megyei Bakócán született. A teológiát Bécsben, a Pázmáneum növendékeként végezte el. 1894-től Esztergomban szemináriumi rektor. 1897. jún. 28–1938. máj. 28. között erdélyi

vezette jogilag az egyházmegyét, ki mellett Szélyes Dénes prelátnak kanonok⁴⁷ működött mint provikárius. Így tehát az egyházmegye kormányzatának jogilag is perfektté vált átvételével megüresedett a generális vikárius tiszte, melyre Vorbuchner püspök Boga Alajos kanonokot,⁴⁸ a státus referensét szándékozott kinevezni, minthogy a káptalan többi tagjai között előrehaladott koruk és egyéb nehézségeik miatt erre más alkalmas egyén tényleg nincs. E kinevezés esetén Boga kanonoknak el kellett volna hagynia a státusi referensséget, és Gyulaféhevárra kellett volna költöznie, mely technikai nehézségekre tekintettel Vorbuchner püspök a vikárius-kinevezést halogatta, s erre csak akkor határozta el magát, mikor környezete a kolozsvári román orvosok súlyos diagnózisát vele közölte.

Vorbuchner püspök aug. 22-én leküldte Nagy Jenő püspöki titkár⁴⁹ Bukarestbe, hogy mindezekről a tervezett kinevezésekről a nunciust⁵⁰ informálja. A nunciaturán a titkár jelentésének hatása alatt az a vélemény alakult ki, hogy generális vikárius kinevezése nem volna megoldás, hanem szükségesnek és helyesnek ítélték, hogy Vorbuchner püspök ad tempus teljesen felmentessék az egyházmegye kormányzatától, s e célból apostoli kormányzó neveztessek ki. A nuncius a püspöki titkárral a legszigorúbb titoktartás terhe alatt közölte a kinevezendő személyre vonatkozó tervét, és a titkár visszaküldte Gyulaféhevárra, hogy ezeket jelentse, és nyomban térjen vissza a Vorbuchner püspök és az aula erre vonatkozó válaszával.

Nagy Jenő püspöki titkár a dolog természete szerint nem tehetett semmiféle közlést a Bukarestben ez időben a kisebbségi kormánybiztossal folyó tárgyalások miatt szintén jelenlévő Gyárfás Elemér világi elnöknek⁵¹ és Boga Alajos kanonoknak, státusi referensnek arról, hogy a nunciaturán kinek személyét kívánják javaslatba hozni, de elejtett szavaiból ez utóbbiak

püspök. 1935. nov.-tól haláláig Budapesten kezelték, az erdélyi egyházmegye éléről önként mondott le betegsége miatt.

⁴⁷ Szélyes Dénes (1868–1941) kanonok. 1928. júl. 1-től gyulaféhevári kanonok, 1932. márc. 24-től káptalani prelátnak, 1933. nov. 8-tól provikárius.

⁴⁸ Boga Alajos (1886–1954) kanonok. 1933–1947 között Gyulaféheváron kanonok, főtanfelügyelő és státusi tanügyi előadó. 1947–1949 között vicarius generalis.

⁴⁹ Nagy Jenő (1905–1954) püspöki titkár. 1932-től Gyulaféheváron püspöki levéltáros, udvari káplán, 1935-től ceremóniárius, 1937-től püspöki titkár és főtanfelügyelő.

⁵⁰ Ekkor Andrea Cassulo (1869–1952) címzetes érsek. 1936-1937-ben kanadai, 1937–1947 között bukaresti, 1947-től haláláig törökországi apostoli nuncius.

⁵¹ Gyárfás Elemér (1884–1945) erdélyi magyar politikus, közigazdász. 1922-től a romániai Országos Magyar Párt Elnöki Tanácsának tagja, 1926-tól 1938-ig a párt képviselője a román szenátusban. Az Erdélyi Katolikus Státus világi alelnöke, majd elnöke. A Katolikus Népszövetség elnöke.

azt a benyomást merítették, hogy a nuncius ezúttal nem szándékozik javaslatba hozni sem Gajdáty Béla irodaigazgatót⁵², sem Macalik gyulafehérvári szemináriumi spirituálist, aki cseh származású,⁵³ s az erdélyi viszonyokkal, s különösen az ottani magyarsággal szemben való idegensége miatt semmiképpen sem látszik kívánatosnak, hanem valamely, a káptalanon kívüli, s a lelkipásztorkodásban dolgozó erdélyi magyar pap személye mellett foglalt volna állást.

Ebben a helyzetben Gyárfás Elemér világi elnök augusztus 25-én felkereste a nunciust, hogy vele a státus függő ügyeit megbeszélje, s ezek kapcsán megkíséreljen valamennyire tájékozódni a nunciusnak e személyi kérdésre vonatkozó elgondolásai felől. A státusi ügyek megbeszélése után, még mielőtt a világi elnök erre a kérdésre megkísérelte volna ráterelni a beszélgetést, a nuncius a kolozsvári egyházközség anyagi ügyei iránt kezdett nála spontán érdeklődni, majd ezzel kapcsolatban ugyancsak ő maga spontán szóbahozta Márton Áron jelenlegi kolozsvári plébános személyét, s róla körülbelül fél órán át a világi elnöktől a legrészletesebb információkat kért, majdnem következetesen feltéve ugyanazokat a kérdéseket, amelyeket a nunciusok az előző széküresedés alkalmával a szóba került személyekre nézve fel volt szoktak tenni. Természetesen Gyárfás Elemér világi elnök a legkedvezőbb információkat adta Márton Áronról, kiről a nuncius is a legkedvezőbbben nyilatkozott úgy, hogy a világi elnök e beszélgetés hatása alatt, s egybevetve a nuncius kérdezősködését Nagy Jenő püspöki titkár közléseivel, azt a határozott benyomást merítette, hogy a nunciátúra Márton Áron kolozsvári plébánost akarja javaslatba hozni apostoli kormányzóul.

Hogy Nagy Jenő püspöki titkár az aulából milyen válasszal tért vissza a nunciushoz, azt pontosan tudni nem lehet, de Gajdáty irodaigazgatónak Boga Alajos kanonok előtt szeptember 3-án tett nyilatkozataiból azt a következtetést lehet majdnem teljes határozottsággal levonni, hogy úgy maga Vorbuchner püspök, mint az aula megellenozte a nunciátúra tervét az apostoli kormányzó kinevezésére nézve, s a benyomás az, hogy legalább is Gajdáty irodaigazgató a Márton Áron személyére vonatkozó kombinációtól sem volt elragadtatva, s hogy a nunciusnak adott válasz, ha nem is volt teljesen negatív, de legalább is igyekezett az intézkedés elhalasztását elérni, különös tekintettel a püspöknek küszöbön álló bécsi útjára.

⁵² Gajdáty Béla (1887–1952) püspöki irodaigazgató. 1924-től Gyulafehérváron az aulában ceremoniárius, 1926-tól püspöki titkár, 1928-tól zsinati bíró, 1935-től irodaigazgató, 1940–1944 között Kolozsváron a teológia tanára.

⁵³ Ez nyilvánvalóan téves információ. Macalik Győző osztrák-magyar katonatiszt apától és lengyel anyától származott. Ld. Marton, 2003. 74.

A püspök betegsége már meglehetősen széles körben ismeretes, s így előtérbe kerültek ismét a püspöki székre törekvő nemkívánatos személyek, éspedig:

1) Pop Josif szentjóni apát, váradi egyházmegyei kanonok, aki magát minél tősgyökeresebb románnak igyekszik feltüntetni, állandóan román társaságban forog, s aki állítólag egyenesen azt az ajánlatot tette volna, hogy miután a szentjóni apátság tekintélyes jövedelme az ő megélhetését teljesen biztosítja, az erdélyi püspökség javadalmát egészében a püspöki törzsvagyon rekonstruálására fordítaná, s román kapcsolatait a Szentszék és a román kormány közötti viszony érdekében használná fel, legalább is ezekkel az érvekkel korteskednek mellette.

2) Macalik gyulafehérvári spirituális, akit a fentiekben jellemeztünk, s akinek kinevezését az egész egyházmegye osztatlan keserőséggel fogadná.

3) Badilla János nagyszebeni plébános-főesperes, az erdélyi egyházmegye egyetlen román származású papja, ki görögkeleti román szülőktől származik, és mint árva gyermeket néhai Imecs kanonok neveltetett pappá, de újabban ő is határozottan román nemzetiségűnek vallja magát, és román kapcsolatokat igyekszik fenntartani, s minél szorosabbá tenni. Badilla Vorbuchner püspök utódja a szebeni plébánián, a püspökkel személyes jó viszonyban van, igencsak jól van Gajdátsy irodaigazgatóval, s feltételezhető, hogy különösen utóbbi szívesebben látná őt a kormányzói székben Márton Áron plébánosnál. Ezt a feltevést megerősíti az a körülmény is, hogy Vorbuchner püspököt szeptember 5-én Bécsbe Badilla szebeni plébános kísérte el azzal, hogy a diagnózis bevétele után Badilla Bécsből Abbáziába fog utazni üdülésre. A benyomás az, hogy Badilla nem Abbáziába, hanem Rómába készül Bécsből, és a Vatikánnál saját kinevezését igyekszik előmozdítani.

Minthogy részletezni felesleges okokból a fenti három jelölt bármelyikének kinevezése az erdélyi magyar katolikusokra nézve egyenesen katasztrófális volna, rendkívül fontos és égetően sürgős, hogy a Vatikánnal szemben minél energikusabb formában felállíttassék az a kívánság, hogy csakis magyar származású⁵⁴ és erdélyi születésű pap volna kombinációba hozható e fontos pozícióra.

Ilyenként elsősorban a korábbi széküresedésnél is előtérben állott Márton Áron kolozsvári plébános volna ajánlandó, ki azóta az egyházmegye egyik legelső dignitáriusa, s a székeskáptalan tényleges tagja lett, a kolozsvári egyházközség zilált ügyeinek rendbehozatalával pedig kiváló kormányzati képességeiről tett tanúságot, s mindezek mellett a románok felé is teljesen posszibilis.

⁵⁴ Gépelt aláhúzás.

Másodsorban szóba hozható volna még a legutóbb szintén ajánlott dr. Lestyán Endre,⁵⁵ akkori nagyváradai plébános, jelenleg már ő is a váradai székeskáptalan tényleges tagja.

Aláírás nélkül

2. *A Gyulafehérvári Székeskáptalan rendkívüli ülésének jegyzőkönyve. Gyulafehérvár, 1938. szeptember 13. Kézírásos eredeti. GYEL, II. 1/a., 16. köt., 66–67. o.*

Jegyzőkönyv a Székeskáptalan 1938. szept. 13-án tartott rendkívüli üléséről

Jelen vannak: Zomora Dániel nagyprépost,⁵⁶ Balázs Ferenc,⁵⁷ dr. Fejér Gerő,⁵⁸ dr. Kászonyi Alajos,⁵⁹ Szélyes Dénes és Buday János⁶⁰ kanonokok.

E rendkívüli ülés megtartását nagyméltóságú és főtisztelendő Vorbuchner Adolf püspökünk váratlan halála tette szükségessé. Áldott emlékü főpásztorunk már hosszabb idő óta szívbajban szenvedett. Kezeltetés végett július havában a cluj-i⁶¹ egyetemi klinikára ment, ahol dr. Hațeganu jeles belgyógyász⁶² gyógyíthatatlannak minősítette baját. Szűkebb környezete rábeszélésére Bécsbe ment, az ottani egyetemi klinikára. Néhány napon át (IX. 4–9.) türelhető volt az állapota, de szombaton reggel (10-én) a kórházi lelkész észrevehén, hogy kegyelmes urunk élete vége felé közeledik, ellátta a szentségekkel. A Pázmány-intézet kormányzója és Badilla János szebeni főesperes plébános állottak a beteg ágyánál. A püspök nagy áhitattal és készséggel vette fel a szentségeket. Utolsó szavai ezek voltak: „Óh Istenem, óh Istenem, óh édes Istenem!” Életének 49-ik, papságának 24-ik, püspökségének 3-ik évében hunyt el. Földi maradványait

⁵⁵ Lestyán Endre (1877–1965) nagyváradai kanonok, kijelölt helyettes ordinárius. 1907-től a nagyváradai püspöki kisszeminárium spirituálisa, 1913-tól Várad-Újváros plébánia vezetője, 1915-től a középiskolák tanulmányi felügyelője, 1924-től az egyházmegye cenzora, 1926-tól teológiai doktor.

⁵⁶ Zomora Dániel (1853–1944) nagyprépost. 1901-től Gyulafehérváron kanonok, 1903-tól általános helynök, nagyprépost.

⁵⁷ Balázs Ferenc (1869–1940) kanonok. 1913-tól Gyulafehérváron főesperes plébános, gyulafehérvári kanonok.

⁵⁸ Fejér Gergely (1869–1958) kanonok. 1920-tól Gyulafehérváron a teológia rektora, egyúttal gyulafehérvári kanonok.

⁵⁹ Kászonyi Alajos (1875–1946) kanonok. 1926-tól Gyulafehérváron a teológia rektora, egyúttal gyulafehérvári kanonok.

⁶⁰ Buday János (1867–1944) kanonok. 1923-tól gyulafehérvári kanonok.

⁶¹ Sic!

⁶² Hațeganu Iuliu (1885–1959) román orvosprofesszor. Emil Hațeganu politikus fivére. A kolozsvári orvostudományi És Gyógyszerészeti Intézet professzora, 1919-től az Orvostudományi Kar dékánja.

dr. Seydl Ernő⁶³ eucarpiai címzetes püspök szentelte be szeptember 13-án Bécsben. Hazaszállítása közben Nagyváradon Fiedler István megyéspüspök⁶⁴ imádkozott fölötte, Kolozsvárt gyászoló híveinek nagy tömege várta, s megrendült lélekkel vett részt a beszentelésen és az ünnepélyes gyászmisén. Székhelyén Zomora Dániel nagyprépost apostoli protonotárius szentelte be, s szeptember 17-én Cisar Sándor bucarești-i érsek,⁶⁵ Pacha Ágoston⁶⁶ és Fiedler István megyéspüspökök, valamint Balázs Ferenc pápai prelátus-kanonok és dr. Bilinszky Lajos⁶⁷ pápai prelátus nagyszzebeni képezdei igazgató segédletével az egyházmegyei papság és hívek mély részvétele mellett temette el a székesegyház kriptájába.

Alig múlt el két éve, hogy egyházmegyénk kormányzását mint segédpüspök átvette élete delén. Emberi számítással tehát bízhattuk abban, hogy hagyományaink és intézményeink gondja jó kezekbe van letéve. Az isteni Gondviselés zaklatott időkben adta őt nekünk, de a nagy feladat, melynek megoldására egész lelkét rátette, megtámadott szervezetlét túl hamar felőrölte.

Bölcs mérséklet és okos körültekintés irányította intézkedéseiben. Nagy műveltsége és tiszta emberszeretete, mely lelkiségének természetes kisugárzása volt, biztosította mindenki rokonszenvét és becslését nemcsak személyének, hanem az általa képviselt érdekeknek is. A hősi küldetésben, hogy egyházmegyénket a megrázkódtatások veszélyéből kivezesse, önfeláldozással elégette magát, s példájával oly emléket hagyott ránk, melyért viszont szeretetteljes kötelességünk marad, hogy nevét imádságainkba foglaljuk.

318/1938. sz. Nagyprépost bemutatja a Káptalannak a püspöki titkári iratot. Ezen irat szerint a bucarești-i nunciatúra titkára telefonon e hó 11-én Nagy Jenő püspöki titkár útján arra kéri a Káptalant, hogy a Szentszékkal táviratilag közölt halálesetre bevárando pápai intézkedésig és instrukciók vételéig a Káptalan a jog által előírt vicarius capitularis megválasztását ne ejtse meg.

Székeskáptalan a vicarius capitularis megválasztását kimondja határozatilag, nem tartván a két tikár telefonbeszélgetését elegendő érvényű

⁶³ Ernst Seydl (1872–1952) osztrák címzetes püspök. 1918-tól haláláig bécsi segédpüspök.

⁶⁴ Fiedler István (1871–1957) püspök. 1930-tól 1939-ig nagyváradai püspök.

⁶⁵ Cisar, Alexander Theodor (1880–1954) csehországi német szülőktől származó, de Romániában született román katolikus egyházi főméltóság. 1920–1924 között moldvai püspök, 1924-től haláláig bukaresti érsek.

⁶⁶ Pacha Ágoston (1870–1954) püspök. 1930. november 29-től haláláig az 1930-ban létrehozott önálló temesvári egyházmegye első püspöke.

⁶⁷ Bilinszky Lajos (1868–1940) plébános. 1893-tól Nagyszzebenben a ferences nővérek intézetének igazgatója, 1933-tól pápai prelátus.

okmánynak egy ilyen nagy horderejű káptalani aktus teljes elhagyására. De tekintettel mégis a várható fejleményekre, nevezetesen egy apostoli adminisztrátor közeli kinevezésére, a vicarius capitularis megválasztásának határnapját a temetés után, szeptember 17-én délután 4 órára tűzi ki. Erre ajánlott levélben hívja meg azonnal a távollevő dr. Balázs András,⁶⁸ dr. Boga Alajos és Márton Áron kanonokokat.

K. m. f. Zomora Dániel
elnök

3. *Részlet a Gyulafehérvári Székeskáptalan rendkívüli ülésének jegyzőkönyvéből. Gyulafehérvár, 1938. szeptember 15. Kézírtás eredeti. GYÉL, II. 1/a., 16. köt., 68–70. o.*

Jegyzőkönyv a Székeskáptalan 1938. szeptember 15-én tartott rendkívüli üléséről

Jelen vannak: Zomora Dániel nagyprépost, dr. Fejér Gerő, dr. Kászonyi Alajos és Szélyes Dénes kanonokok.

319/1938. sz. Nagyprépost bemutatja Nagy Jenő titkárnak újabb értesítését, melyben közli a bucuresti-i nunciaturának újabb telefonfelhívását a vicarius capitularis megválasztásának mellőzésére nézve, mivel a Congregatio Consistorialisnak a nunciaturára küldött távirata ezt határozottan kívánja; a Szentatya pár nap múlva úgyis határozni fog az egyházmegye vezetéséről.

Káptalan fenntartja 318/1938. sz. határozatát az 1938. szeptember 17-én délutánra összehívott választógyűlésre vonatkozólag.⁶⁹

320/1938. sz. Nagyprépost bemutatja a püspöki irodának körözvényét, melynek értelmében a holttest csütörtökön este vagy péntek délelőtt érkezik Fehérvárra, melyet megérkezése után a székesegyházban felravatalozva a nagyprépost rendesen beszentel. Pénteken délután 6 órakor az összes papság praesente corpore elvégzi az officium defunctorumot. A temetés szombaton kezdődik 1/2 11 órakor ünnepélyes gyászmisével, melyet a bucuresti-i érsek celebrál. A temetésre érkező tekintélyesebb világiaknak és az összes papoknak elszállásolására a püspöki aulán kívül felkértetett a papnevelő és a fiúnevelő intézet azzal, hogy temetés után a vendégeket ebéddel is lássák el.

E javaslatszerű bejelentéseket a Káptalan a maga részéről helyesli, s felkéri nagyprépost urat, hogy a körözvényben foglalt pontokat utasításul a káptalan nevében ő közölje a központi papsággal és más illetékes tényezőkkel.

⁶⁸ Balázs András (1869–1954) kanonok. 1918–1938 között Gyulafehérváron a püspökségen irodista, státusi referens, egyúttal 1926-tól gyulafehérvári kanonok.

⁶⁹ Ld. a 2. sz. iratot.

A káptalan a székesegyház kriptáját a holttest elhelyezésére örkanonok által már előkészítette.

Megbízta dr. Fejér kanonokot, hogy az iroda által a káptalan nevében már kibocsátott latin szövegű gyászjelentések mellé magyar nyelvű gyászjelentést is nyomasson sürgősen, 500–800 példányban, hogy még aznap ezek is postázhatók legyenek.

Kimondja, hogy koszorú helyett alapítványt tesz boldog emlékü főpásztora emlékére. [...] ⁷⁰

K. m. f.

Zomora Dániel
elnök

4. Thierry Heribert ideiglenes vatikáni magyar ügyvivő jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Róma, 1938. szeptember 17. Gépelt eredeti. MOL, K 64, 77. cs., 1938/34. t., 853/1938. res. pol. ⁷¹

Magyar Királyi Követség a Szentszék mellett Róma, 1938. szept. 17-én

49/1938. pol. Tárgy: Az erdélyi római katolikus püspökutódlás kérdése

Hivatkozással a 800/1938. res. pol. sz. rendeletre
Titkos!

Nagyméltóságod fent hivatkozott rendelete értelmében ⁷² ma eljártam Pacelli bíboros-államtitkárnál, ⁷³ miután tegnap már Luttor kánonjogi tanácsos ⁷⁴ is beszélgetést folytatott vele a fenti tárgyban.

Közbenjárásunkat megelőzően már rádió útján megtudtam, hogy a Szentszék Márton Áron kolozsvári plébánost nevezte ki gyulafehérvári apostoli adminisztrátorrá.

Luttor kánonjogi tanácsos tegnap feljegyzést adott át a bíborosnak, melyben főleg a nemkívánatosnak jelzett Pop, Macalik és Badilla jelöltségét

⁷⁰ Itt az elhunyt püspök ingóhagyatékának rendezésére vonatkozó jegyzőkönyvi pont következik. Nem közöljük.

⁷¹ Az ügyiratban a diplomáciai jelentéshez csatolva, ugyanazon iktatószám alatt megtalálható még Kánya Kálmán külügyminiszter 1938. szeptember 21-i rövid átíratának másolata Imrédy Béla miniszterelnöknek, mellyel a külügyi tárca vezetője továbbítja a kormányfőnek az ideiglenes vatikáni ügyvivő jelentését.

⁷² Ld. az 1. sz. iratot.

⁷³ Eugenio Pacelli (1876–1958) római pápa. 1929-től bíboros. 1930–1939 között vatikáni államtitkár. 1939. márc. 2-tól haláláig, 1958. okt. 9-ig XII. Pius néven pápa.

⁷⁴ Luttor Ferenc (1886–1953) plébános, egyházi diplomata. 1918-tól balatonfüredi plébános. Az 1930-as években a szentszéki magyar külképviselő kánonjogi tanácsosa, 1944-ben a Szálasi-kormány vatikáni követe.

igyekszik elgáncsolni, és nagy súlyt helyez arra, hogy az erdélyi katolikusok – akik mind magyarok – erdélyi születésű magyar püspököt kapjanak.

Pacelli bíboros kifejtette Luttor kánonjogi tanácsos előtt, hogy Márton apostoli kormányzóvá való kinevezésével elejét akarták venni annak, hogy a káptalan esetleg nemkívánatos személyt válasszon káptalani vikáriusnak, és hogy fő céljuk az volt, hogy mennél jobban szolgálják az erdélyi katolikus magyar érdekeket, és lehetőség szerint a magyar kormánynek is kedves személyt juttassanak⁷⁵ az erdélyi egyházmegye élére.

Luttor kánonjogi tanácsosnak az volt a benyomása, hogy Márton a Szentszék végleges püspökjelöltje is.⁷⁶

Pacelli bíborosnál tett mai látogatásom során először hálás örömmel fejeztem ki, hogy a Szentszék ilyen messzemenő módon vette figyelembe az erdélyi magyar katolikusok és a magyar kormány érdekeit, és saját kezdeményezéséből nevezte ki a nekünk is persona grata Mártont. Pacelli bíboros közölte velem, hogy Márton Áron adminisztratori minőségében már megerősítettet, és örömeinek adott kifejezést, hogy az új adminisztrátor személye Budapesten is kedves.

Felhasználtam az alkalmat és újból kértem az államtitkárt, hogy a végleges püspöki kinevezésnél is legyen tekintettel arra, hogy az erdélyi katolikusok erdélyi születésű magyar papot kívánnak egyházmegyéjük élén. Nem neveztem meg Mártont, de értésére adtam a bíborosnak, hogy az ő végleges kinevezése úgy az erdélyi magyarság, mint a magyar kormány szempontjából a legjobb megoldás volna. Arra a kérdésre, hogy Márton adminisztratori megbízása mennyi ideig fog tartani, a bíboros azon reményének adott kifejezést, hogy a mostani átmeneti állapot nem fog soká tartani.⁷⁷ Végül igen szép szavakban emlékezett meg az elhunyt Vorbuchner püspökről.

Úgy Luttor kánonjogi tanácsos, mint az én megfigyeléseim szerint a Szentszék ezen rendkívül előzékeny magatartása magyar vonatkozású egyházi kérdésekben nem utolsósorban arra a mély benyomásra vezethető vissza, melyet a magyar kormánynek és népnek az Eucharisztikus Kongresszus idején tanúsított, vallásos és fegyelmezett magaviselete a bíboros-államtitkára tett.

Végül tisztelettel jelentem, hogy dr. Lestyán Endre jelöltségét Márton megtörtént kinevezésére való tekintettel ezúttal nem is említettem.

Thierry

I. osztályú követségi titkár, ideiglenes ügyvivő

⁷⁵ Aláhúzás ceruzával.

⁷⁶ Aláhúzás ceruzával.

⁷⁷ Aláhúzás ceruzával.

5. Részlet a Gyulaféhevári Székeskáptalan rendkívüli ülésének jegyzőkönyvéből. Gyulaféhevár, 1938. szeptember 17. Kézírásos eredeti.

GYÉL, II. 1/a., 16. köt., 71–73. o.

Jegyzőkönyv a Székeskáptalan 1938. szeptember 17-én tartott rendkívüli üléséről

Jelen vannak: Zomora Dániel nagyprépost, Balázs Ferenc, dr. Fejér Gerő, Boros József,⁷⁸ Szélyes Dénes és Buday János kanonokok.

Ülés elején dr. Fejér kanonok a maga részéről sajnálattal állapítja meg, hogy egy ilyen fontos ülésre a kibocsátott meghívók dacára sem jelentek meg egyesek. Sajnálatos hatásköri mulasztásnak tartja, hogy a boldogult püspök halálát a 432. kánon 4. §-ának megfelelően nem a Káptalan tudatta a Szentszékkel. Nagyprépost megjegyzi, hogy a halálesetet a püspöki iroda nyomban a halálhír vétele után az ő felkérésére hozta a Szentszék tudomására.

Az észrevételek és a bejelentés tudomásul szolgálnak. [...]⁷⁹

321/1938. sz. Nagyprépost bemutatja a bucuresti-i nunciatúrának hozzá intézett hivatalos számú iratát arról, hogy az Apostoli Szentszék Márton Áron címzetes kanonokot és kolozsvári helyettes lelkészt apostoli adminisztrátorrá nevezte ki. A levél szerint a kinevezési okmányt a Congregatio Consistorialis rövid időn belül meg fogja küldeni a nunciatúrának.

Ennek alapján indítványozza, hogy a Káptalan ne válasszon vicarius capitularist, mivel ezen irattal annak megválasztása tárgyalanná és szükségtelemmé vált.

Hosszabb vita után dr. Fejér kanonok ez ügygel kapcsolatosan az alábbi indítványt adja be írásban, kérve annak jegyzőkönyvre vételét, s indítványa felett a szavazás elrendelését.

Az indítvány a következő: „Az események kényszerítő hatása alatt, melyeknek irányítására sajnos ez alkalommal sem adatott mód a Káptalannak, s tekintettel, hogy a káptalani helynök megválasztására kiszabott törvényes határidő holnap lejár – az egyházmegyei közérdekek óvása szempontjából indítványozom, hogy a Káptalan ma válassza meg a káptalani helynököt. S mivel most már teljes bizonyossággal állapítható meg, hogy a Szentszék Márton Áron kolozsvári plébánost nevezte ki apostoli adminisztrátorrá, aki azonban kinevezési okmányának bemutatása előtt jogokat nem gyakorolhat – a fölösleges zökkenések kikerülése, az ügymenet

⁷⁸ Boros József (1883–1972) kanonok. 1911-től Gyulaféheváron a püspöki aulában szertartó, titkár, irodaigazgató, 1923-tól kanonok, nagyprépost. 1939-től az Egyházmegyei Alapítványi Hivatal elnöke, 1943-tól provicarius generalis.

⁷⁹ Itt a Balázs András kanonok egészségügyi problémáira vonatkozó jegyzőkönyvi pont következik. Nem közöljük.

megkönnyítése s egyéb célszerűségi okokból is kívánatos lenne, ha Márton Áron kerülne ki győztesen a titkos választásból.

Az indítványt dr. Fejér és Buday kivételével a többség nem fogadja el. [...] ⁸⁰

Ad 321/1938. sz. Indítvány tételik, hogy az új apostoli adminisztrátort a Káptalan jelen ülésből üdvözölje.

A Káptalan az üdvözlést azon időre tartja fenn, amikor az apostoli adminisztrátor úr a kinevezési okmányt a törvény értelmében a Káptalannak bemutatja.

Zomora Dániel
Elnök

K. m. f.

Buday János
jegyző

6. A Gyulafehérvári Székeskáptalan rendkívüli ülésének jegyzőkönyve. Gyulafehérvár, 1938. szeptember 22. Kézírásos eredeti. GYÉL, II. 1/a., 16. köt., 74–75. o.

Jegyzőkönyv a fehérvári Székeskáptalannak 1938. szeptember 22-én tartott rendkívüli üléséről

Jelen vannak: Zomora Dániel nagyprépost, dr. Fejér Gerő, Boros József, dr. Kászonyi Alajos, Szélyes Dénes és Márton Áron kanonokok. A 334. canon 3. §-a értelmében Márton Áron kanonok kíséretében megjelent Gajdátsy Béla irodaigazgató is.

331/1938. sz. Nagyprépost a Szentlélek segítségül hívása után megnyitja az ülést és felkéri Márton Áron kanonokot, hogy a 334. canon értelmében a székeskáptalannak mutassa be az apostoli kormányzóvá történt kinevezéséről szóló apostoli iratot. Márton Áron a székeskáptalannak bemutatja a folyó év IX. 14-én 630/1938. sz. alatt kelt kinevezési decretumot, melyet a nagyprépost felolvastat.

Ennek megtörténte után a nagyprépost az összes jelenlévők előtt kinyilvánítja, hogy Márton Áron kanonok, aki Vorbuchner Adolf püspök halálával árván maradt gyulafehérvári egyházmegye apostoli kormányzójává neveztetett ki, a 313. canon 2. § értelmében ezen egyházmegye kormányzását a mai napon hivatalosan átvette.

Szívből jövő bensőséges szavakkal üdvözli az apostoli kormányzót és működésére Isten bőséges kegyelmét kéri.

Erre az apostoli kormányzó hálás köszönetet mond a székeskáptalannak jóindulatáért, és a szentszék iránt tartozó teljes engedelmesség hangoztatása mellett az isteni kegyelemben bízva átveszi az egyházmegye kormányzását.

Több tárgy nem lévén, az ülés véget ért.

⁸⁰ Itt a püspök halálhírére érkezett kondoleáló táviratok megválaszolására, valamint a püspök által felvett kölcsönök rendezésére vonatkozó jegyzőkönyvi pontok következnek. Nem közöljük.

Zomora Dániel
Elnök

K. m. f.

Szélyes Dénes
jegyző

NB 1) A kinevezési decretum szövege szó szerint a következő:

(Acta conventus extraordinarii)

630/1938. Sancta Congregatio Consistorialis Alba Iuliensis
Administrationis Apostolicae

Decretum

Ad contulendum administrationi vacantis Ecclesiae Albae Iuliensis, SSmus Dominus Noster Pius Div. Prov. PP. XI., praesenti Consistoriali Decreto, nominat ad constituit Rev. Dum. Aaron Márton, Ecclesiae Cathedralis Albensis Canonicum ad honorem, et Vicarium oeconomum parociae civitatis Cluj, Administratorem Apostolicum memoratae Ecclesiae Albae Iuliensis, ad nutum S. Sedis; cum omnibus juribus, facultatibus et officiis quae huic muneri ad normam juris communis competunt. Contrariis quibusvis non obstantibus.

Datum Romae, ex Aedibus S. C. Consistorialis, die 14 Septembris 1938.

L. S.

Pro Emo Dno Card. Secr.

(ss) Vincentius Santoro

Adessor

(ss) A. Polci, Offic.

2) Jelen szám alatt az irattár számára mellékelve a) a decretum hiteles másolata és b) az irodaigazgató által felvett latin nyelvű jegyzőkönyv.

Zomora Dániel, elnök

*7. Márton Áron levele a kolozsvári Egyházmegyei Tanácsnak.
Gyulafehérvár, 1938. szeptember 22. Kézírásos tervezet. GYÉL, I. 1/a.,
1786. dob., 4. csop., 2916/1938. sz.*

Igazgatótanácsnak Kolozsvár

Istenben boldogult Nagym. és Ft. Vorbuchner Adolf megyéspüspök úr elhalálózása folytán az Apostoli Szentszék alulírottat az egyházmegye kormányzásával megbízni kegyeskedett. Kinevezésemet, melyet hiteles másolatban ./ mellékelek,⁸¹ a mai napon szabályszerűen bemutattam a Ft. Székeskáptalannak, és ezzel az egyházmegye kormányzását jogszerűen átvettem.

Nehéz feladatomban megkezdésekor szükségét érzem annak, hogy a Méltóságos Igazgatótanács és az Egyházmegyei Tanács támogatását és segítségét bizalommal kérjem. Örömmel szolgál, hogy az egyházmegye kormányzásának egyik legnehezebb és különös fontosságú ágában, a

⁸¹ A bulla szövegét ld. a 6. sz. iratban.

vagyoni ügyek intézésében kipróbált és ősi hagyományaink nagynevű intézményének közreműködését igénybe vehetem. Minden erőmmel arra törekszem, hogy közös munkánk Isten dicsőségét és szeretett egyházmegyénk fejlődését növelje.

Fogadja

Gyulafehérvár, 1938. IX. 22.

Exp. L. Király

Aláírás nélkül

apostoli kormányzó

8. Márton Áron levele Nicolae Colan vallás- és művészetügyi miniszternek. Gyulafehérvár, 1938. szeptember 22. Kézírásos tervezet. GYÉL, I. 1/a., 1786. dob., 4. csop., 2916/1938. sz.

Kultuszminisztériumnak

Az alba iuliai⁸² latin szertartású római katolikus egyházmegye püspöki széke Vorbuchner Adolf püspök úrnak halálával megüresedvén, az Apostoli Szentszék az egyházmegye kormányzásával a Codex Juris Canonici 312. és 315. kánon 1. §-a értelmében mint Apostoli Kormányzót, alulírott Márton Áron kanonok, kolozsvári plébánost bízta meg. Ezen kinevezésem hiteles másolatát tisztelettel mellékelem eredeti latin szövegével és román fordításban.

Az Apostoli Szentszék ezen rendelkezése értelmében az alba iuliai⁸³ latin szertartású római katolikus egyházmegye kormányzását a kánoni törvényeknek megfelelően a mai napon átvettem.

Midőn ezt Miniszter Úrnak mély tisztelettel jelentem, örömömmel adok kifejezést, hogy szerény képességeimmel ezen állásban is alkalmam van Őfelsége II. Károly királyunk bölcs vezetése alatt a hazának javát szolgálni. Minden törekvésem arra irányul, hogy korán elhunyt feledhetetlen emlékű Vorbuchner Adolf püspök Úr Öexcellenciája szellemében folytathassam ősi egyházmegyénk vezetését.

Kérem Miniszter Urat, szíveskedjék Őfelsége a király előtt alattvalói hódolatomat tolmácsolni.

Miniszter Úrnak nagybecsű támogatását kérve, vagyok megkülönböztetett nagyrabecsüléssel:

Alba Iulia,⁸⁴ 1938. IX. 22.

Exp.

Aláírás nélkül

apostoli kormányzó

⁸² Sic!

⁸³ Sic!

⁸⁴ Sic!

9. Részlet a Gyulafehérvári Székeskáptalan rendes ülésének jegyzőkönyvéből. Gyulafehérvár, 1938. október 13. Kézírásos eredeti. GYÉL, II. 1/a., 16. köt., 80–84. o.

Jegyzőkönyv a Székeskáptalan október 13-án tartott üléséről
Jelen vannak: Zomora Dániel nagyprépost, Balázs Ferenc, Dr. Fejér Gerő, Dr. Kászonyi Alajos, Szélyes Dénes, Buday János kanonokok.

A még nem hitelesített jegyzőkönyvek felolvasásakor az ülés tárgysorozatának megkezdése előtt káptalan megállapítja, hogy az 1938. IX. 13, 15, 17, 22-iki rendkívüli és október 1. rendes ülésről⁸⁵ megírt jegyzőkönyvek nem felelnek meg a valóságnak a tárgyalások időrendjét tekintve, és hogy több irat tartalmának jegyzőkönyvre vett kivonatolása helytelen, másutt a leírt határozatok térnek el az igazságtól. Azért elhatározza az említett jegyzőkönyveknek Jellmann Gyulával⁸⁶ való újraíratását, honorárium mellett, a határozat keresztülvitelére, illetve a jegyzőkönyvek újraszerkesztésére Dr. Fejér vállalkozik. A már beírt lapok a jegyzőkönyvben bent maradnak, keresztülhúzva. Az így leírt új jegyzőkönyvek hitelesíttetnek.⁸⁷ [...] ⁸⁸

Zomora Dániel
Elnök

K. m. f.

Buday János
jegyző

10. A kolozsvári Egyházmegyei Tanács levele Márton Áronnak apostoli kormányzói kinevezése alkalmából. Kolozsvár, 1938. október 14. Gépelte eredeti. GYÉL, I. 1/a., 1786. dob., 4. csop., 2916/1938. sz.

2342/1938. sz. Méltóságos és Főtisztelendő Apostoli Kormányzó Úr!

Méltóságodnak f. évi 22-én 2918/1938. sz. alatt kelt nagybecsű átiratára⁸⁹ Igazgatótanácsunk folyó hó 12-én tartott ülésében a következő határozatot hozta:

Igazgatótanács örömmel és megnyugvással veszi tudomásul, hogy Istenben boldogult Vorbuchner Adolf megyéspüspök úr elhalálózása folytán az apostoli Szentszék 630/38. számú, folyó évi szept. 14-én Rómában kelt, s másolatban idemlékelt bullájával elárvult egyházmegyénk kor-

⁸⁵ Ld. a 2–3, és 5–6. sz. iratokat.

⁸⁶ Jellman Gyula (1886–1961) kanonok, a Batthyaneum igazgatója. 1929-től Gyulafehérváron az Egyházmegyei Alapítványi Hivatal igazgatója.

⁸⁷ A jegyzőkönyv – 1936-tól 1940-ig folyamatosan írt – kézírásos kötetében nincsenek szövegáthúzások és nem láthatók korrekciók, javítások vagy lapkitépek nyomai.

⁸⁸ Itt Macalik Győző lakhatási ügyére, valamint az elhunyt püspök ingóhagyatékának rendezésével kapcsolatos problémákra vonatkozó jegyzőkönyvi pontok következnek. Nem közöljük.

⁸⁹ Ld. a 7. sz. iratot.

mányzásával Márton Áron kolozsvári plébános, székesegyházi kanonok urat bízta meg apostoli kormányzói minőségben.⁹⁰

Az Igazgatótanács teljesen tudatában van annak, hogy a mai lelki, erkölcsi, gazdasági és politikai válságokkal terhes időkben milyen súlyos feladat az élen állani és sokaknak a sorsát felelősséggel intézni, tudatában van annak is, hogy milyen nagy felelősséggel és sok nehézséggel jár a nagy kiterjedésű, s több mint 350.000 hívőt magában foglaló egyházmegyénk kormányzása. Éppen azért meglelégedéssel és örömmel megnyugszik az apostoli Szentszék bölcs intézkedésében, mellyel Márton Áron plébános-kanonok urat állította az egyházmegye élére, mivel őt eddigi munkásságában jól ismeri, de egyben ismeri az ő szándékait, munkakészségét és tehetségeit is. Örömmünk és megnyugvásunkat fokozza, hogy az apostoli kormányzó Úr közülünk való, törekvéseinket megértő, munkákban és küzdelmeinkben résztvevő férfiú, kinek eddigi társadalmi és irodalmi munkássága, a korszükségeket megértő szociális érzéke és gondolkodása, minden jóért és szépért buzgólkodó érdeklődése, a gyakorlati lelkipásztorkodásban tanúsított értékes és eredményes munkássága biztos zálogul szolgál, hogy egyházmegyénk vezetése jó kezekbe tétel le.

Ezek alapján Igazgatótanácsunk meg van arról győződve, hogy kormányzó Úr teljes mértékben ismeri, és a maga valóságában fogja értékelni azt a fontos hivatást is, melyet az Egyházmegyei Tanács, az egyháziak és világiak képviselőiből alakult, ez az ősi szervezet jelent a sokirányú egyházkormányzat megkönnyítése és eredményessége szempontjából. Ezt az intézményt ugyanis nemcsak a százados gyakorlat szentesítette, hanem az 1932. évi május 30-án a kormány és az apostoli Szentszék között létrejött Egyezmény is ténylegesen és jogilag elismerte, mint olyan szervezetet, mely ennek a történelmi földnek lelkéből sarjadt és fejlődött azért, hogy a vallásos érzést és a kulturális értékeket a Főpásztorral az élen védje, ápolja és fejlessze.

Kétségtelen, hogy az új Ordináriusra a mai idők és körülmények nagy feladatok megoldását róják, mert nemcsak a régi intézményeket és értékeket kell megtartani, hanem a kor szükségleteinek szellemében azokat tovább is kell fejleszteni, de Egyházmegyei Tanácsunk minden fenntartás nélkül biztosítékot nyújt arra, hogy egy emberképpen áll a Főpásztor oldala mellett, magas megbízatásában teljes bizalommal és szeretettel üdvözli, ugyanakkor reméli, hogy a kormányzó Úr is teljes erejével védi meg ezt az ősi szervezetet jogkörében s eddigi szokásaiban. Ebben a biztos tudatban kívánja az apostoli Kormányzó Úr működésére a jó Isten áldását és segítségét.

Van szerencsénk fenti határozatot tiszteletteljesen közölni.

⁹⁰ A bulla szövegét ld. a 6. sz. iratban.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletünk nyilvánítását.
Kolozsvár, 1938. október hó 14-én, az októberi ülésből.⁹¹

Hevesi
alelnök

Olvashatatlan aláírás
titkár

11. Boros József kanonok feljegyzése a Vorbuchner Adolf püspök halála után kialakult egyházpolitikai helyzetről. Gyulafehérvár, 1938. október 25. Gépelt eredeti. GYÉL, II. 1/d, 5. dob., 155. dossz., 319/1938. sz.

Pro memoria

A Vorbuchner püspök halálával kapcsolatos dolgok káptalani vonatkozásairól – nézetem szerint – a káptalani jegyzőkönyvek nem adnak hű képet.

Szükségesnek tartom azért az alábbiak feljegyzését, hogy ha valaki az utódok közül majd a múlt eseményei iránt érdeklődik, tévútra ne vezetessék a jegyzőkönyvek alapján.

Vorbuchner püspök halálakor nem voltam idehaza, és csak 6 napra rá, a temetés előestéjére érkeztem haza. Hazaérkezésem után azonnal hallottam a káptalani tagok panaszos megjegyzéseit, hogy a káptalant semmibe sem vették, s még a törvény által előírt joga gyakorlásától – káptalani helynök választásától is eltiltották – nem megfelelő formában.

Megismerve a körülményeket, a Káptalan sept. 17-i ülésén⁹² a következő előterjesztést tettem:

„Mindnyájunk előtt ismert, hogy a Vorbuchner halálával kapcsolatos ügyekben a Káptalant teljes mellőzés érte, eltiltották a káptalani helynök választásától – távbeszélőn adva le a nuncius tilalmát –, kinevezték az apostoli adminisztrátort anélkül, hogy a káptalant megkérdezték volna, előállott ennek következtében az a jogellenes helyzet, hogy az egyházmegye 5 napig főhatóság nélkül állott. Mivel itt nem véletlenről, hanem rendszeres és szándékos dolgokról van szó, hiszen az utóbbi években a káptalant teljesen mellőzték a legfontosabb kérdésekben is, dacára, hogy Vorbuchner püspök írásban is adta, hogy minden fontos ügyben kikéri a káptalan véleményét. E véleményt csak elvétele, vagy szükség esetén kérte ki, s akkor sem követte, kijelentésével ellentétben. Mivel tehát itt rendszeres mellőzésről van szó, káptalan tegyen óvást ez ellen”. Indítványomat vissza kellett vonnom, mert a szükséges többséget nem kapta meg. Balázs Ferenc és Dr. Fejér Gerő tartották helyesnek indítványomat. Elsősorban ellen szólt Zómorá Dániel nagyprépost, a káptalani jogok és tekintély hivatott védője, aztán Szélyes Dénes provicarius és Buday János.

⁹¹ A levélpapír hátoldalán kézirásos bejegyzés olvasható: „2916. 15. X. 1938. Ad acta”.

⁹² Ld. az 5. sz. iratot.

A fontos gyűlésen nem jelent meg Dr. Kászonyi Alajos. Az október 27-i ülésen pedig a következő előterjesztést tettem: „Nem lévén itthon, és a káptalani jegyzőkönyvek nem lévén megírva, csak most olvashattam el azokat, s így csak most terjeszthetem elő az alábbiakat:

1) Köztudomású, hogy az elhalt Vorbuchner püspök és a Káptalan között a viszony nemhogy barátságos, de ellenségesnek nevezhető volt. Alig volt főhatósági irat, mely ne árulta volna el a káptalan iránti ellenszenvet, hogy ne mondjam, ellenséges érzést. A káptalant teljesen mellőzték minden fontos kérdésben, legfeljebb akkor kérdezték meg, ha baj volt, és a káptalani takaró jónak és szükségesnek látszott.

Ha megkérdezték is javaslatát, a püspök nem követte, sőt az ügy érdekében káptalani javaslatok csak újabb ellenszenv kialakulására vezettek. Mindezeknek nyílt kifejezést adott Balázs Ferenc kanonok 1937. jan. 1-én az újévi tisztelgés alkalmával a püspök ürhoz intézett beszédében.

Ezen közismert tények után, mikor a főhatóságtól kiindulva a káptalan még a fiatalabb papság egy részének állandó fölényeskedésének is ki volt téve, a káptalani jegyzőkönyv hallatlan dicsérettel emlékezik meg a «szelíd», «bölc», «mérsékelt» püspökről. Amennyiben a szelíd, bölc és mérsékelt püspök olyan leiratokat intézett a káptalanhoz, amelyeket tényleg intézett, akkor nagyon furcsa színben tűnik fel a Káptalan, mely ilyen leiratokra rászolgált. A történeti igazság nevében azért kifogásoltam a túlzott dicséreteket, melyek az igazságnak nem felelnek meg, és káptalani vonatkozásban a leghelytelenebb köbvetkeztetésekre adhatnak alkalmat.

A tény az, hogy Vorbuchner püspök ellenséges érzéssel viseltetett a káptalannal szemben, és ennek az érzésnek leiratai a tanúbizonyságok, melyek a káptalannal szemben igazságtalanok és méltánytalanok. (De internis non judicat pretor. Én csak a külső megnyilvánulások után ítélek).

2. Ezek után helytelennek találok azt a káptalani határozatot, mely misealapítvány letevését határozza el Vorbuchner emlékére. A levéltár rendezése közben évtizedek határozatait ismerem. A káptalannak érdemes, munkás tagjai haltak el. Soha a káptalan nem tett misealapítványt egyiknek az emlékére sem. És most a káptalant mindenben mellőző, azzal szemben jóakarattal nem viseltető Vorbuchner emlékét siet misealapítvánnyal megörökíteni. Én e határozathoz nem járulok hozzá. Nem a kegyeletet akarom sérteni, de az igazságot megmondani. Mindamellet, ha nem a káptalan, de az egyes kanonokok adnak össze misealapítványt, bár semmi okom nincs rá, magam is hozzájárulok egyénileg e misealapítványhoz, nehogy azt mondhassák, az anyagi ok miatt ellenzem azt.

3. Végül visszatértem arra, amit már Dr. Fejér kanonok is kifogásolt, hogy a temetés körül, és általában a püspök halála után az intézkedéseket nem a főhatóságot gyakorló Káptalan, hanem a püspöki iroda tette meg. A nagyprépost úr ugyan kijelentette, hogy ő adott utasítást az irodának az

intézkedésre, de ezen bejelentést csak akkor tette, amikor Fejér dr. már kifogást emelt, de előzetesen nem jelentette be a Káptalannak. Azonkívül a püspöki iroda által kiadott rendelkezés semmit se mond a nagypréposttól kapott utasításra vagy felhatalmazásra, sőt magának a nagyprépostnak is utasításokat ad. Annak sincs sehol semmi nyoma, hogy ezen nyolc napi adminisztráció alatt a Káptalan bármit intézkedhetett volna, ellenben minden intézkedést a püspöki hivatal tett meg. A nagyprépostnak, ha tényleg felhatalmazást adott (amire különben nem volt joga, mert a főhatósági jurisdicciót e napokban nem ő, hanem a káptalan gyakorolta, illetve kellett volna gyakorolnia), erről a Káptalant értesítenie kellett volna, bejelentve, hogy mily intézkedések történtek.

Mindezek mutatják, hogy a Káptalan teljesen semmibe vétetik, még ott is, ahol jogáról van szó”.

Bejelentésem első pontjára a kanonokok semmit se szóltak, csak Fejér dr. jegyezte meg, hogy eredetileg nem volt a jegyzőkönyv a túlzott dicséretekkel megfogalmazva, csak később alakult át olyanná, amilyen lett.

A második pontra azt határozta a Káptalan, hogy a kanonokok egyénenkénti adományából tesz misealapítványt.

A harmadik pontra a nagyprépost úr röviden megismételte első kijelentését, hogy az irodát ő utasította intézkedésre, „mert más nem volt, aki intézkedjék”. Ez utóbbira észrevételeztem, hogy a káptalannak van elég intézkedési képességű tagja. Erre nagyprépost úr nem szólt semmit.

Mindezeket elmondva bejelentettem, hogy nem akarom ezeket jegyzőkönyvre vétetni, hogy ne zavarjuk és komplikáljuk a jegyzőkönyvek már amúgy is – a kétszeri beírás miatt zavaros ügyét – hanem külön iratban fektetem le az elmondottakat, és azt levéltárra helyezem. Káptalan szó nélkül vette ezen bejelentésemet.

Mindezeknek megfelelően írtam le a fentieket.

Gyulafehérvár, 1938. október 25-én

Boros József, kanonok

12. Nicolae Colan vallás- és művészetügyi miniszter levele Márton Áronnak. Bukarest, 1938. november 10. Román nyelvű gépelt eredeti. GYÉL, I. 1/a., 1786. dob., 4. csop., 2916/1938. sz.

Vallás- és Művészetügyi Minisztérium

1938. XI. 10.

Vallásügyi Igazgatóság

Főtisztelendő Ordinariátus!

A Főtisztelendő Ordinariátus 2916/1938. sz. levelére⁹³ válaszulva tisztelettel közöljük, hogy Miniszterünk helyeslőleg tudomásul vette Márton Áron kolozsvári plébános kinevezését a gyulafehérvári római katolikus püspökség apostoli kormányzójává, és szóvá tette, hogy a Konkordátumot

⁹³ Ld. a 8. sz. iratot.

ratifikáló törvény V. cikkelyének 1. és 2. paragrafusával összhangban a vezető posztokra történő Szentszéki kinevezés esetén a kinevezendő személyt kinevezés előtt jóvá kell hagynia a királyi kormánynak, és közös megegyezéssel meg kell állapítania, hogy indítékai nem fognak szemben állni a politikai renddel.

Együttal kérjük a Főtisztelendő Ordináriátust, hogy az elkövetkező időben értesítsen az egyházmegye kormányzatába történő személyi beiktatásának idejéről, hogy Miniszterünk képviseltetve legyen az apostoli kormányzó beiktatásán, az egyházmegye életének egy ily fontos aktusán.

Olvashatatlan aláírás

Miniszter

Olvashatatlan aláírás

Igazgató

13. Szélyes Dénes gyulafehérvári kanonok levele Nicolae Colan vallás- és művelődésiügyi miniszternek. Gyulafehérvár, 1938. november 14. Kézírásos tervezet. GYÉL, I. 1/a., 1786. dob., 4. csop., 2916/1938. sz.

Ministerul cultelor

Miniszter Úr!

Folyó évi november 10-én kelt 40829/1938. sz. nagybecsű átiratával kapcsolatban van szerencsém közölni, hogy Márton Áron apostoli kormányzó úr ezen hivatalába nem⁹⁴ installáltatott be, mert ezen hivatal átmeneti és ideiglenes jellegű megbízás. Az apostoli administrator jogaiba lép külső ünnepélyesség mellőzésével, amidőn kinevezési okiratát a Székeskáptalannak a canon 313. § 2. Codex Juris Canonici szerint bemutatta, ami a jelen esetben folyó évi szeptember 22-én történt meg.

Bátor vagyok megjegyezni esetleges félreértések kerülésére, hogy ugyanazon Márton Áron, folyó évi szeptember 29-én, nem mint apostoli administrator, hanem mint kolozsvári plébános⁹⁵ iktattatott be, becses emlékü Vorbuchner Adolf püspök folyó évi aug. 25-én kelt 2553/38. sz. kinevezése alapján, hogy ezen definitív javadalomban jogait biztosítsa apostoli administratori megbízásának megszűnése esetére is.

Fogadja

Gyulafehérvár, 1938. XI. 14.

Aláírás nélkül

Provicarius

14. Szélyes Dénes gyulafehérvári kanonok átirata a Gyulafehérvári Székeskáptalannak. Gyulafehérvár, 1939. január 5. Gépelt eredeti. GYÉL, II. 1/b., 37. dob., 14/1939. sz.

250/1939. szám

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Főtisztelendő Székeskáptalannak

Helyben

⁹⁴ Aláhúzás az eredetiben.

⁹⁵ Aláhúzás az eredetiben.

Előzetes tájékoztatásul közlöm, hogy Márton Áron kinevezett püspök Úr Önagyméltósága püspökké szentelését folyó évi február hó 12-én a kolozsvári Szent Mihály plébániatemplomban szándékozik megtartani. Consecratorává az apostoli Nuncius Úr Önagyméltóságát kérte fel, és szíves ígérte birtja; segédkezőkké pedig Dr. Pacha Ágoston és Fiedler István püspök urakat kéri fel.⁹⁶
Gyulafehérvár, 1939. január hó 5.

Szélyes Dénes
provicarius

15. Részlet a Gyulafehérvári Székeskáptalan rendkívüli ülésének jegyzőkönyvéből. Gyulafehérvár, 1939. január 13. Kézírtásos eredeti. GYÉL, II. 1/a., 16. köt., 4. o.

Jegyzőkönyv a fehérvári székeskáptalannak 1939. január 13-án tartott rendkívüli üléséről

Jelen vannak: Zomora Dániel nagyprépost, Balázs Ferenc, Dr. Fejér Gerő, Boros József és Szélyes Dénes kanonokok.

14/1939. sz. Elnök megnyitván az ülést ismerteti a püspöki főhatóság iratát,⁹⁷ melyben arról értesíti a káptalant, hogy Márton Áron kinevezett megyéspüspök püspökké szentelését február 12-én fogja megtartani Kolozsvárt a Szent Mihály templomban.

Tudomásul szolgál azzal, hogy a káptalan tagjai megjelennek a szentelésen a jelzett időben és helyen. [...] ⁹⁸

Zomora Dániel
Elnök

K. m. f.

Szélyes Dénes
jegyző

16. A Gyulafehérvári Székeskáptalan meghívója Márton Áron püspöki felszentelésének ceremóniájára. Gyulafehérvár, 1939. január 16. Gépelt másolat. GYÉL, 37. d., II. 1/b., 37. dob., 14/1939. sz.

14/1939. szám

Gyulafehérvár, 1939. január 16.

Az Erdély Fehérvári Székeskáptalan bensőséges örömmel jelenti, hogy Nagyméltóságú és Főtisztelendő Márton Áron gyulafehérvári választott megyéspüspök úr püspökké szentelése és ünnepélyes beiktatása folyó évi február hó 12-én lesz a kolozsvári plébániatemplomban, és ezen örvendetes ünnepségre általam mély tisztelettel meghívja.

⁹⁶ A püspökszentelési ceremónia lefolyását ld. *Nagyméltóságú és Főtisztelendő Márton Áron gyulafehérvári megyéspüspök püspökké szentelése emlékére. Kolozsvár, 1939. február 12-én, Hatvanad vasárnapján.* Kolozsvár, Szent Bonaventúra Könyvnyomda, 1939.

⁹⁷ Ld. a 14. sz. iratot.

⁹⁸ Itt a marosvásárhelyi fiúnevelő intézet kérelmére vonatkozó jegyzőkönyvi pont következik. Nem közöljük.

A szertartás reggel 9 órakor kezdődik.

Püspök Urunkat felszentelése előtt, valamint szeretett egyházmegyénket imádságaiba ajánlva, mély tisztelem kifejezésével vagyok:

Szélyes Dénes

Zomora Dániel

Jegyző

apostoli protonotarius, nagyprépost

Kérem, szíveskedjék részvételét február 2-ig közölni a kolozsvári plébániával: Parohia Romano Catolica, Cluj, Piața Unirii 14.

17. Nicolae Colan vallás- és művészetügyi miniszter levele a Gyulafehérvári Székeskáptalannak. Bukarest, 1939. január 21. Román nyelvű gépelt eredeti. GYÉL, 37. d., II. 1/b., 37. dob., 23/1939. sz.

Vallás- és Művészetügyi Minisztérium

1939. január 21.

Vallásügyi Főigazgatóság

4168. sz.

Főtisztelendő Gyulafehérvári Római Katolikus Püspöki Hivatalnak
Tisztelt Káptalan!

Meglepetéssel láttam, hogy a Minisztertanács Elnöksége az „Erdélyi Gyulafehérvári Székesegyház Káptalanjától” egy meghívót kapott, amelyet másolatban megküldök.

Szíveskedjék tudomásul venni, hogy a Minisztertanács Elnökét és Nagy-Románia Patriarcháját nem így hívják meg egy püspökszentelésre.

Egyidejűleg felszólítom, hogy a Főtisztelendő Márton Áron püspök ünnepélyes beiktatására⁹⁹ vonatkozó mindennemű intézkedést szüntessen be. Beiktatás nem eszközölhető addig, amíg Főtisztelendőségét a legfelsőbb királyi dekrétum el nem ismeri, és kinevezését nem approbálja, és a vallásügyi törvények 27. cikkelye és a konkordátum 6. cikkelye értelmében Öfelsége előtt le nem tette a hűségesküt, s az ország alkotmányára és törvényeire fel nem esküdött.

A legfelsőbb királyi dekrétumnak a Monitorul Oficialban való megjelenése és publikálása előtt még a püspökszentelésre nézve sem lehet semmiféle intézkedéseket tenni, ez függ a kinevezés királyi megerősítésétől.

A püspökszentelésre való meghívás 1939. január 16-án kelt, a kinevezést approbáló dekrétum január 19-én, és a Monitorul Oficialban való publikálás, amellyel a dekrétum tulajdonképpen érvénybe lép, január 28-án.

Az egyház presztízisének és tiszteletének megóvása szempontjából szükségesnek tartom, hogy a jövőben a törvényes és szabályos formások szigorúan betartassanak és respektáltassanak.

⁹⁹ Géppel aláhúzva.

Kérjük, szíveskedjék intézkedni, amint teheti, hogy Márton Áron főtisz-
telendő püspök az egyházmegye átvétele előtt tegye le a hűségesküt.

Colan
Miniszter

Olvashatatlan aláírás
főigazgató

*18. Részlet a Gyulafehérvári Székeskáptalan rendes ülésének
jegyzőkönyvéből. Gyulafehérvár, 1939. febr. 1. Kézírásos eredeti. GYÉL, II.
1/a., 16. köt., 7–9. o.*

Jegyzőkönyv a fehérvári székeskáptalannak 1939. február 1-én tartott
rendes üléséről

Jelen vannak: Zomora Dániel nagyprépost, Balázs Ferenc, dr. Fejér Gerő,
Boros József, dr. Kászonyi Alajos és Szélyes Dénes kanonokok [...] ¹⁰⁰

22/1939. sz. Elnök bemutatja Márton Áron kinevezésének a bulláját.

Hódolattal tudomásul vesszük.

23/1939. sz. A püspöki szentelésre vonatkozó meghívókat kifogásoló
miniszteri rendelet. ¹⁰¹

Megküldjük a püspöki főhatóságnak, és tisztelettel kérjük, hogy a
választervezetet készíttesse el, és a miniszteri rendelettel együtt a
káptalannak szíveskedjék megküldeni. [...] ¹⁰²

Aláírás nélkül

K. m. f.

Szélyes Dénes

Elnök

jegyző

*19. A Gyulafehérvári Székeskáptalan rendkívüli ülésének jegyzőkönyve.
Gyulafehérvár, 1939. február 3. Kézírásos eredeti. GYÉL, II. 1/a., 16. köt.,
9. o.*

Jegyzőkönyv a fehérvári székeskáptalannak 1939. február 3-án tartott
rendkívüli üléséről.

Jelen vannak: Zomora Dániel nagyprépost, Boros József, dr. Kászonyi
Alajos és Szélyes Dénes kanonokok.

Ad 23/1939. Elnöklő nagyprépost előadja, hogy a mai rendkívüli gyűlés
összehívására azért volt szükség, hogy a püspökszentelési meghívót
kifogásoló miniszteri iratra adandó válasz szövegét a főhatóságtól érkezett
választervezet alapján megállapítsuk. ¹⁰³

¹⁰⁰ Itt a püspöki törzsvagyon kezelésére, valamint a Transylvania Bank
részvénytisztázására vonatkozó jegyzőkönyvi pontok következnek. Nem
közöljük.

¹⁰¹ Ld. a 17. sz. iratot.

¹⁰² Itt az egyházmegyei alapok kezelésére vonatkozó jegyzőkönyvi pontok
következnek. Nem közöljük.

¹⁰³ Ld. a 17–18. sz. iratokat.

A gyűlés, amennyiben körülményeket és az előzményeket ismeri, kevés változtatással a választervezetet elfogadja, és elhatározza, hogy azt sürgősen elküldi, s másolatát irattárba helyezi.

Több tárgy nem lévén, az ülés véget ért.

Zomora Dániel

K. m. f.

Széles Dénes

Elnök

jegyző

20. Zomora Dániel gyulafehérvári nagyprépost levele Nicolae Zigre vallás- és művészetügyi miniszternek.¹⁰⁴ Gyulafehérvár, 1939. február 3. Kézírásos tervezet. GYÉL, 37. d., II. 1/b., 37. dob., 23/1939. sz.

Kultuszminisztérium

Folyó évi január 21-én kelt 4168. számú iratával¹⁰⁵ kapcsolatban tisztelettel van szerencsém a következőket közölni.

Székeskáptalanunknak szándéka volt, amint azt becses emlékü Vorbuchner püspök úr szentelésénél is tette, külön, megfelelő formában és időben, tisztelettel közölni új kinevezett püspökének felszentelését. Sajnálja, hogy az iroda technikai tévedése folytán a nem erre a célra szánt szövegű meghívók expediáltak.

Az „introducerea solemnă”¹⁰⁶ kifejezés alatt székeskáptalanunk a latin „intronizatio”¹⁰⁷ szónak fogalmát értette. A püspök conserálásának szertartását részletesen szabályozza és kötelezően előírja a Pontificate Romanum (De Consecratione dioecesis possessio-ja jogi¹⁰⁸ aktus), amely a Codex Juris Canonici 334. kánon 3. §-a szerint akkor történik meg, amidőn a kinevezett püspök az apostoli kinevezési iratot a Székeskáptalannak szabályszerűen bemutatja. Ezen liturgikus intronizatio¹⁰⁹ nem jelenti az egyházmegye kormányzásának püspöki minőségben való átvételét, sem nem jelenti az egyházmegye átvételét (canonica possessio). Székeskáptalanunk teljes tudatában volt és van annak, hogy a canonica Electi in episcopum, amely vonatkozólag a következőket írja elő: „Et statim imponit ei anulum Pontificalem. Tum surgit Consecrator et accipit Consecratum per manum dexteram, et primus ex assistentibus Episcopis per sinistram, et intronizat cum,¹¹⁰ ponando ipsum ad sedendum in faevistorio de quo surrexit Consecrator, vel si id fiat in Ecclesia propria Consecrati, intronizat

¹⁰⁴ 1939. február 1-jén Nicolae Zigre váltotta Nicolae Colant a vallás- és művészetügyi tárca élén.

¹⁰⁵ Ld. a 17. sz. iratot.

¹⁰⁶ Aláhúzás az eredetiben.

¹⁰⁷ Aláhúzás az eredetiben.

¹⁰⁸ Aláhúzás az eredetiben.

¹⁰⁹ Aláhúzás az eredetiben.

¹¹⁰ Aláhúzás az eredetiben.

cum ni sede episcopali conmeta,¹¹¹ et Consecrator tradit ei baculum Pastoralem in sinistra”.

Kinevezett püspök Urunk is, jól ismerve a kánoni előírásokat, valamint a Concordatum vonatkozó rendelkezését, az apostoli bullát, jóllehet, azt kézhez kapta, és ámbár a Székeskáptalan is külön pápai bullával értesítettett róla, azt a Székeskáptalannak nem mutatta be,¹¹² és nem is szándékozik bemutatni, következésképpen az egyházmegyét püspöki minőségében átvenni, mindaddig, amíg az előírt esküt Őfelsége a király előtt le nem tette.

Székeskáptalanunk tehát teljes tisztelettel úgy véli, hogy nemcsak nem vétett a törvények ellen, de (mivel a liturgikus solemnitast az előírások szerint megtartani szándékozott ugyan, de a jogi aktus véghezvitelétől tartózkodott) bizonyosságot is tett Őfelsége a király iránt viselt hódolatáról és a törvények tiszteletéről.

Amennyiben azonban akarátán kívül félreértésre adott alkalmat, mély tisztelettel elnézést kér.

Székeskáptalanunk hön óhajtaná, hogy esetleges további sajnálatos félreértések elkerülése végett Püspök Urunk a hűségesküt jurámintul de fidelitate și de supunere față de Constituție și Legile Țării¹¹³ Őfelsége előtt még a felszentelési liturgikus solemnitások előtt letehesse.

Mély tisztelettel kéri tehát, kegyeskedjék Őfelsége a királynál közbenjárni, hogy ez megtörténhessen.

Fogadja

Gyulafehérvár, 1939. február 3.

Aláírás nélkül
nagyprépost

21. Boros József kanonok feljegyzése a Márton Áron püspöki kinevezésének hivatalos eljárásáról. Gyulafehérvár, 1939. február 3. Gépelt eredeti.

GYÉL, II. 1/b., 37. dob., 14/1939. sz.

Ad No. 14/1939.

Főtisztelendő Székeskáptalan!

A püspökszentelés bejelentésére kapott miniszteri irat¹¹⁴ kapcsán a magam részéről szükségesnek tartom az alábbiak „pro memoria” leszegzését¹¹⁵, mert a káptalani jegyzőkönyvek rövid határozatai természetszerűleg nem adnak teljes tájékoztatást az ügyről.

¹¹¹ Aláhúzás az eredetiben.

¹¹² Aláhúzás az eredetiben.

¹¹³ Sic! A román szövegrész zárójel nélkül. Nyilván a majdani román nyelvű fordítás és tisztázat pontos megfogalmazását segítő betoldás.

¹¹⁴ Ld. a 17. sz. iratot.

¹¹⁵ Sic!

Káptalan a jan. 13-iki ülésre¹¹⁶ két püspöki iratot kapott, amelyek elseje a febr. 12-iki püspökszentelés szándékát, a másik a ~~tényét~~¹¹⁷ az elhatározását¹¹⁸ jelenti Káptalannak.

Ezen két iraton kívül Káptalannak semmi hivatalos tudomása nem volt sem a püspöki kinevezés megtörténtéről, sem annak királyi approbálásáról.

Ugyanezen gyűlésen – irat nélkül – szóbelileg mutattak be káptalannak egy meghívó szövegezést, mely a Káptalan nevében hívja meg az illetékeseket a püspökszentelésre.

Káptalan a szöveghez hozzájárult. A szóbeli bejelentés értelmében a püspöki hivatal küldi szét a meghívókat. Káptalan sem azt nem tudta, kinek küldenek meghívót, sem azt, milyen formában.

Szóval ezen kérdésben is éppen olyan tájékozatlanul maradt, mint az egyházkormányzat annyi más kérdésében.

A váratlanul kapott miniszteri iratra megint csak szóbelileg azt az értesítést kapta, hogy a választ a püspöki hivatal fogja megadni. Káptalan a választervezet bemutatását kérte, ami a febr. 3-iki rendkívüli ülésen meg is történt.¹¹⁹ Káptalan a tervezetet csekély módosítással elfogadta, és határozatba hozta, „hozzájárul, amennyire az előzményeket és körülményeket ismeri”. Mert természetszerűleg ezen irat csak úgy helyénvaló, ha a dolog a minisztériumban már szóbelileg elintézés nyert, és ezen irat csak az elintézés formáját adja meg. Ugyancsak szóbeli értesítés alapján ugyanis a püspök úr Bukarestben létekor, szóbeli tárgyalások során elintézte a félreértést.

A történelmi hűség kedvéért szükségesnek tartottam ezek megörökítését azon száználmas szerep megvilágítására, amelyet a Káptalannak játszania kell.

Mély tisztelettel:

Alba Julia,¹²⁰ 1939. február 3.

Boros József
kanonok

22. *Boros József kanonok feljegyzése a Márton Áron püspöki kinevezésének hivatalos eljárásáról. Gyulafehérvár, 1939. február 5. Gépelt eredeti.*

GYÉL, II. 1/b., 37. dob., 14/1939. sz.

Ad 14/1939.

Főtisztelendő Székeskáptalan!

¹¹⁶ Ld. a 15. sz. iratot.

¹¹⁷ Áthúzva.

¹¹⁸ A szövegbe javítva.

¹¹⁹ Ld. a 19. sz. iratot.

¹²⁰ Sic!

A január 27-én tartott rendkívüli ülésen tárgyaltak alapját nem képezvén semmi irat, hanem csak szóbeli bejelentés, magam részéről szükségesnek tartom az ügy írásban való megörökítését.

Nagyprépost úr január 26-án rendkívüli ülésre hívott össze 27-re „egy bizalmas ügyben”.

Az ülésen a prépost úr előadta, hogy a püspök úrnak tudomására hozták (ki?),¹²¹ hogy az eskütétel alkalmával Ófelségének valami emléktárgyat kell adnia. (Vorbuchner püspök úr egy albumot adott a Székesegyház fénykép-felvételeivel).

Püspök úr, mint mondta, „nekem nincs semmim”, a Batthyaneum igazgatójához fordult, hogy mit lehetne ajándékolni. Erre a Batthyaneum igazgatója három tárgyat válogatott ki. A Könyvtárhoz tartozó „szászvárosi pallia” nevű könyvet, Mihály vajdának a káptalani országos levéltárban levő egy okiratát, és a Káptalan tulajdonát képező Athanasius vádi püspök fogadalmi képét.

Ezen három tárgyat át is adta a püspök úrnak, püspök úr meg a nagyprépost Úrnak, hogy a káptalannak bemutatva, egyet jelöljön ki ajándéktárgynak.

Káptalannak nem jutott tudomására az, hogy akár a Batthyaneum igazgatója, akár a nagyprépost úr, már az első gondolatra rámutatott volna az ilyen elajándékozás nehézségeire. Másrészt ellenben tudomására hozták, hogy az ügy sürgős, mert talán egy-két nap múlva Dr. Kászonyi kanonoknak már le kell vinnie a képet¹²² az ajándékot az eskütételre. Káptalan ezen kényszerhelyzetben, miután több tárgyat felemlített (melyek hirtelenében eszébe jutottak, példának okáért római viasztábla, római bronzszobor, modern iparművészeti tárgy stb.) azt a határozatot hozta: amennyiben más megoldás nem kínálkozik, és nem akad megfelelő más tárgy, legfeljebb Athanasius vádi püspök fogadalmi képét ajánlhatja fel.

Semmiképp sem adhatja a Palliát, mely Batthyány püspök alapítványához tartozik, és majdnem unicum-számba megy, éppúgy nem járulhat hozzá a káptalani hiteleshely révén őrizetében levő oklevél elajándékozásához. Így tehát csak a Káptalan tulajdonát képező – bár értékes műemlék jellegű kép – maradt fenn, mint olyan, amelyet felajánlhatott.

Felette sajnálatosnak kell azonban tartanom – még az előállott kényszerhelyzetben is – e műemlék elvesztését.

Félek, azzal vádolnak meg egyszer, hogy mi, akik semmit sem tudunk szerezni, még az elődöktől ránk hagyottakat sem tudtuk megőrizni.

Mély tisztelettel:

¹²¹ Sic!

¹²² Áthúzva.

Alba Julia,¹²³ 1939. február 5-én

Boros József
kanonok

**A levéltári jelzetekben és az iktatószámokban alkalmazott rövidítések
jegyzéke**

GYÉL Gyulafehérvári Érseki Levéltár

I. 1/a. Püspöki Hivatal iktatott iratai

II. 1/a. Káptalani gyűlések jegyzőkönyvei

II. 1/b. Káptalan iktatott iratai

II. 1/d. Káptalan külön kezelt iratai

MOL Magyar Országos Levéltár

K 64 Külügyminisztérium Politikai Osztályának rezervált iratai

K 105 Vatikáni magyar követség levéltára

biz. = bizalmas

cs. = csomó

csop. = csoport

dob. = doboz

dossz. = dosszié

Ft. = Főtisztelendő

köt. = kötet

o. = oldal

res. pol. = rezervált politikai

sz. = szám

t. = tétel

¹²³ Sic!

TAMÁSI ZSOLT

Az uniós jogharmonizáció elmaradásának anyagi következményei az erdélyi egyházmegyére 1848/49-ben¹

Among the laws of the 1848/49 revolution, which was affecting a church, was the abolition of the tenth, this caused serious material problem everywhere. The government was obliged to insure the promised amends, but did not try to remedy the isolated problems on the other hand. This deficiency of law harmonisation was the consequence of the Székely land priesthood's material difficulties that increased.

Keywords: tenth; amends; chamber localities; shock; law harmonisation.

Az 1848:13. törvénycikk elfogadta a katolikus egyház lemondását az egyházi tizedről. A törvény tartalmazta az ígéretet a kárpótlás állami biztosítására, viszont ennek gyakorlati megoldása váratott magára, ami komoly anyagi fennakadást okozott az egyháziak bérezése terén. Erdély szempontjából külön jelentősége van, hogy az Unió előtt megfogalmazott törvény nem tartalmazott megoldást a sajátosan erdélyi problémákra, így a kepe-fizetés módjára sem. Jelen tanulmányban azt próbájuk nyomon követni, hogy a tizedről való lemondás mennyiben történt a katolikus egyház tényleges hozzájárulásával, majd ezt követően a kegyúri támogatás és a kepe-kérdés erdélyi gondjait vizsgáljuk meg. Erdélyben a kamarai helyiségekben a papság jövedelmét a kegyúri támogatás, a Székelyföldön a kepe biztosította. A két-típusú jövedelmi forrás állami rendezésének összehasonlítása rávilágít, hogy a magyar forradalmi kormány valójában Erdély sajátosságaira nem volt fogékony. Miközben a más egyházmegyékben is létező kamarai kegyúri támogatás kérdését kénytelen volt rendezni, a kepe-kérdés megoldására nem fordított figyelmet. Ugyanakkor a kegyúri támogatás kérdésé-

¹ Készült a Bolyai János Ösztöndíj támogatásával.

ben az is tetten érhető, hogy a polgári, liberális kormány az egyházi hierarchia hivatali utat mellőzve, a püspökök értesítése nélkül próbált közvetlenül csak a papsággal kommunikálni, ami az egyházi belügyekbe való beavatkozás konkrét példája. A forradalmi és szabadságharci események során többször is megfigyelhető ez a magatartás, ami csak azért is furcsa, mivel törvényileg kimondták a katolikus egyház államvallási státusának megszüntetését, viszont az állami beavatkozás lehetőségét mégis próbálták fenntartani. Közvetett formában tehát az anyagi kérdéseknek ilyen szempontból történő megvizsgálása rávilágíthat arra, hogy a forradalom ideje alatt a liberális kormányzat tulajdonképpen eszközként használta az egyház tényleges befolyását a hívekre, nem törődve annak sajátos problémáinak megoldásával is.

Az egyházi tizedvesztés története a szakirodalomban úgy szerepel, hogy a katolikus egyház a maga során önként lemondott az 1847/48-as pozsonyi törvény során a tizedről, félve attól, hogy hozzájárulásuk nélkül is megvonja ezt az országgyűlés. Így legalább ezzel a kényszerű gesztussal akarták volna a nép rokonszenvét megnyerni.² Az indítványtevő a pécsi káptalani követ, Daróczy Zsigmond volt, akinek példáját az alsóházban jelenlevő társai is követték.³ A nyitrai káptalani követ kérte, hogy törvényileg gondoskodjanak a kártalanításról is, hiszen sok az olyan szegény lelkész, akinek egyetlen jövedelmét a tized alkotta.⁴ Kossuth Lajos, a tárgyalások tényleges irányítója hozzájárult a kitétel betoldásához, így a 13. törvénycikk alapját képező törvényjavaslatot még aznap a következő szövegezéssel küldték át a főrendeknek: *„Az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemondván, az ország rendei ezen a*

² VARGA János: *A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban*, Bp. 1971. 156.

³ VARGYAS Endre: *Magyar szabadságharcz története 1848-49-ben. A magyar nép számára*, Bp. 1879. 65.

⁴ MESZLÉNYI Antal: *A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben*, Bp. 1928. 65.

haza oltárára letett áldozatot örök emlékezet okáért törvénybe iktatják, egyszersmind ezen lemondásnak nyomán elhatározzák:

§. A papi tized akár a természetbeni kiszolgáltatás helyett készpénzben teljesítetett, és pedig akár közvetlenül az egyházi rendnek, akár haszonbérloőknek fizettetett, akár örökös szerződés mellett, akár királyi adomány által szereztetett, ezennel örökre megszűnik.

§. Mennyiben a tized megszüntetése a kisebbrendű papság némely tagjának jövedelmeit is érdeklí s e tekintetből azoknak ellátásáról gondoskodni minden esetben szükséges leend; Őfelsége egyszersmind a kisebbrendű, bármely vallásfelekezeten levő papságnak illő ellátásáról magyar miniszteriuma által részletes törvényjavaslatot fog az ország rendeinek előterjeszteni.

§. Mennyiben a papi tized magáncsaládok birtokába akár örökös szerződés, akár királyi adomány által jutott, a tulajdonos magáncsaládoknak a közálladalom által leendő kármentesítése iránt Őfelsége a magyar miniszteriuma által a legközelebbi országgyűlés elébe részletes törvényjavaslatot fog előterjeszteni”.⁵

A három szakaszos törvényjavaslat a főrendek által elfogadásra talált. A püspökök a maguk nevében szintén lemondtak a tizedről.⁶ Érdemes megjegyezni, hogy a Szentszék is elfogadta a magyar katolikus papság áldozatkészségének e példáját,⁷ de azért a szentszéki követ figyelmeztetett, hogy

⁵ *Karok és Rendek Naplója az 1847/8. országgyűlésen*, apud MESZLÉNYI, 65–66.

⁶ FOGARASY Mihály: „Átmeneti szabadság” – Emlékirat az 1847/8 országgyűlés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanácskozmányokról. Egy résztvevőtől. Pest 1848. 81.

⁷ Van olyan nézet is, hogy a tizedről való lemondás miatt – mivel ez a pápa megkérdezése nélkül történt – megrovásban részesült a magyar klérus. – TOMCSÁNYI Lajos S. J.: *A főkegyúr szerepe a püspökök kinevezésénél*, Budapest 1922. 47.

„ugyanezen klérus valamennyi javaitól megfosztassék, abba sohasem fog a pápa belemenni”.⁸

A tizedről való lemondásnak ez az általánosan ismert s hitelesnek tartott formája. Hám János emlékirata viszont arról tudósít, hogy a március 18-án délután 5 óra körül tartott gyűlésen a papságot felszólították a tizedről való lemondásra, ha óhajt egyéb javadalmaiban megmaradni. A pozsonyi káptalan követe távozott a gyűlésről, hogy e kérdésben a káptalan véleményét kikérje. Eközben mond le a pécsi káptalan követe, akinek lemondása után a törvényjavaslatot meg is szövegezték. A püspökök tudták, hogy a javaslat a főrendek táblájához fog felküldetni, s ezért eldöntik, hogy ebben a kérdésben tanácskozni fognak egymás között. A Hám János által celebrált 19-ei ünnepi mise után értesülnek arról, hogy a kérdés idejét múlta, mert éjjel 11 órakor „a nádor elnöklete alatt gyűlés volt, amelyen néhány mágnás és két vagy három püspök, nevezetesen a pécsi és a csanádi jelen volt, – és az egyházi tizedeket eltemették (...) holott a papságnak sem joga nem volt lemondania, sem a valóságban le nem mondott róluk”.⁹ Magának Kossuthnak az Emlékirataiból is az derül ki, hogy nem egységesen az egyház mondott le a tizedről, hanem csak a forradalmi lelkesedésben került kiprovokálásra: „Mi is üléseztünk Pozsonyban éjjelenként is, mint híres elődünk, a francia constituante (...) A jobbágyság felszabadítása már meg lévén szavazva, én egy éjjel szép csendeszen azt mondtam nekik: Urak, a földesúri dézsma megszűnt, természetes dolog, hogy a papi dézsmának is meg kell szűnni, szerezzék meg önök a magyar katolikus klérusnak azt a dicsőséget, hogy maga mond le róla; ne várják, hogy én tegyem meg az indítványt, tegyék meg önök; erre egyik közülük (ha nem csal az emlékezetem, a pécsi káptalan követe) ennyit felelt: «Köszönöm a figyelmeztetést, mindjárt megteszem», és oda intett a kerületi elnökségnek, hogy szólni kíván. Még most is

⁸ *Religio és Nevelés*, 1848. I. 423, apud MESZLÉNYI, 67.

⁹ SCHEFFLER János, *Hám János szatmári püspök emlékirata 1848–49-ből*, Bp. 1928. In. *Új Ember Kalendárium* 1999, 54.

nevethetném, amint visszaemlékszem, hogy egy pár tisztelendő szomszédja miként rángatta reverendáját, hogy «per amorem Dei» ne izéljen, de a derék ember bizony csak izélt. Megmondta, hogy káptalanja nevében örökre lemond a nép javára minden kárpótlás nélkül a dézsmáról; példáját többi kollégái lelkes nyilatkozatokkal követték (...) és követtársam, Szentkirályi Mór, mint jegyző, egy szál faggyúgyertya pislogása mellett rögtön meg is írta”.¹⁰

Az elfogadott törvényjavaslat 2. szakasza értelmében a lelkészek jövedelmezését az államra hárította a Vallás és Közoktatási Miniszter. „A bevett vallásbelieknek egyházi és tanodai szükségeiről gondoskodást az álladalomra ruházta át (...) A lelkészeknek és tanítóknak eddig elé a kincstári vagy bánya pénztárakból kegyúri pártfogás címe alatt kiadatni szokott segedelmezéseket a kincstár, mint földes úr részéről jövedőre megszüntetni szándékozom”¹¹ – olvasható a hivatalos értesítés szövege. A kegyúri címen adott támogatások beszüntetésére ténylegesen sor került, elsősorban azért, mert a jobbágyság eltörlésével felbomlott az úrbér – kegyúri jogrend, s a kegyúri helységek papjainak fizetését hónapokig rendezetlenül hagyták. A lelkészek és tanítók ínségre jutásának elkerülése miatt ennek a határozatnak viszont csak október végével lett volna szabad életbe lépnie.¹² A kormány addig is a kárpótlás módozatainak kidolgozására igényelte, hogy pontos kimutatással rendelkezzen az egyházak anyagi helyzetéről. Ilyen jellegű felszólítással fordult Eötvös József Vallás és Közoktatási Miniszter a

¹⁰ ANDICS Erzsébet, *Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen*, In: Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára, II. kötet, Bp. 1952, 54.

¹¹ Gyuleféhérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár (= GYÉFKL) Fond: Püspöki Iratok (= PI.) – 393.d. 37.cs. 825/1848. – *Eötvös József körlevele*, Budapest, 1848. május 12.

¹² GYÉFKL PI. – 389.d. 10.cs. 1294/1848. – Másolat, 8959 PM./509 GD, 8153. K.1848 – *Pénzügyminiszteri rendelet az erdélyi püspököknek*, Budapest, 1848. Augusztus 7.

püspökökhöz¹³ – így Kovács Miklós erdélyi katolikus püspökhöz is – egy formanyomtatványt küldve meg, hogy „*az ezennel megküldött példány és utasítás szerint leendő összeírását és hű kidolgozását eszközöljék, és véleményes jelentésük kíséretében beküldjék*”. Egy hét múlva újabb nyomtatványt küld ki az egyházi vezetőkhez, amelyekben a tanítók fizetéséhez szükséges anyagi kimutatásokat kéri, tekintettel arra, hogy az állam átvállalta az iskolák anyagi támogatását is. Kéri a részletes adatokat „*az egyes népiskoláknak és tanítóknak jelenlegi mind szellemi, mind anyagi állapotát az ezennel megküldött példány és utasítás szerint pontosan és hitelesen írassák össze, s véleményes jelentésekkel minél előbb terjesszék elő*”.¹⁴ Mivel problémák adódtak ezeknek az adatlapoknak a kitöltése körül, Eötvös József május 12-i leiratát azonos tartalommal ismétli meg 1848. július 13-án.¹⁵ Gróf Mikó Imre ezen hó 22-én nyomtatékosan kéri a püspöktől, hogy a jövedelmekről szóló adatlapokat nagyon pontosan töltsék ki.¹⁶ Az összegyűjtött íveket szeptember 20-i dátummal iktatva küldi meg Kovács Miklós püspök a Vallás és Közoktatási Minisztériumnak.¹⁷ Az íveket kísérő levelében röviden összefoglalja észrevételeit azokkal kapcsolatban. A plébániák és papok jövedelmeiről összesen 195 példányt küld be, 12 helyen nem készült el ugyanis a kimutatás. A jövedelem összeírásánál bizonyos pontatlanságok vannak, ugyanis a pap javadalmához tartozó rovathoz helyenként a templom fenntartására szánt földeket is beírták, holott „*megjegyzendő,*

¹³ GYÉFKL PI. – 389.d. csoporton kívül, 825/1848. – Budapest, 1848. május 6.: *Eötvös József levele Kovács Miklós püspökhöz*

¹⁴ GYÉFKL PI. – 389.d. csoporton kívül, 825/1848. – Budapest, 1848. május 12.: *Eötvös József Vallás és Közoktatási miniszter körlevele*

¹⁵ GYÉFKL PI. – 392.d. 35.cs. 967/1848. – Budapest, 1848. július 13.: *B. Eötvös József vallás és közoktatási miniszter rendelete.*

¹⁶ GYÉFKL PI. – 392.d. 35.cs. 1076/1848. – Kolozsvár, 1848. Szent Jakab hó 22.: *Gróf Mikó Imre levele Kovács Miklós erdélyi püspökhöz.*

¹⁷ GYÉFKL PI. – 389.d. 10.cs. 1000/1848, 389.d. 11.cs 1000/1848. – Kolozsvár, 1848. szeptember 20.: *Kovács Miklós erdélyi püspök beteresztése a Vallás és Közoktatási Minisztériumnak.*

hogy igen sok egyházi megyékben különösen a Székely földön külön *canonica portio* vagyon mint szorosan a templom, mint a lelkész és kántor számára ki szakasztva honnan van, hogy többnyire minden egyes Egyház bír tulajdon kisebb nagyobb pénztárral, melyből templomnak mindennapi szükségét látja el". A kegyúri támogatásra is külön kitér kísérő levélében a püspök, hiszen ezzel a kérdéssel kapcsolatosan már az eddigiekben is adódtak nehézségek. Végül a következőket összegzi: „az erdélyi Püspöki Megyében vagyon 208 egyházmegye (*Parochia*)¹⁸ fiók egyház pedig templommal, vagy kápolnával vagy a nélkül vagyon mintegy 2000. Kegyúri jogot és kötelességet gyakorolják legtöbb helyen magok a községek, kivált a Székely földön, három Egyházra nézve a Királyi Kormányzók, 25 Egyházra nézve a királyi kamara, 4-re a Magyar Udvari Kamara, 4-re a Monostori alapítványi Uradalom, továbbá Egyházakra nézve különös társulatok, városok, egyes Birtokos Urak vagy Családok,¹⁹ mely kegyúri jog és kötelesség sokakra nézve most változás alá jön az Urbériségnek és tizednek megszűnte miatt. Vannak azonban igen sok olyan Egyházak is melyek semmi kegyurasággal nem bírnak, melyeknek fenntartását egyéb segedelmen kívül, leginkább a vallási pénzalap (*religionis fundus*) hordozza". A kárpótlás

¹⁸ Ezek közül jobb anyagi helyzettel rendelkezik: Kolozsvár, Csíksomlyó, Brassó, Szeben, Udvarhely, Torda, Borbánd és Kolos. Mellettük tizedekkel és ingóságokkal van ellátva Abrudbánya, Abosfalva, Bálványosvárálja, Bordós, Bőő, Csomafalva, Ditró, Ernye, Etéd, Felvinc, Gelence, Gyergyószentmiklós, Killyénfalva, Kozmás, Kőröspatak, Kőszvényes, Remete, Marosszentgyörgy, Gyergyóremete, Szárhegy, Szászfenes, Szászrégen, Szentháromság, Csíkszentmárton, Szováta, Teke, Tekerőpatak, Türkös, Újfalva, Várfalva, Verespatak. Kamatra kihelyezett tőkével rendelkezik Atyha, Ákosfalva, Bereck, Csicsókeresztúr, az összes alcsíki templom, továbbá Györgyfalva, Hodos, Deményháza, Jobbágytelke, Kajántó, Kál, Karácsonyfalva, Kend, Kolos, Kozmás, Kőszvényes, Lengyelfalva, Lövete, Madaras, Menaság, Csíknindszent, Karcfalva, Oláhfalva, Oroszhegy, Csíkrákos, Szászrégen, Csíkszentdomonkos. – VANYÓ Tihamér: *Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről, 1600-1850*, Pannonhalma 1933. 97.

¹⁹ Magánföldesúri birtokon van például Szentpál. – Uo.

szempontjából nem tartja lényegtelennek kiemelni, hogy nagy kiterjedésű egyházmegyéjében a papok különféle jövedelmekben részesednek, amely természetszerűen megkívánja a differenciált kárpótlási rendezést. Egyik kategóriát jelenti a Székelyföld, ahol a „*canonica portio kívül képét fizetnek a papnak és kántornak mégpedig régi Constitutio szerint oly formán: hogy minden egyes gazda, kinek 12 kalangya gabonája vagy azon felül termik, fizet a papnak és kántornak három kalangyát mint őszi mint tavaszi gabonából, ennek harmad része a kántoré, aki egyszersmind tanító, s aki harmadát ismét segédének adja. Akinek gabonája 12 kalangyán alul termik, fizet fél képét, akinek semmi sem termik, fizet úgy [(nevezett Osporát) 45 pft]-ot*”. A kamarai helyiségekben az illető kamara készpénzzel fizeti az ott szolgáló papságot. Hasonlóan járnak el némely társulatok, illetve kegyurak. A Királyi Kormánysház a kegyúrsága alatt álló plébániákon szolgálókat a felosztatott jezsuita rend vagyonából javadalmazza. Több lelkész kap fizetést a vallási pénzalapból,²⁰ „*mások dézmát vagy terménybeli Deputatumot vesznek az illető községek vagy egyes kegyuraságoktól*”.²¹ A püspök a nyár folyamán beérkezett segélykérő és panaszlevelek alapján azt is kifejti, hogy „*mind ezen lelkészi javadalmak – a készpénzbeli és egyházi részleten kívül, ezen esztendőben már nagy csökkenést szenvedtek, mert dézmát nem adott senki, s a székelyek is a képét nagy részint elhúzták, azt hívén, hogy valamint a dézmát, úgy az ő képéjüket is megváltja az álladalom, tovább attól lehet félni, hogy az egyes kegyurak is, ha Úrbériségükért hamarjában kárpótlást nem nyernek, eddigi adományait meg fogják húzni. Melyekre nézve addig is, míg az Országgyűlés törvény által bővebben intézkedhetnék, igen szükséges volna megrendelni a.) hogy a tized megszüntetéséért az illető lelkészek mentől előbb kárpótlást nyerjenek b.) hogy a községek is más kegyurasággal bírók*

²⁰ Vallási pénzalapból láttatnak el: Böő, Dobra, Harasztos (Hosszúaszó), Szerdahely (Mercurium), Kiskapus, Sámsond. A tanulmányi alapból segített plébániák: Bács, Kahántó, Sínfalva, Nagysink, Várfala, Zombor. – Uo.

²¹ A csíki templomok legelőkkel és erdőkkel is rendelkeznek. – Uo.

lelkészeiket az eddigi mód szerint ellátni köteleztessenek és c.) hogy a felszabadult Urbéresek és minden lakosok bizonyos mennyiséget évenként tulajdon papjaiknak fizetni tartozzanak”.²² A kísérő levél második része a népiskolák és a tanítók jövedelmének összeírásához fűz hasonló megjegyzéseket. E területről 226 összeírási ívet küld meg a Minisztériumnak, jelezve, hogy néhány ív hiányzik, mivel hozzá sem érkezett az meg. Kiemeli, hogy ezek az ívek csak az „*ügynevezett parochiális iskolák*” helyzetét tükrözik, ugyanis a rendelet csak a népiskolákra vonatkozott. Részben hiánypótlásként ezért összefoglalja, hogy ezeken kívül az egyház fenntart „*ügynevezett királyi normalis vagy rendszeres iskolák*”-at is, amelyeket a nemzeti iskolák pénzalapjából látnak el. Ezek közé felsorolja a szebeni iskolát két tanítóval, „*ugyan ott a Theresia című k[irályi] árva nevelő*” házat két tanítóval, Kolozsváron hat tanítóval, Brassóban 7 tanítóval, Gyulafehérvárt 5 tanítóval, Erzsébetvárosban négy tanítóval, Balázsfalván négy tanítóval, Marosvásárhelyt öt tanítóval, Udvarhelyt négy tanítóval, Szilágysomlyón négy tanítóval, Kantában, Csíksomlyón, Gyergyószentmiklóson három tanítóval. A népiskolákhoz visszatérve rámutat, hogy minden templommal rendelkező plébánián vagy filiában is van ilyen iskola, amelyekben a tanítást a kántor és/vagy annak segédje végzi. Ezek fenntartása a községeket terheli. Ezek mellett még „*némely vármegyei vagy szász helyeken*”²³ pedig vagyon nemzeti iskolák pénzalapjából létesített

²² GYÉFKL PI. – 389.d. 10.cs. 1000/1848, 389.d. 11.cs 1000/1848. – Kolozsvár, 1848. szeptember 20.: Kovács Miklós erdélyi püspök betérjesztése a Vallás és Közoktatási Minisztériumnak.

²³ Szász környezetben tevékenykedő papoktól nem is került be a püspökségre anyagi segítséget kérő levél. Ennek lehetséges oka, hogy ebben a környezetben fejlettebb gazdaság, így magasabb életszínvonal is van, habár a forradalom alatt a korábban is jelentkező pénzhiány itt is továbbra bénítja a gazdasági életet. – WELLMANN, A.: *Reisebriefe aus dem Lande der sachsen in Siebenbürgen*, Kronstadt 1843, 83.; ROTH, Stephan Ludwig: *Der Geldmangel und die Verarmung in Siebenbürgen, besonders unter den*

iskola és tanító, aki egyszersmind vagy kántor vagy nem. Ezek fenntartatnak a Nemzeti iskolák pénzalapjából". A tanítók fizetésénél hasonlóan eltérő helyzetek vannak, akárcsak a papság esetében is. A Székelyföldön „*a kántorok és segédek kepe fizetést vesznek több helyen canonica portiot is bírnak*". A vármegyei helyeken „*a tanítók és kántorok a nemzeti iskolák pénzalapjából kapnak évi fizetést vagy segedelmet*". Ezek mellett sok a szegény kántor és tanító, aki „*a Megyei vagy püspöki pénztárból segedelmeztetik*”, s végül ott vannak a kamarai helységek, ahol a tanítót és a kántort is az illető kamara fizeti. A városok „*többnyire Deputatumot adnak a tanítóknak és iskoláknak fában és gabonában*". A kísérő levél záró részében a tanítók képzésére is kitér. A tanítók képzése hivatalosan a szebeni tanítóképzőben történik ugyan, de ezek mellett „*falusi kántorok és tanítóknak olyanok vétettek fel, kik a középtanodát elvégezték és valamely értelmes tanító mellett egynéhány esztendeig magukat gyakorolták és kiképezték*".²⁴

A püspöki jelentés informáló szerepén túl nem érhetette el, hogy a kormány az erdélyi differenciált jövedelmezési formákat figyelembe véve differenciált kárpótlási rendszert dolgozzon ki, ahogy nem oldhatta meg a papság fizetésében egyre gyakrabban jelentkező fennakadásokat sem. Egyre gyakrabban iktatták ennek következményeként a püspökségen a papság részéről az anyagi-segítségért kérésű beadványait. A kolozsi plébános többek között rámutatott arra, hogy „*midőn minden tizedek megszűntek, minden jövedelem nélkül maradtam*".²⁵ Segélykérő levele annyiban sajátos, hogy helyzete javításáért már nem csak a püspökhöz fordult – ismerve a püspökségnek is anyagilag romlott helyzetét

Sachsen, Kronstadt 1843.; ROTH, Stephan Ludwig: *Gesammelte Schriften und Briefe*, IV. Hermannstadt 1933, 293.

²⁴ GYÉFKL PI. – 389.d. 10.cs. 1000/1848, 389.d. 11.cs 1000/1848. – Kolozsvár, 1848. szeptember 20.: Kovács Miklós erdélyi püspök betérjesztése a Vallás és Közoktatási Minisztériumnak.

²⁵ GYÉFKL PI. – 389.d. 10.cs. 1333/1848. – Kolozs, 1848. Mindszent hó 12.: Sebestyén Antal kolozsi plébános levele az illetékes miniszterhez.

–, hanem a polgári vezetéshez, az illetékes Miniszterhez, kérve, hogy rendeletileg oldják meg ezt a problémát. Levelében ugyan rámutat arra, hogy a forradalmi változásoknak hazafiként szívből örvendett, azonban azt is kiemeli, hogy a változás „*a Királyhágón innen készületlenül talált, elannyira, hogy még a legszükségesebb, az élet fenntartása*” komoly gondot jelent. A készületlenség következménye az úrbéri terhek eltörlése kapcsán történő félreértések egész sorozata is. Hasonlóan a Minisztériumhoz fordul a nagyhalmágyi plébános is, de a Minisztérium kérelmét ekkor még továbbítja Kovács Miklós megyéspüspöknek, anélkül, hogy a plébánosnak érdemben válaszolt volna. Ádám Ágoston nagyhalmágyi plébános levelében rámutatott, hogy Nagyhalmágyon minden – a templom és paplak is – a gróf birtoka, s nem pedig az egyház tulajdona. Épp ezért kétszeresen sürgős, hogy az állam biztosítson ellátást számukra, különben „*midőn ellátásunk a Kegyuraságnál october végével megszünend, az Eklesianak is a szó tellyes értelmében semmije sem lévén, az anya egyházas Isteni szolgálat... sem folytattathatik tovább*”.²⁶ Mivel ilyen irányba semmi lépés sem történt, a pap helyzete siralmassá vált.²⁷ A hátszegi plébános segélykérő levelében beszámol arról, hogy a plébánia „*telkein lakó külső szántó és kaszálókkal bíró zsellérek fegyver viselést vállalván az eddigi szolgálattételt rögtön megtagadták, holott ők, mint belső egyházi telken lakók, s az úrbéresek osztályába nem sorozhatók fenn álló törvényeink értelmében ezt nem tehettek vala. Itten kinek parancsolni nincsen*”.²⁸ Mivel a földeket

²⁶ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1295/1848. – Ádám Ágoston folyamodványa a Vallás és Nevelésügyi Miniszterhez, Nagyhalmágy, 1848. Augusztus 21.

²⁷ „*A Kántorom familiájával együtt el me[n]t még a múlt hónapban, tehát most kántorom sints – Most November 1-őjétől fogva semmi fizetésem csak kegyelemből éltem mindeddig s más jó keresztény Házánál, a M[a]gros Grófokat se tudósíthattam állomásom felől.*” – GYÉFKL PI. – 395.d. 27.cs. 5/1849. – Ádám Ágoston nagyhalmágyi plébános helyettes levele Kovács József esperesnek, Nagyhalmágy, 1848. December 30.

²⁸ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1330/1848. – Hátszeg, 1848. október 22.: Schmidtberger József hátszegi plébános levele Kovács Miklós püspöknek.

önerőből megművelni nem tudja, főpásztorától kér tanácsot, mitévő legyen. Kovács Miklós püspök sokat nem segíthet, válaszlevelében beszámol, hogy a katonai plébánián is hasonló helyzet állt elő, amikor is minden igyekezete ellenére csak annyit érhetett el, hogy a plébánost arra utasították, hogy várja be az „*úrbériség megváltása tárgyában alkotott törvényzikk értelmében országul kiküldendő bizottmány oda jövetelét midőn is ügyét hathatósan előterjesztendheti, orvoslás végett*”. A katonai plébánosnak „*néhány hónapja*” történt feljelentése óta mivel a helyzet még bonyolultabb lett, most is csak annyit írhat, hogy várjon a hátszegi plébános is amíg tisztábban lehet látni.²⁹

A dokumentumok elemzése arra enged következtetni, hogy 1848 ősze az a választóvonal, amikortól kezdve a püspöktől már nem fizetésemelést kérnek, hanem panaszlevelek egész sorával árasztják el főpásztorukat.³⁰ A beadványoknak a másik sajátossága, hogy a megoldást ugyan remélik a püspöki közvetítéstől is, viszont inkább a hatályos polgári hatóságtól várják a probléma tényleges orvoslását. Az egyházmegye papsága és egyházi alkalmazottai az anyagi támogatást igénylő kérésekkel közvetlenül a Vallás és Közoktatási Minisztériumot ostromolták.³¹ A kérelmezők többsége azokban a kamarai helységekben tevékenykedett, ahol már 1848 októberében a fizetéseket beszüntették. Kossuth Lajos Pénzügyminiszter már augusztus 7-én kelt 8959 P.M./509 G.D. szám alatt pénzügyminiszteri rendeletet adott ki, amelyben elrendelte, hogy az Erdélyi királyi Kincstár a lelkészeknek és tanítóknak „*eddig*

²⁹ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1330/1848. – Gyulafehérvár, 1848. Szent András hó 6.: *Kovács Miklós püspök válaszlevele Schmidtberger József hátszegi plébánosnak.*

³⁰ Vö. GYÉFKL PI. – 391.d. 17.cs.

³¹ MOL, H56 31154 mikrofilm. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium. Katolikus egyházi osztály lajstrom és mutató. A beadványok megfogalmazói: Szabó János nagyhalmágyi kántor, Mártonfi József tordai kántor, Czeh Péter oraviczabányai orgonista, Szilágyosmlyói lelkész s alesperes és káplánja, [Lamasek] János, Temesváry Gergely és Kovács Lajos kapnikbányai lelkészek, Ádám Ágoston nagyhalmágyi plébános.

elé a kincstári vagy bánya pénztárakból kegyúri pártfogás címe alatt kiadatni szokott segedelmezéseket a kincstár, mint földes úr részéről” szüntesse be, október hónap végétől.³² E rendelet értelmében már szeptember 1-én Gróf Béli György Királyi Kincstári elnök a zalatnai bányahivatalhoz elküldi utasítását: „Az ide másolatban mellékelten jelen év augusztus hó 7-ről 8959/509 sz. alatt kelt pénzügyminiszteri határozat következtében a Kir[ályi] Igazgatóságnak meghagyatik, hogy a Zalathnai, Abrudbányai, Abrudfalvi, Fenesi, Petrosani, Offenbányai, Butsum (...) görög egyesült vallású papoknak valamint a Zalathnai, Butsumi, Topánfalvi és Kisaranyosi görög egyesült tanítóknak, Zalathnai Eneklőnek úgy szintén a helységbeli görög egyesült vallású Ecclesiáknak eddiglen kegyúri pártfogás címe alatt a k. pénztárból ki adatni szokott fizetések és segedelmezéseket folyó évi october hó végével merőben szüntesse meg”.³³ Az egyházmegye püspökét ekkor viszont a polgári hatóság a rendeletről még csak nem is értesítette. Kovács Miklós püspök a marosportusi plébános, Kanabé Endre panaszleveléből³⁴ tudja meg, hogy előreláthatóan egyházmegyéjének jelentős részében novembertől súlyos megélhetési gondokkal fog küzdeni a papság és az egyházi alkalmazottak. Kanabé plébános levelében panaszkodik a püspöknek, hogy amennyiben a kamara által kapott eddigi fizetésük megszűnik, kénytelenek lesznek bezárni az iskolát és templomot. Erre az évrre a későbbi levelezésében a püspök többször is vissza fog majd térni. A plébános ekkor mellékelten átküldi másolatban a Királyi Kincstárnak a

³² Arhivele Statului – Filiala Cluj: Fond 563: Colectia Revolutia de la 1848, registru 18. 8153/1848. – Másolat: Budapest, 1848. augusztus 7.: *Kossuth Lajos Pénzügyminiszter rendelete.*

³³ Arhivele Statului – Filiala Cluj: Fond 563: Colectia Revolutia de la 1848, registru 18. 8153/1848. – Nagyszeben, 1848. szeptember 1.: *Béli György levele a zalatnai királyi igazgatóságnak.*

³⁴ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1247/1848. – Marosportus, 1848. október 10: *Kanabé Endre marosportusi plébános és Nyágay János tanító levele Kovács Miklós püspöknek.*

9022/1848 számú, 1848. szeptember 29-én kelt levelét,³⁵ amely tartalmazza a fizetés megszüntetésére vonatkozó rendeletet, s másolatban Kossuth Lajos augusztus 7-én kelt leiratát. Érthető a püspök felháborodása, hogy ily fontos kérdésben egyáltalán nem tudatták vele a már két hónappal korábban meghozott döntést. Ezért is a Béldi Györgyhez október 12-én írt levelében amellet, hogy jelzi, hogy a rendeletről tudomást szerzett, illetve kifejti fenntartását, hogy a fizetéseket egy lerögzített dátumtól kezdve szüntetik be, és a kárpótlás „*a határozatlan jövődöben rejlik*”, elsősorban azon felháborodásának ad hangot, hogy „*hogy erről én, e megyének főpásztora, még mindeddig semmi tiszta tudósítást sehonnan sem vettem.*”³⁶

Gróf Béldi György a főpásztori levélre ezúttal gyorsan reagál, már október 14-én megküldi válaszlevelét,³⁷ csatolva „*azon két rendbéli idei Augustus 7-én és September 18-án 8959 P.M./509 G.D. és 13880 P.M./780 G.D. számok alatt kelt Pénzügy Miniszteri rendeleteknek másolatját*”. Ezek utasítására – írja – „*a királyi kincstárlat idei September 29-én 9022 szám alatt kelt körlevele által azon lelkészek, tanítók, egyházi egyének és ecclesiáknak kegyi pártfogás czíme alatt eddiglen kiadott pénzbeli fizetéseket és segedelmezéseket, melyekről jövődöre nézt az álladalom fog gondoskodni a folyó October hó végével meröben megszüntette*”. A püspök számára oly fontos kérdésre, vagyis, hogy mikortól fog megtörténni az állam által történő fizetése az egyháziaknak, választ természetesen nem adhat, mert hatáskörét meghaladja. Amint ő maga fogalmazza, „*kijelenteni képes nem vagyok*”. Szeptember 29-ei körlevelét említi itten csupán, holott amint láttuk már szeptember elsején hasonló tartalmú rendeletet küldött a zalatnai bányahivatalhoz. Ha

³⁵ Marosportusra csak ekkor küldi meg Béldi György Kossuth Lajos pénzügyminiszteri rendeletét.

³⁶ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1247/1848. – Gyulafehérvár, 1848. október 12.: Kovács Miklós püspök levele Gróf Béldi György kincstári elnöknek.

³⁷ GYÉFKL PI. – 389.d. 10.cs. 1294/1848. – Szeben, 1848. október 14.: Gróf Béldi György kincstári elnök levele Kovács Miklós erdélyi püspökhöz.

szeptember 1-ét vesszük figyelembe, akkor a Kincstár a főpásztor értesítésével alaposan elkésett. Ha viszont a szeptember 29-én kelt rendeletre figyelünk, akkor a levéllel való késést a zavaros helyzet is magyarázza. A marosportusi plébános, Kanabé Endre fent idézett levele október 10-ei dátummal van keltezve. Tekintve a kérdés súlyosságát, valószínű, hogy a Királyi Kincstár rendeletét megkapva azonnal a püspökhöz fordult. Márpedig a püspök október 9-én átment Kolozsvárról Gyulafehérvárra,³⁸ tehát még mielőtt a kincstári rendelet Kolozsvárra megérkezett volna. Ezt bizonyítja titkárának, Pakó Jánosnak október 19-én Kolozsváron kelt levele, amelyben jelzi: *„Ide sok hivatalos levelek érkeztek, melyeket a bizonytalanság miatt nem mertem átküldeni. Most küldök egynéhányat... a Kincstár levele, melyben tudatja, hogy a patronátusa alatt álló papok fizetését felfüggesztette ministeri rendelet következtében.”* E levélben javasolja a püspöknek, hogy *„Excellentiád rögtön írasson a Cultus Ministeriumnak, melyben kérje, hogy ha már csak ugyan a Kamara mint patronátus megszüntette, tehát az álladalom assignálja a köz cassából (...) Mit csinálunk a sok pappal, ha beneficium nélkül maradnak?”*³⁹

Kovács Miklós püspök valóban ír is a Minisztériumhoz egy felterjesztést, de nem a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz – ahogy azt titkára javasolta –, hanem a kérdésben illetékes Pénzügyminisztériumhoz.⁴⁰ A levélről őrzött másolatról ugyan hiányzik a keltezés, viszont tekintetbe véve, hogy 1292. sz. alatt iktatták, valószínűnek tartható, hogy kissé korábban küldte el, mint október 31, amikor is 1294. sz. alatt

³⁸ Vö. GYÉFKL PI. – 389.d. 4.cs. 1280/1848. – Gyulafehérvár, 1848. Mindszent hó 21.: Kovács Miklós püspök levele Mikó Imre királyi főkörmányszéki elnöknek.

³⁹ GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1299/1848. – Kolozsvár, 1848. október 19.: Pakó János levele Kovács Miklós püspöknek.

⁴⁰ GYÉFKL PI. – 389.d. 10.cs. 1292/1848. – Gyulafehérvár, 1848. október: Kovács Miklós püspök levele a Pénzügyminisztériumhoz.

iktatják Béldi Györgyhöz írt levelét.⁴¹ A Pénzügyminisztériumhoz írt levelében rámutat, hogy a kincstári rendelet egyházmegyéje részére nemcsak váratlan, hanem lesújtó is. A következményekre reflektálva kiemeli, hogy „*több mint harmincz lelkész, ugyanannyi elemi és nemzeti iskola-tanító, a szó teljes értelmében kenyértelelné*” válik, koldusbotra jut, mivel eddigi fizetésükön kívül más jövedelemmel nem rendelkeznek. Az érintett papok számát gyorsan számba vette a püspök, miután értesült a marosportusi plébánostól a fizetések beszüntetéséről. A Béldi Györgynek írt válaszlevelében még részletesebben fejti ki, hogy kiket érint ez a rendelkezés. „*Abrudbánya, Boicza, Borbánd, Csertés, Nagyg, Offenbánya, Marosportus, Topánfalva, Verespatak, a feldült Zalatna, Bodra, Felső Tömös, Törösvár, Veres Torony, Vizakna, Gyimes, Tölgyes, Gyalár, Királybánya, Sebeshely, Ojtóz, Kolos, Maros Újvár, Deésakna, Parajd, Rodna és ismét Kapnikbánya, Kapnik, Oláh Lápos és Oláhláposbánya e szomorú csapás alatt nyögnek*” – veszi számba az érintetteket. Ugyanakkor felterjesztéseiben érveket sorakoztat fel a fizetéselvonásra vonatkozó rendelet jogtalanságának és negatív következményeinek bizonyítására. A Pénzügyminisztériumhoz írt levélben a hangsúlyt annak ecsetelésére teszi, hogy az állam semmi jót sem várhat olyan polgároktól, akiknek templomai és iskolái zárva vannak. Márpedig ezek bezárására számítani lehet – fejti ki a Béldi Györgynek. A püspök szavaival élve: „*mindazon fenn említett helységekben azon valóban szomorú, s a vallásos hazafiak keblét mélyen megrázó körülmény fog előjönni, mely Portuson már megtörtént, hogy a csekély fizetésétől elesett lelkész a templomot bezárni... kénytelenítettnek*”. A helyzet visszaságát is kiemeli, hiszen ha „*az álladalom a bányahelységekben számadoló, rendfelügyelő és dolog-vezető tiszteket tart és fizet, bizonyára nem utolsó kötelességét teljesítené, ha papokat is tartana és*

⁴¹ GYÉFKL PI. – 389.d. 10.cs. 1294/1848. – Gyulafehérvár, 1848. október 31.: Kovács Miklós püspök válaszlevele Béldi Györgynek.

fizetne... Itt a viszony a régi, a kötelezettségeknek is ugyan annak kellene maradni”. Az érvek felsorakoztatása után ezért is kéri, „hogy addig, míg a pénzügyminiszteri rendeletben azon kitétel: melyekről jövendőre nézt az álladalom fog gondoskodni - nem terv, hanem kivitel, nem ígélet, hanem törvényileg már megállított, és tetteleg életbe léptetett valóság leend, vagy a papok, tanítók és ecclesiák fizetése és segedelmezésseli ellátása más úton elhatároztatik, a bányá, só és más kamarai helységekben a papok, tanítók, egyházi egyének és ecclesiák ellátásának eddigi status-quoja fenntartassék”.⁴²

A püspök reménye teljesült, habár nem bizonyítható, hogy érvrendszerének a hatására. Október 30-ai keltezéssel ugyanis Pénzügyminisztériumi rendelet érkezik a püspökhöz, amelyben tudatják vele, hogy az újabb tárgyalások eredményeként a lelkészek, tanítók, egyházi egyének eddig a kincstári és bányászti pénztárból adott fizetségét a további rendeletig a királyi kincstárból fogják kifizetni.⁴³ A rendelet birtokában a püspök azonnal ír is Béli Györgynek, kérve, hogy azonnal folyósítsák az érintett „kenyérteleneknek” fizetéseiket.⁴⁴ Természetesen ez az „azonnal” a pénzügyminisztériumi rendelet kézbevétele és a Béli Györgynek elküldött levél közötti időre vonatkozik. Mindkettőre november 16-án került sor, a zavaros idők miatt ugyanis 17 nap kellett ahhoz, hogy Budapestről Gyulafehérvárra érjen az október 30-án kiadott minisztériumi leirat – derül ki a püspöknek ugyancsak november 16-án kelt újabb leveléből.⁴⁵ Kovács Miklós püspök levelét a Királyi Főkormányzékhez címezte, oda is átküldve másolatban a pénzügyminisztériumi

⁴² GYÉFKL PI. – 389.d. 10.cs. 1294/1848. – Gyulafehérvár, 1848. október 31.: *Kovács Miklós püspök válaszlevele Béli Györgynek.*

⁴³ GYÉFKL PI. – 389.d. 10.cs. 1349/1848. – Buda, 1848. október 30.: *Pénzügyminiszteri rendelet Kovács Miklós erdélyi püspökhöz (18362/1021).*

⁴⁴ GYÉFKL PI. – 389.d. 10.cs. 1349/1848. – Gyulafehérvár, 1848. Szent András hó 16.: *Kovács Miklós püspök levele Béli Györgyhez.*

⁴⁵ GYÉFKL PI. – 389.d. 10.cs. 1349/1848. – Gyulafehérvár, 1848. Szent András hó 16.: *Kovács Miklós püspök levele az Erdélyi Főkormányzékhez.*

rendeletet. A fizetés nélkül maradt egyházi személyek kapcsán végül csak a Béli György által december 2-ai dátummal keltezett levél kézbevétele után nyugodhatott meg a püspök. Ebből megtudta, hogy „a K[irályi] kincstár mai napon az illető kamarai és bányászati hivatalokhoz oly rendeletet botsátott, hogy a bévett vallási Lelkészek, tanítók, egyházi egyének, s Ecclesiák által a kamarai és bányászati pénztárakból vett, de idei October végével Nagy Méltóságod előtt is tudva lévő Magyarhoni Miniszterium rendelet következtében betiltott fizetéseket és segedelmezéseket, folyó év November 1-ső napjától kezdve továbbra is fizessék ki”.⁴⁶ A kérdés rendeződése azonban az egyházmegyei papság, kántorok, harangozók és tanítók anyagi gondjait nem oldhatta meg maradéktalanul. A rendezés csupán azokra a kamarai helységekre vonatkozott, ahol október végével tervezte a Pénzügyminisztérium a fizetések beszüntetését. A kérdés rendezetlenségét bizonyítja, hogy zömében a Vallás és Közoktatási Minisztériumhoz érkező levelek elsősorban a kamarai helységekből kéri a pap és az egyházi alkalmazottak anyagi helyzetének rendezését 1849 során. E levelek sajátossága más részről az, hogy még csak utalás sem történik bennünk arra, hogy ekkor kérésükkel az egyházi hivatali útnak megfelelően előbb a főpásztort keresték volna meg. A levélírók jól érzékelték, hogy a forradalmi kormány sem ezt a hivatali utat, hanem a közvetlen kapcsolattartást tartotta célra-vezetőnek.

A kamarai helységekből a papság fizetésének legalább elméleti rendezésére a polgári hatóság kénytelen volt odafigyelni, ilyen jellegű probléma ugyanis országszerte jelentkezett. A papság beadványainak címzése viszont jól tükrözi, hogy mindenki tudatában volt annak, hogy a kérdés rendezésében a hivatali hierarchia út nem elég biztos, a közvetlen kapcsolattartástól remélhették csak a papok anyagi helyzetük javulását.

⁴⁶ GYÉFKL PI. – 389.d. 16.cs. 1390/1848. – Nagyszeben, 1848. December 2.: Béli György levele Kovács Miklós püspökhöz.

Ilyen szempontból viszont a teljes magára maradás lett a sorsa a székelyföldi papságnak, amelynek kepe-jövedelme nem váltotta ki sem a Vallás és Közoktatási Minisztérium, sem a Pénzügyminisztérium érdeklődését. A sajátosan székely probléma elszigetelődik a jogharmonizáció hiányában. Amíg a tizedre vonatkozó kárpótlás terve legalább elméletben lehetőséget adott az érintettek anyagi helyzetének az állam részéről történő rendezésére, a kepe esetében sem eltörlésére, sem pedig annak megváltására jogerős döntéssel nem találkozunk. Ennek elmaradására nem szolgáltatathat kellő jogalapot az a kitétel az unióval kapcsolatosan, mely szerint „Erdély külön törvényei és szabadságai, amennyiben az uniót nem gátolják, fenntartassanak”.⁴⁷

A székelyföldi gyakorlat a papnak adott tized helyett a keperendszert intézményesítette. Az 1882-es egyházmegyei sematizmus ennek a történetét röviden a következőképpen foglalja össze: „*Szent István törvénye szerint tizedet kell fizetni a püspöknek, a papnak pedig telek és szolga jár. Ebben a tizedben benne van egyházmegyei, egyházközségi és iskolaügyi személyzet fenntartása. A püspök a tized 1/4 részét a papnak engedte át. A székelység a tizedet nem vette be. Még 1466-ban is tized címen csak 1/6 részt fizetett. A székely községekben a keperendszer (capetia) alakult ki. A Csíksomlyón tartott Congregatio Generálisok (1695. [Szekeléki?] Bertalan, ez Kézdiszentléleken; 1697. Illyés András; 1710. Antalfi János) és a későbbi státusgyűlések jegyzőkönyvei szerint, valamint az 1801-ben Nagyszebenben kiadott kepetörvény értelmében: 1. Akinek 12-12 kalangya termése van, tartozik 2 kalangya őszt és kettő kalangya tavaszt adni a papnak, 1 kalangya őszt és 1 kalangya tavaszt a kántornak. Azonkívül minden igás gazda 1 terű tűzifát, ami a pap és a kántor között oszlik. Nemesek is fizetik, holott 1492 óta a magyar nemesség kezdte önmagát felmenteni. 2. Az osporás vagy napot dolgozik, vagy fizet. Ez is természetesen oszlik a*

⁴⁷ VARGYAS, 1879. 97. p.

kántorral. 3. Akinek csak 6 kalangya termése van őszből és tavaszból, fél képét fizet.”⁴⁸

Veszely Károly a kepe kapcsán a fent idézett sematizmus adatait egészíti ki, rámutatva, hogy a kepe, „mely bérnek nevezetik, sem nem dézma, sem nem földhöz kötött teher, hanem régi szokáson s ebből fejlődött jogon, országos törvényeken és egyezményeken alapuló személyi teher, melynek mint egyházi intézménynek rendezése, az erdélyi recepták törvények által biztosított autonómiája folytán, nem a világi törvényhozás, hanem a recepták főegyházi hatóságainak elhatározása alá tartozik”. A sematizmus által felsorolt törvényeket újabb rendelkezések bemutatásával egészíti ki. Így idézi az 1643. április 5-én kelt szentgyörgyi határozatot: „Mivel az egyházi ember minden rendbéli embernek egyaránt való szükséges lelkipásztora, szolgálja, mind szabad embernek, mint jobbágyoknak egyaránt szolgál mindennek: egyaránt való bérrel tartozik.” Az 1710. szeptember 24-i csíksomlyói határozatot idézve kiemeli, hogy a kepe nem a föld utáni, hanem személyi teher: „Mivel nagy controversia vagon az egyházi emberek béradása iránt, némely megyékben nem akarván a jobbágyok egész bért adni, noha módjuk volna benne; azért végeztetett az is, hogy mivel az egyházi személyek nemes, szabad, jobbágy személyeknek egyaránt szolgálnak, adjanak egész bért.” Egyértelmű tehát, hogy a képét és a dézsmát nem lehet azonos kérdésként tárgyalni. A székelység viszont valóban gyakran keverte össze a dézsmát és a kepe fogalmát, ezért az egyházmegyék főpásztorai állandóan kell emlékeztessék a lakosságot erre a különbségre. Batthyány Ignác egyházmegyei püspök 1781. december 5-én a Guberniumhoz írt levelében megismétli Mártonffy György püspökelődjének 1717. április 9-én mondott szavait: „a kepe a rom. Kath[olikus] lelkészek törvényes fönntartására és javadalmazására ősi idők óta megállapított oly fizetés, mely

⁴⁸ GYÉFKL SzH. – VIII/29.d. Az erdélyi egyházmegye. Plébániák és papok. 1882-es latin sematizmus fordítása. Fordította Lajos Balázs Csík-mindszenti plébános, dosszién kívül.

*országos törvényen és legmagasb rendeleten alapszik, s melynek semmi vonatkozása, semmi hasonlatossága sincs dézmával.*⁴⁹

A forradalom éve a kepe ügyében nem hozott megnyugtató megoldást. A vegyes Státus gyűlést és az egyházmegyei zsinatot megelőző kerületi előkészítő tárgyalások során a kepevel kapcsolatosan részletesebb javaslatok is születtek. Ezek alapján tudjuk jobban felmérni a kepe-kérdés súlyát. A javaslatok a két véglet: a teljes eltörlés és a változatlan megtartás közt ingadoztak. A felcsiki kerület kiemeli, hogy *„a mostani gabona kepe adás annyira elfajult és távozott a régi jó rendszertől, hogy nintsen ember, sem törvény amely azt a maga igazi állására visszahozni képes volna. Azért teljesen lehetetlen a székely papságnak azzal megmaradni és elégedni, vagy azt azzal többé kínozni és a hívekkel együtt kárhozatba dönteni kívánni, mikor ez az egymás közötti versengések szüntelen folyása miatt a bizodalmat nemcsak nagyon csökkenti, sőt sok helyeken az idegenkedésnek és csaknem gyűlölködésnek olyan fokára éleszti, hogy a lelkiekben is üdvösen eljárni mintegy lehetetlen legyen*”⁵⁰. A kepe helyett csupán ospora fizetésére hajlandóak a hívek, amit egyébként csak azok szoktak fizetni, akiknek semmi sem terem. Tehát a lakosság szívesen szabadulna ettől a tehertől. Ahogy a felcsiki kerület beadványában olvashassuk *„ezeknek ítéletében, sem az emberek önkéntes jóságában semmit nem lehetvén bízni*”⁵⁰. Ha már a hívekre nem is lehet bízni az egyházi személyzet fenntartását, azt végképp nem tartják jó megoldásnak, hogy *„a lelkész örökös perlekedésbe, panasz és viaskodásba élve nyelje mindennapi panaszos és keserű falatját*”⁵⁰. Mindezen okok miatt egyértelműen megállapítják, hogy a *„mostani kepeadás módja (mely a nyert szabadsággali visszaélés miatt máris sok helyeken nagy zűrzavart okozott, melynek lecsillapítása és illetőségünknek beszélgettatása iránt a nagy tanácsnak figyelmét és intézkedését*

⁴⁹ VESZELY Károly: *A kepe a székelyföldön*, Gyulafehérvár 1886, 4–6.

⁵⁰ GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: 1848. augusztus 15.: *Felcsiki kerület beadványa*.

kérni nem szűnünk) keresztényi módon gondolkodva tovább így fenn nem maradhat” – javasolják ennek változtatását.

Az új hozzájárulás formáját tekintve szabad teret engednek az ötleteknek, egy közös vonással: a kepe helyet adandó támogatás „*a papságnak minden utánjárása nélkül fizettség*”. A gyergyói kerület beadványa⁵¹ konkrét formát javasol: függetlenül a községtől, az állam fizesse a papságot. Tekintve a tapasztalati tényt, hogy a székelység többé a kepe fizetni nem akarja, úgy látják a fennálló törvényes keret lehetőséget ad annak pénzben történő megváltására: „*semmi sürgetősebb nincs, mint a papbérnek készpénzeli megváltása, mi el lévén már a közteher viselése elve országszerte fogadva, s ki lévén minden indirect adónak eltörlése mondva, a székely földre nézve, az adó részéből is, melyet az eddig ezt nem fizető rész és a nemesség adózni fog, könnyen kitelik*”. E javaslatokkal szemben a kézdi-orbai kerület beadványa⁵² leszögezi: „*Jobb dolgot régi vágásából ki nem venni...*” Ha tehát az állam mindenképp meg akarja váltani a kepe készpénzzel, ám tegye meg, de „*ezt az egyházi javak csonkítása nélkül eszközölje*”.

A kepe-probléma súlyossága miatt tárgyalásra került úgy a vegyes Státus-gyűlésen, mint az egyházmegyei zsinaton, 1848. augusztus 27.–szeptember 4. között. A kérdésben való döntést megnehezítette, hogy a Státus-gyűlésen megállapított elv alapján az egyháziak bérezését azért nem akarták az államra bízni, mert félték attól, hogy ha az államra maradna az egyházi személyek fizetésének rendezése, akkor e költségek fedezésére a Státus-vagyont is államra kellett volna átruházni.⁵³ A tárgyalások során

⁵¹ GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1. – *Gyergyói kerület beadványa*.

⁵² GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: Kanta, 1848. augusztus 9. – *Kézdi-orbai kerület beadványa*.

⁵³ A Státus gyűlést előkészítő bizottmányi jegyzőkönyvben, még ha utólag áthúzza is, de szerepel: „*Az erdélyi vegyes kath[olikus] Státus a közállományra nézve legüdvösb azon elv melletti ragaszkodását nyilvánítja, mely az álladalmat a hazában létező hitfelekezetek cultusa és szolgálainak*

a kerületek előkészítő javaslatait igyekeztek közös nevezőre hozni, de azok a javaslatok, amelyek igyekezetek a feszültségekkel járó, a pap által történő kepe-begyűjtést az állami hivatalnokokra átruházni, nem változtattak azon az alapvető és jogos félelmen, hogy amennyiben az állam feladata lesz a papság fizetése, akkor az állam igényelni fogja az egyházi javakat is. Végső soron a zsinati döntés csak annyit határoz meg, hogy mindaddig, míg a forradalom hozta változások anyagi vetületei (tized- és dézsmakárpótlás...) nem rendeződnek, mindaddig a status-quo állapotot tekintik érvényesnek. A zsinati választmányi jegyzőkönyv javaslata – amely nem kerül be a végleges jegyzőkönyvbe, leszögezte: „*Erdélyben a papbér mimódoni megváltása iránti értekezés, egy a kath[olikus] status vegyes üléséből kiküldendő, egyházi és világi férfiakból álló bizottmánynak teendője leend; úgy mindazonáltal, hogy a hol eddig kepe fizettetett a papoknak, ott, ezen ügy eldöntéséig, a kepe-fizetési tartozás szoros kötelességül fennmarad*”.⁵⁴

Ez a megoldás viszont nem oldhatta meg a problémát, hiszen a székelyföldi lakosság az eltörölt tizedről szóló törvényt ismerve, úgy gondolta, hogy ez a képre is érvényes. A vitás kérdésekben az érintett községek a püspökhöz fordulnak problémáik orvoslásáért. A püspök véleményét, hozzáállását a lövétei eset kapcsán tanúsított magatartásán jól lemérhetjük. Lövétén történt tűzvészt követően, és a forradalom kitérőse után Kovács Miklós püspök azonnal felszólítja a plébánost, hogy a falu lakosaival egyezzenek ki, hogy 1-2-3 évig, amíg gazdaságilag talpra állnak, a képét pénzben is megválthassák. Utána majd a régi mód szerint fizessenek képét.⁵⁵ Tehát a püspök

költséges eltartásától – amennyiben az egyházi javakból kitelik – megkíméli”.

⁵⁴ GYÉFKL EZs. d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *Vélemény azon zsinati tárgyról, melyekről készítendő megyezsinati munkálat pécsi nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő*, C. d. 16.

⁵⁵ GYÉFKL PI. – 392.d. 32.cs. 408/1848. – Kolozsvár, 1848. március 31.: *Kovács Miklós püspök rendelete a lövétei plébánoshoz.*

engedményre hajlik, tekintve az anyagilag súlyos helyzetet. Április közepén viszont már arra szólítja fel a híveket, hogy mivel nem jött létre az egyezés, továbbra is fizessenek képet. Természetesen azt is hozzát teszi, hogy a plébános legyen tekintettel azokra, akik annyira károsultak, hogy képezni nem tudnak. Megegyezés azért nem jött létre, mert a lakosok a képet örökre (nem csak egy pár évre) akarták megváltani, s a plébános a „*régi tapasztalásokon okulva*” egyezkedni nem kívánt.⁵⁶ A helyzet azonban nem oldódott meg. Aratás után komoly viszály alakult ki az egyházközség és a plébános között. Fodor István plébános segítségért fordul a püspökhöz, aki viszont a megváltozott, zavarossá vált politikai hangulat közepette – még ha el is ismeri a plébános kérésének jogosságát – a békés megoldást javasolja. „*Melyre nézve... újból arra kívánom Tisztelendőségedet figyelmeztetni, miszerént nincsen most, midőn mindenfelé általános zavar törvényszünet és úgy szólva, nép uralkodás van, a hosszas disputának ideje és helye; ugyanazért ajánlom Tisztelendőségednek, hogy a lelkipásztorkodás útmutatása szerint felfogván az idő intését a dolgot erőszakolni kívánó Megyével, habár a törvényesség terén áll is, szembe ne szálljon, hanem a minapi levelemben adott tanácsnak engedve a fenn forgó veszélyt legalább maga személyére nézve ideiglenes békés módon igyekezzék jóvá tenni*” – tanácsolja Kovács Miklós püspök.⁵⁷

A megoldás a forradalmi évek alatt végső soron nem született meg, amint az 1849 nyarán összeállított – anyagi kérdésekre vonatkozó – kimutatás is tanúsítja. Ekkor Kedves István ideiglenes püspöki helynök számolt be Horváth Mihály Vallás és Közoktatási miniszternek, kimutatásában összefoglalva az egyházmegye általa ismert anyagi helyzetét. Az erdélyi

⁵⁶ GYÉFKL PI. – 392.d. 32.cs. 516/1848. – Gyulafehérvár, 1848. április 17.: Kovács Miklós püspök rendelete a lövétei hívekhez.

⁵⁷ GYÉFKL PI. – 390.d. 13.cs. 1351/1848. – Lővéte, 1848. október 5: Fodor István plébános levele Kovács Miklós püspökhöz; A püspök válaszevele, kelt november 6-án.

egyházmegye egyházközségeit, anyagi helyzetüket mérlegelve három csoportra osztotta. Elsőként a székelyföldiek helyzetét ecseteli. Ezekről „*azt kell megjegyezni, hogy ott a papok, énekvezetők és iskolatanítók kisebb nagyobb mértékű egyházi részlet (canonica portio) s csekély stóladij mellett, természetben nem dézsmát, hanem kepét, és a birtoktalanoktól úgy nevezett osporát (aesparatum) kapnak”.* A kepe formáját ismertetve rámutat arra, hogy a forradalom kitörése óta itt nagyon komoly hiányosságokat lehetett tapasztalni. „*A múlt évi Magyarhoni Országgyűlés kimondván, hogy a lelkészeket, és iskolatanítókat az álladalom fogja fizetni, s az Unió megtörténvén, sok székely községek vonakodni kezdetek a kepe fizetéstől, mely körülményt fontolóra véve a múlt évben augusztus 27-ről 31-ig tartott Catholicus Status gyűlés, ide vonatkozólag határozta törvényhozás útján kieszközöltetni: hogy valamint az ország többi részében a honpolgárok a kepevel eredetire nézve egy természetű papi dézma alól fölszabadítván, az innen eredendő veszteség kárpótlását az 1847/8 évi 13-ik törvényczikk értelmében a Status eszközölje. Mivel azonban a Catholicus Status gyűlésnek ezen határozata egyebekkel együtt volt Nádor s királyi Helytartó s az összes Minisztériumokba még m[últ] é[v] aug[usztus] 31-ről felküldtvén, arra nézve mindeddig semmi intézkedés nem tétetett, igen szükséges volna, míg még a papoknak fizetésteli ellátása dolga általánosan és országosan elrendeztetik, a székely földre nézve annyiban intézkedni, hogy legalább e folyó esztendőben a kepe a régi szokás és mód szerint fizessék*”.⁵⁸

Kedves István ideiglenes püspök-helyettes beszámolóját követően a székelyföldi papság Udvarhelyen papi gyűlést tartott, amelynek egyik fontos témaköre éppen a kepe rendezése volt.⁵⁹ A gyergyói kerület javaslata a kepe befizetésének kieszközölését

⁵⁸ GYÉFKL PI. – 393.d. 9.cs. 123/1849. – Kolozsvár, 1849. június 4.: Kedves István ideiglenes püspök-helyettes levele Horváth Mihály Vallás és Közoktatási miniszternek.

⁵⁹ GYÉFKL PI. – 394.d. 11.cs. 633/1849. – Udvarhely, 1849. június 11.: Az udvarhelyszéki esperesi kerület papság közgyűlésének jegyzőkönyve.

sürgette. „Mivel a nép oly hiedelemben vagyon, miszerént papjai ezentúl kész pénzzel fognak fizettetni, sőt nyíltan kimondotta tavaly: hogy több képét nem fog adni, ellenben a haza sorsa még nem úgy áll, hogy ez évben általa fizettetni remélhessünk; Azért egyesült hangon kérjék fel a kerületek az Országos telyhatalmú Korm[ány] Biztost, hogy a kepe jelen évi béfizetése iránt hatályosan rendelkezzen”. Az udvarhelyi gyűlés tagjai azonban óvatosabban kezelik a kérdést: „Gyergyai testvéreink felhívása tartalmától némileg eltérve, a kepe dolgában azon állapult meg Gyűlésünk: hogy ministeri Rendelet léteztén mely valamig az Álladalom készpénzzel fizethetné az Egyháziakat; minden eddig szokott illetmények pontos megadását határozza – mű csak a kebli hatóságot véltük felkérendőnek: ama felső Rendelet sikerét a képező nép előleges figyeltetése mellett a maga bekövetkezendő idejében eredményezni”. A várt bekövetkezendő idő viszont nem következett be, így végső soron a kepe-kérdés a forradalom ideje alatt végig rendezetlen maradt.

Ferenczi Sándor: A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára. Szent István Társulat–Verbum, Budapest–Kolozsvár 2009

A névtár átöleli a főegyházmegye ezer évét. Ezalatt a főegyházmegye egyházi közigazgatási területe változott, a névtár történelmi jelzőjében benne van, hogy a ma nem Gyulafehérvárhoz tartozó egykori területén működött papok is szerepelnek benne. A szerző többretű elfoglaltsága mellett vállalta a gyulafehérvári főegyházmegye millenniumának és az erdélyi papságnak a tiszteletére e terjedelmes mű megalkotását.

480 oldal, keménytáblás, B5

MARTON JÓZSEF

Leopold Karl Kollonich bíboros újraszenteszte-e Anghel Athanasiu püspököt?

Leopold Karl Kollonich (1631–1707), Erzbischof von Esztergom, lebte und wirkte im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus. Folgende Studie geht der Frage nach, ob er gleich am Anfang der Entstehung der mit Rom unierten griechisch-katholische Kirche den damaligen orthodoxen Bischof von Alba Iulia, Anghel Athanasiu (1697–1713), 1701 wieder zum Priester und Bischof geweiht habe oder nicht?

Kulcsszavak: Kollonich; Athanasiu; Union; Absolutismus, griechisch-katholische Kirche; orthodoxe Kirche.

Bár egyértelműen nem bizonyítható, mégis örökös feszültséget gerjeszt a latin és a görög egyház között a román görög katolikus egyház létrejöttének hajnalán Leopold Karl Kollonich (1631–1707) esztergomi érsek és császári titkos tanács elnökének azon feltételezett „eljárására”, mely szerint 1701-ben az unióra lépő Anghel Athanasiu (1697–1713) gyulafehérvári ortodox püspököt – az ortodox teológusok és püspökök erőteljes protestálása ellenére – Bécsben feltételesen pappá- és püspökké újraszenteszte. Még a római katolikus egyháztörténészek is megrökönyödve vesznek erről az esetleges eseményről tudomást.¹

Mielőtt feleletet keresnénk Kollonich kardinális „eljárásáról”, illetve a vallási unióval kapcsolatos felfogásáról – annak megértése érdekében is –, hasznosnak tartom felidézni az „eljárását” befolyásoló korszakot és magának Kollonichnak az életalakulását. Ezáltal elkerülhetjük azt a veszélyt, hogy mai történelmi szemléletünk visszavetítésével ítéljük meg egy 18. század elején végbement, esetleg meg sem történt eseményt.

¹ Bernard STASIEWSKI: *Die selbständigen und die mit Rom unierten Ostkirchen*. In: *Hanbuch der Kirchengeschichte*. Band V. (Herausgegeben von Hubert Jedin). Herder. Freiburg-Basel-Wien. 1985. 250.

Kollonich kora

Kollonich a felvilágosult abszolútizmus korában élt és tevékenykedett. A westfáliai békét (1648) követően az európai királyok és fejedelmek az abszolútizmus szellemében uralkodtak. Kétszáz éven keresztül szinte mindegyik uralkodó elsősorban hatalmának stabilizálására törekedett. Általában hatalmuk kiépítésében három intézményi bázist használtak fel: a hadsereget, a hivatalnoki kart és az egyházat.² Elég gyakran előfordult, hogy a hivatalnoki kar és az egyház vezetői ugyanazokból az emberekből tevődött össze. A Habsburg Monarchia központi gépezetében ilyennek tekinthető Leopold Kollonich esztergomi érsek.

Az abszolútizmus korában a hatalmat gyakorló uralkodók megtalálták a módját annak, hogy elméletileg alátámasszák vagy alátámasztassák és a gyakorlatban érvényesítsék az államhatalom erősítését. Ennek elérése érdekében egyik legizgalmasabb doktrínaként az államérdek (*raison d'état*) hangoztatása bizonyult, mely szerint az állampolgárok boldogságáért és jólétéért az uralkodóknak jogukban áll a társadalom minden szektorába (a vallás, az erkölcsök, a tudományok és a művészetek) beleavatkozni.³

Az abszolútizmus, mint politikai ideológia abban mutatkozott meg, hogy az uralkodói hatalom (*monarchia*) minden más hatalomtól függetlenné nyilvánította magát, a jogokat és a hatalmat az uralkodótól eredeztette és az ő kezében koncentráta. Az *absolutus* (eloldott, független) latin kifejezés arra utal, hogy az uralkodói hatalom legitimációs forrása csakis az isteni kiválasztás, nem pedig más földi hatalom (pápa, császár) jóváhagyása lehet. Az uralkodó a törvények fölött áll, Isten helynökeként – *Vice-Dieu* –

² BARTHA János: *A hatalom intézményesülése*. In: Európa az újkorban. (Szerk. Orosz I.–Bartha J.–Angi J.). Debrecen 2006. 123–130.

³ ANGI János: *A hatalom legitimációja*. In: Európa az újkorban. Debrecen 2006. 131–137.

intézkedik, minden tőle függ, amit XIV. Lajos (1638–1715) francia király híres mondása kifejezően összegez: *L'état c'est moi*.⁴ XIV. Lajos és a kortárs uralkodók hatalmukat igyekeztek kiterjeszteni az egyházi természetű ügyek fölé is: államuk erejét az egyvallású országban látták, melynek elérése érdekében az augsburgi békegyűlés (1555) *cuius regio eius religio* elvét a gyakorlatban érvényesítették. Államegyházi törekvésükben viszont nemzeti egyházban gondolkodtak, s ennek kiépítése érdekében még a római pápákkal is szembe helyezkedtek.⁵ A felvilágosult korszak eszméinek érvényesítésével saját belátásuk és joguk szerint – minden külső intézmény (lett légyen Szentszék vagy egyéb politikai hatalom) kizárásával – gyakorolják a törvényhozás és a törvények eltörlésének a jogát.⁶

Mindezeket összegezve – kérdésünk szempontjából – levonhatjuk a következtetést: a hatalom birtokosai és mindazok, akik az uralkodó közelében élnek a saját megítélésük szerinti közügy érdekében egyre határozottabban és szabadabban cselekedtek. Gátlátalanul tudtak mellőzni társadalmi és egyházi hagyományokat vagy még helyesebben egyetemes érvényű törvényeket, és azok ellenében dönteni és cselekedni.

Leopold Karl Kollonich életpályájának alakulása

A Habsburg Monarchia, helyesebben a bécsi császári udvar hűséges szolgájának tekinthető Leopold Karl Kollonich (Kollonics, Kollonitz, Kollonits) bíboros és császári titkos tanácsos, akinek életét és tevékenységét egy felfelé ívelő életpálya jellemezte. A ranglétrán történő előrehaladása egyre

⁴ GÁRDONYI Máté: *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*. Ed. Jel. Budapest 2006. 256.

⁵ Ld. SZÁNTÓ: *A katolikus egyház története II*. Budapest 1985. 217–223.

⁶ SASHALMI Endre: *Abszolutizmus és isteni jogalap*. METEM. Budapest 2006. 12–38.

határozottabbá és célratörőbbé tette. Meggyőződése szerint az állam és az állampolgárok érdekében késznek mutatkozott még az olyan döntésekre is, amelyek Rómában nem találtak egyértelmű fogadtatásra. Hűséges bécsi szolgálatával nemcsak magának, hanem számos rokonának is (Kollonich László, erdélyi és nagyváradai püspök, kalocsai érsek, †1817; Kollonics Zsigmond Lipót, esztergomi érsek, bíboros, †1751; Kollonits Ádám, koronaőr †1729) megalapozta a karrierjét.

Leopold Kollonich horvát eredetű, császári katonai család gyermekeként látta meg a napvilágot 1631. október 26-án Komáromban. A család evangélikus vallású volt, de katolizál, s 1636-ban kollegrádi előnévvel grófi rangra emelkedik. Sokat mondó, hogy Leopoldot a szent keresztségben Pázmány Péter esztergomi érsek részesítette.

Leopold gyermekezeit szülővárosában töltötte. Tizennégy éves korában, 1645-ben került Bécsbe, Ferdinánd főherceg apródjaként. Ekkor kezdte el felsőfokú tanulmányait a jezsuiták bécsi egyetemén. Szellemi képessége és diplomáciai érzéke felkeltették III. Ferdinánd császár érdeklődését irányában, s akinek kívánságára belépett a Máltai Lovagrendbe.⁷

Mint máltai lovag a törökök ellen két fontos tengeri ütközetben vett részt, és hősiesen harcolt Ciprusnál (1651) és a Dardanelláknál (1655). Szolgálataiért egyházi javadalmakban részesült: 1665-ben az alsó-ausztriai főrendiház tagja lett. A következő évben I. Lipót császár (1657–1705) felkínálta neki a nyitrai püspöki széket. A papi rend elnyerése érdekében Bécsben teológiai tanulmányokba kezdett, ahol 1668-ban pappá és püspökké szentelték. Nyitrán, mint püspök a restauráció szellemében egyaránt keményen lépett fel az evangélikusokkal és katolikus püspöktársaival szemben. A fenyegető török támadás miatt sürgősen erősíteni kellett a nyitrai várat. Ekkor került ellentétbe, sőt pereskedésbe

⁷ LAKATOS Adél: *Kollonich Lipót*. In: *Esztergomi érsek 1001–1003*. (Szerk. Beke Margit). Szent István Társulat Kiadó. Budapest 2003. 319.

Szelepcsény György esztergomi prímással. A kialakult helyzet tarthatatlansága miatt kérte a császárt, hogy adományozza neki a megüresedett bécsújhelyi püspöki széket. Amint az új püspökséget elnyerte (1670), nem Bécsújhelyre, hanem a máltai lovagrend bécsi házába költözött, és lakott élete végéig, később, mint győri püspök (1686) és egyúttal bíboros (1689), 1691-ben kalocsai és 1695-től esztergomi érsek.

A Bécsben tartózkodó Kollonich főpap a császári felkérésre egyre inkább belekapcsolódott az államügyek intézésébe. Az udvari haditanács gyűlésein a magyarországi viszonyok szakavatott ismerőjének tekintették, és a magyar ügyekben mindig kikérték véleményét. 1670–1680 között gyakorlatilag nem történhetett olyan jelentős (politikai és egyházi) esemény Magyarországon, amiről nem lett volna neki tudomása. Nagy szerepe van abban is, hogy az uralkodó bizalmatlanná vált a magyarokkal, különösen a magyar protestánsokkal szemben.

Kollonich abszolutista felfogását az egyházpolitikában is érvényesítette. Erőteljesen hirdette, hogy az apostoli király (itt: I. Leopold császár) minden egyházi ügyben a Szentszéktől függetlenül intézkedhetik. Az uralkodó az ő felkérésére hivatkozva függesztette fel 1673-ban Magyarország alkotmányát, és az ország irányítását a Német Lovagrend nagymesterére, gróf Johann Kaspar Ampringenre (1673–1685) bízta, aki mellé szervezett nyolctagú tanácsnak tagja volt Leopold Kollonich is.

Akkoriban egész Európában a rendiség helyébe a korlátlan fejedelmi abszolutizmus lépett, amit a bécsi kormány is előszeretettel érvényesített. Ezáltal a királyi Magyarországon kezdetét vette az a korszak, amelyet „gyászos évtizedek” jelzővel illetnek a magyar történészek. Az egyvallású ország megvalósítása érdekében protestáns-ellenes intézkedéseket foganatosított az udvar. Ennek első szakaszát a szabad királyi városok rekatolizálása jelentette, arra hivatkozva, hogy ezek a király tulajdonai és ő szabadon intézkedhetik. Majd, amikor I. Lipót 1673-ban tudomást szerzett arról, hogy a protestánsok

nagyobb összeget ígértek a budai pasának, ha katonáival katolikus papokra és királyi tisztekre támad, Pozsonyban Szelepcsény György esztergomi érsek elnökletével felállította az elhíresült törvényszéket. Az összeesküvésben való részvétel és a törökökkel való paktálás címén megidézett vádlottak (protestáns prédikátorok és tanítók) nagyobb része elhagyta az országot, a többi pedig azzal a feltétellel (*reverzális*) szabadult, hogy nem fejtenek ki prédikatori és tanítói működést.

1674-ben újabb törvényszék ült össze, mert 1673. év végén a bécsi kormányzat kezébe került Zrínyi Miklós lutheránus fiskálisának, Vitnyédy Istvánnak (1612–1670) – részben hamisított, részben eredeti – levelei, amelyekben a protestáns lelkészeknek kiosztotta a szerepüket a Wesselényi-összeesküvésben. Vitnyédyt nem lehetett felelősségre vonni, mivel halott volt, ezért a levelek címzettjeit a Pozsonyban felállított törvényszék elé idézték. Az írásbeli idézésre a bíróság előtt 250/350 prédikátor és tanító (kb. 4/5-e lutheránus, 1/5-e református) jelent meg. Közülük 200 lelkész aláírta a reverzalist és megszabadult, a többiek pedig halált megvető bátorsággal ragaszkodtak hivatásukhoz. Ezért a királyi bíróság negyvenet gályarabságra ítélt.⁸ Elítélésük mély sebet hagyott a protestánsok lelkében.

A pozsonyi törvényszék elnöke hivatalosan Szelepcsény György primás volt ugyan, de a tényleges irányítás Leopold Kollonich kezében volt. Mindjárt megjegyezzük: Kollonich részvétele a törvényszéki munkálatokban nem vitte előbbre a Birodalom, s ezen belül Magyarország rekatolizálásának ügyét.⁹

⁸ 1674. március 5-én kezdett eljárás volt az utolsó per, amelyet nem az üldözők szándéka, hanem az üldözöttek váratlan magatartása tette nagy hordóerejűvé. Lásd PÉTER Katalin: *A magyarországi protestáns prédikátorok és tanítók ellen indított per 1764-ben*. In: Papok és nemesek. Budapest 1995. 200–210.

⁹ Ld. HERMANN Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München 1973. 284–285.; SZÁNTÓ: *A katolikus egyház története*

Kollonich karrierjének felfelé ívelését még kifejezettebben az 1683-as Bécs ostroma hozta meg. A kilátásban lévő török háború küszöbén (1682) I. Lipót császár megbízta a hadélelmezési hivatal vezetésével. Teljhatalmát erőszakosan érvényesítette. Mindent lefoglalt, amit csak talált a városban, még Szelepcsény bíboros bécsi palotáját is kifosztatta. Ez az eljárása tovább súlyosbította Kollonich és Szelepcsény közötti konfliktust. Egyébként Kollonich volt az egyetlen főpap, aki a törökostrom ideje alatt Bécsben maradt. Nem is maradt el a császár részéről történő jutalmazás. Amikor a jelentősebb győri püspöki szék megürült (1686), kinevezést nyert oda, és ugyanazon évben megkapta a kardinálsi kalapot (1686. október 28.).¹⁰

Buda 1686. évi visszafoglalása után az lett a legfontosabb kérdés, hogy milyen keretek között kerüljön sor Magyarország közigazgatásának újjászervezésére. A bécsi kormányzat a szükséges reformok kidolgozására egy bizottságot állított fel, melynek élére Leopold Kollonichot nevezte ki (1688). A vezetésével kidolgozott „Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn” címet viselő tervezet a magyar közélet szinte minden területére kiterjedt. Számos haladó javaslat szerepelt benne.¹¹ Teljesen alaptalan – amit már Karácsonyi János is kimutatott –, sőt történelmileg valótlan a II. Rákóczi Ferenc emlékiratában rögzített állítólagos vád, a Kollonichtól hallott szavak, mely szerint „Faciám Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam” (Magyarországot előbb rabbá, azután koldussá, végre katolikussá teszem). Erre az Einrichtungswerk-je cáfol rá leginkább, mely igen üdvös nemzetgazdasági reformokat is tartalmazott (nemesek teherviselése, közoktatás

II. 286–287.; VARGA Imre: *Protestáns lelkészek gályarabsága*. In: *Vigilia* 38 (1973/4) 232–239.

¹⁰ LAKATOS Adél: *Kollonich Lipót*. In: *Esztergomi érsekek 1001–1003*. Budapest 2003. 322.

¹¹ ZAKAR József: *Kollonics országszervezési terve*. In: *Magyar Katolikus Lexikon VIII*. Szent István Társulat. Budapest 2002. 85–86.

stb.). Egyházi téren például nagyon alkalmazkodott a fennálló társadalmi és egyházi viszonyokhoz: a katolikus mellett – az erdélyi vallásszabadság mintájára – elismeri a református és lutheránus felekezetek akceptált voltát, melyek ugyan (szinte száz éve) az ország törvényei ellenére jutottak e helyzetükbe. A Tervezetnek az igazságszolgáltatás és a fiskális javaslatai egészen moderneknek nevezhetők, szociális érzékéről tanúskodnak.¹² Nem véletlen, hogy ez ellen a magyar nemesség hevesen tiltakozott, mert az érzékenyen érintette rendi kiváltságait. I. Lipót császár az Einrichtungswerk-et a maga egészében nem hajtotta végre, viszont így is – elsősorban az önkényes adókivetéseivel – nagyban hozzájárult a II. Rákóczi Ferenc féle szabadságharc kitöréséhez.¹³

Kollonich az 1690-es években még fokozottabban kapcsolódott bele az államügyek intézésébe. A császár 1692-ben valóságos államminiszterré, 1694-ben a titkos tanács, vagyis az udvari kamara elnökévé, 1695-ben esztergomi érsekké nevezte ki.¹⁴ Viszont mégsem mondhatjuk csak „politikusként”. A politikai aktivitása mellett nem hanyagolta el a lelkipásztori és karitatív tevékenységét sem. Mint magyarországi főpap egyháztartományában számos helyen templomokat, papnevelő intézeteket, iskolákat, kórházakat és szegényházakat létesített, fölneveltette a hadszínterek elárvult gyermekeit, letelepítette a trinitáriusokat Pozsonyba és a jezsuitákat több helyre. Igen sokat tett a magyar katolikus megújulásért, innen érthető a protestánsok polemikusan elleneszenve Kollonich iránt.¹⁵

¹² SZEKFÜ Gyula: *Magyar történet IV.* Budapest 1943. 243–249.

¹³ Érdekesként megjegyezhetjük, hogy i Kollonich 1688-tól 1692-ig gondoskodott az ifjú Rákóczi Ferenc neveltetéséről.

¹⁴ LAKATOS Adél: *Kollonich Lipót.* In: Esztergomi érsekek 1001–1003. Budapest 2003. 324.

¹⁵ TRAGOR Ignác: *Kollonich Lipót.* In: Katolikus Lexikon III. (szerk. Bangha Béla). Budapest 1932. 91.

Nevéhez fűződik a Kollonich-féle egyezmény (*Conventio Kolonichiana*), mely szabályozta a magyar főpapság végrendekezési és hagyatékozási jogát. Az egyezményt 1703-ban a magyar katolikus papság nevében kötötte meg az udvari kamarával, és azt az 1715. évi XVI. tc. országos törvénnyé tette. Eszerint az érsekek, püspökök és királyi kinevezésű valódi apátok s prépostok csak királyi engedéllyel végrendekezhetnek javadalmi vagyonukról. Hogy ezt az engedélyt megkaphassák, évi jövedelmük 1/3 részét az állampénztárnak kell átadniuk. E nélkül csak vagyonuk 1/3 részét testálhatják szabadon, a másik harmad az Egyháznak, a harmadik a királyi kincstárnak kell, hogy maradjon.¹⁶

A protestánsok katolikus hitre való térítése elsősorban – erőszakos módszerei miatt is – nem hozták meg a kellő eredményt. De annál nagyobb lehetőséget látott a Birodalom területén élő ortodoxok uniójában. II. Rákóczi Ferenc gyámjaként a Rákóczi-birtokokon támogatta a rutének uniójának ügyét. 1692-ben sikerült elérnie I. Lipótnál, hogy az unióra tért rutén papok és gyermekeik kiemelkedhettek a jobbgysorsból. A nagyszombati nyomdát felszerelte cirill betűkkel, hogy ott rutén vallásos könyveket nyomtathassanak. A rutének újraegyesülésének megerősítése érdekében VII. Sándornál (1689–1691) elérte, hogy a pápa Johannes De Camelist (†1706) 1689. november 5-én apostoli helynökke és sebastei püspökség címére püspökké nevezte ki, de I. Lepold császár munkácsi püspökké tette.¹⁷

Erdély Habsburg uralom alá kerülésével, a század végén Kollonich kardinális megkezdte az erdélyi ortodox románok unióját is. Ebben Baranyi Pál és Hevenesi Gábor jezsuiták voltak a munkatársai. Az unió előnyeit kecsegtető császári dekrétum (1692. augusztus 23.) vagy a gyulafehérvári vallási

¹⁶ SCHEFFLER János: *Kollonich-féle egyezmény*. In: *Katolikus Lexikon* III. (szerk. Bangha Béla). Budapest 1932. 91.

¹⁷ Vö. PIRIGYI István: *A magyarországi görög katolikusoktörténete I*. Nyíregyháza 1990. 142–146.

uniót követő császári leiratok és diplomák (1698. április 14., 1699. február 16.) tartalmi szerzőjének Kollonichot feltetelezhetjük. Tartalmilag nagyon egybecseng I. Leopold 1698. évi áprilisi leirata az erdélyi Guberniumhoz és 1699-ban kibocsátott Diplomája Kollonich Lipót esztergomi érsek-prímás 1698. június 2-án a román klérushoz írt levelével. A császári leirat a görög keleti román papoknak megígéri, hogy ha unióra lépnek a katolikus egyházzal, ugyanazokban a kiváltságokban részesülnek, mint a katolikus papok. Érdemes felfigyelní, hogy nem zárja ki a többi recepta valláshoz való csatlakozás lehetőségét. Amennyiben más bevett valláshoz csatlakoznak, akkor annak a vallásnak kiváltságait fogják élvezni, amellyel egyesültek. Sőt, megmaradhatnak görög keleti vallásuk kötelékeiben és továbbra gyakorolhatják vallási jogait. Tehát a császári leiratban nincs szó semmiféle vallási kényszerről, csak az „unió” által felkínált – inkább társadalmi – előnyökről. A görög keleti papok megmaradhatnak továbbra is ortodox hitükben, de jogukban áll bármely erdélyi bevett valláshoz (katolikus, evangélikus, református, unitárius) csatlakozni. A román papok a századvégén felismerték, hogy az erdélyi fejedelemség megszűnésével véget ért az abszolutizmus protestáns változata, és új korszak következik, a császári abszolutizmus.¹⁸

Kollonich júniusi enciklikája bátorító jellegű, elsősorban a papság kiváltságait emeli ki. Rítusuk megtartása mellett egyesülhetnek a római egyházzal, mindazokat a jogokat és kiváltságokat nyerik el, amellyel a királyi Magyarországon a római katolikus papság rendelkezik, s ha valaki az egyesült románok számára biztosított jogokat megsértené, ugyanolyan büntetésben részesül, mintha római katolikus jogait sértené meg. A bíboros ennek szellemében szerkesztette meg az 1699. február 16-án kiadott Diplomát, melyet nemcsak I. Leopold

¹⁸ Vö. PIRIGYI István: *Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján*. Debrecen 2001. 11–12.

császár, hanem Kollonich is aláírt. Az erdélyi országgyűlés 1699. szeptember 8-án becikkelyezte, és szeptember 29-én kompendiummal ellátva eljuttatta Athanasiu püspökhöz és az esperesekhez. A nagyobb százalékban protestáns országgyűlés képviselői felismerték, hogy a vallási unió által biztosított jogok olyan társadalmi előjogokat is tartalmaznak, melyek könnyen visszaélésekre adnak lehetőséget. Kompendiumukban ezért a következő határozatokkal egészítették ki a császári diplomát: 1.) Nagyobb egyházközségben két, kisebbben csak egy pap lehet, 2.) a püspök papszentelésért nem vehet el pénzt és tanulatlanokat nem is szentelhet, 3.) minthogy a románoknak nincs iskolájuk, papjelöltjeik azon felekezet iskoláiban tanuljanak, amellyel egyesültek, 4.) az a pap, akinek semmiféle jövedelme nincs, községben nem lakhat, hanem köteles kolostorba vonulni, 5.) ha a pap földesúr földjét használja, köteles érte tizedet fizetni, 6.) ha egy román pap vétséget követett el, úgy kell megbüntetni, mint azon felekezet papját, mellyel egyesült. Ha megmaradt görög keleti vallásában, úgy kell eljárni, mint korábban, 7.) a román pap kiátkozást (anathémát) csakis azon vallás módja szerint mondhat ki, amellyel egyesült.¹⁹

A kompendium megszerkesztői szerették volna elérni, hogy egy általuk kinevezett nyolctagú bizottság járja végig Erdély román falvait, és helyszínen győződjenek meg, hogy a román papság melyik bevett vallással akar unióra lépni. Athanasiu püspök élesen tiltakozott, melynek hatására az erdélyi kormányzóság levette napirendről a „bizottság” munkálatainak gondolatát. A főpásztor azt is belátta, hogy az unió megerősítése érdekében mielőbb össze kell hívni a „nagy zsinatot”, melyre 1700. szeptember 4–5.-én került sor. A Zsinat azt is elhatározta, hogy Athanasiu mielőbb utazzék Bécsbe, és ott eszközölje ki püspökségének megerősítését, a zsinati határozatok jóváhagyását, és tisztázza a személyét ért vádakát.

¹⁹ PIRIGYI: *Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján*. 14.

Közben Athanasiu levelekben kereste fel Kollonichot és ecsetelte az uniót követő kellemetlen helyzetet. A református főurak ellenségesen viselkednek az unióra lépett román papokkal szemben (megverik, kifosztják, elűzik stb.). Az uniót veszélyeztető helyzetet teremtett a Hunyad megyei református ellen-püspök (Czirka János) fellépése is. Czirka Jánoshoz olyan formán csatlakozott és lett református tíz román pap, hogy megtartották a görög rítusukat. Mindezek sürgették Athanasiu bécsi útját, ahová 1701. február 1-jén érkezett meg, ahol végig érezte Kollonich pártfogását.²⁰

Bécsben 22 pontban foglalták össze az Athanasiu ellen felhozott vádakát, melyek alól a Kollonich vezetésű Bizottság előtt tisztázta magát. Miután a kivizsgálás befejeződött, Kollonich bíboros két igen fontos intézkedést hozott Athanasiu tudomására. Az egyik szerint az unióra lépett görög rítusú püspökök kötelesek lesznek maguk mellé venni egy római katolikus teológust, akinek tudtán kívül dogmatikai és lelkipásztori kérdésekben nem intézkedhetnek. És a másik a püspökválasztást szabályozását volt hivatott módosítani. Fennmarad ugyan zsinatuk püspökválasztói joguk, de a jövőben a királyhoz három jelöltet kell betérjeszteniük, akik közül az egyiket a király kinevezi, és a pápa megerősíti.

I. Leopold 1701. március 19-én nevezte ki Athanasium gyulafehérvári görög katolikus püspöknek (melyet Róma is megerősített). A császár emellett kinevezte császári tanácsosnak, s az állami kincstárból évi 4000 forintot fizetést utalványozott ki számára. Az unió megerősítése érdekében a császár egy hónap múlva, április 20-án újabb, 15 pontból álló diplomát adott ki,²¹ melyben utasította az erdélyi kormányzatot, hogy a románok érdekében korábban kiadott diploma előírásait hajtsák végre.²² A nagy események hevében,

²⁰ Vö. PIRIGYI: *Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján.* 14–15.

²¹ Az új Diploma 15 pontját lásd PIRIGYI István: *A magyarországi görög katolikusok története II.* Nyíregyháza 1990. 107–108.

²² PIRIGYI: *Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján.* 16.

1701. április 7-én Athanasiu érdekes kéréssel folyamodott Bécsben Kollonich bíborshoz.

Anghel Athanasiu „újrászentelése“?!

A gyulafehérvári vallási unió első püspöke, Theophil halála (1797 júliusában) után Athanasiu Anghel lett az utód. Athanasiu a nagyenyedi református kollégiumban nevelkedett, és a reformátusok támogatásával választották meg 1698. január 22-én a románok erdélyi metropolitájának. Püspökké szentelésére Bukarestbe ment. Akkor ott tartózkodott az unióellenes II. Doszitheosz jeruzsálemi pátriárka (1668–1707). Athanasiu református neveltetése biztosítéknak számított ugyan az ortodoxok szemében, hogy nem követi Theophil elődjét az unióban, mégis 22 pontból álló utasítást fogadtattak el vele, melynek értelmében hű marad ortodox hitéhez. A kényszernek is tekinthető eljárások után Theodosziosz bukaresti érsek (1688 k.–1708) Athanasiut 1698-ban püspökké szentelte.²³ De az unióra lépő Athanasiu három év múlva újrászentelését kéri.

A korabeli idevonatkozó okmányokból megállapítható, hogy Athanasiu görög rítusú püspök „sub conditione” (feltételesen) való „újrászentelését” elsősorban ő maga akarta. Nehéz ma eldönteni, hogy döntésének Kollonich kardinális tekintélyi pressziója vagy Athanasiu lelkiismereti vívódása volt-e az indító oka. Athanasiu 1701. április 7-én Bécsben megfogalmazott kérése (*Preces Athanasii*) az utóbbi vélekedésünkről árulkodik. Kérésében az unióra lépő főpap kérését igyekszik megindokolni. Elsősorban azzal hozakodik elő, hogy már néhányszor szemére vetették, hogy több görög rítusú püspök, metropolita és pátriárka simónia útján, valósággal erőszakkal vagy a pogány hatóságok (értsd: törökök) segítségével foglalta el a hivatali székét, és az ilyenek szentelése, „melyhez

²³ PIRIGYI István: *A magyarországi görög katolikusok története I.* Nyíregyháza 1990. 102.

ő is tartozik”, kétségbe vonható. Ezért, abból a biztonsági megfontolásból, hogy a rája bízott hívek (juhocsák) lelki üdve ne kerüljenek veszélybe, kérvényezi papi és püspöki újrászentelését. Az esztergomi érseket, mint metropolitáját kéri fel, hogy „sub conditione” a papságban újra ordinálja és a püspöki rendbe felszentelje. Tekintettel arra, hogy kétségbe vonható a vallási unióra való lépése előtt („eretnek korában”) az általa felszentelt s majd uniált espereseknek és papoknak, és az unió után szentelteknek is az ordinációjuk érvényessége, megígéri, hogy a legközelebbi püspöki vizitációkor „sub conditione” őket is újra fogja szentelni.²⁴

Athanasiu kérése nem maradt titokban. Ezzel kapcsolatosan hozzászólások, nyilatkozatok láttak napvilágot. Érdemlegesen a bécsi római katolikus teológusok fejtették ki a véleményüket. A katolikus teológusok nagyobb részének úgy tűnt, hogy Athanasiu kérését el kell fogadni, mert azok a súlyos indokok, melyeket újrászentelése érdekében felhozott, a gyakorlatban ténylegesen többször is előfordulnak. Gyakran megtörtént, hogy „eretnekek” vagy törökök erőszakkal helyeztek püspöki székekbe olyan embereket, akiknél nem volt semmiféle kézföltétel, vagy ha volt, akkor olyan püspökszentelési rítust alkalmaztak, melyet nem előzött meg papszentelés, vagyis laikusokat szenteltek egyből püspökké. Az is előfordult, hogy a szentelő „püspök” messziről, ismeretlen helyiségből érkezett, akiről azt sem lehet igazolni, hogy valóban felszentelt püspök lenne. Továbbá a bécsi teológusok közül az újrászentelést szorgalmazók példákkal hozakodnak elő. Például Methodios görög rítusú munkácsi püspököt Premisliensi Malakowski rutén püspök feltételesen (*hypostatice*) szentelte újra. Lippay György esztergomi prímás viszont Partheniosz görög rítusú

²⁴ A kérvény szövegét lásd NILLES, Nicolao: *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Staphani. Vol. I. Partem I.* Ceniponte 1885. pag. 99.

püspöknél csak az *ordinatio* lényeges részét végezte el (*essentialia ordinationis et consecrationis ad cautelam*).²⁵

Athanasiu konszekrációjával kapcsolatosan a bécsi hittudósok három különböző állásfoglalást képviseltek. A legkorrektebb teológusok szerint még feltételesen sem megengedett egy latin rítusú püspöknek, hogy görög rítusú püspököt újraszenteljen, mert a latin szertartással nem lehet pótolni az érvénytelen görög szertartású szentelést. Mások szerint az újraszentelés azért lehetséges, mivel szükséghelyzetről van szó. A harmadik teológus-csoport Athanasiu ügyét olyan súlyosnak ítéli meg, hogy végső döntését a római pápára bízna. Ezért tartják ajánlatosnak, hogy Kollonich Rómához forduljon.²⁶

Leopold Kollonich kardinálist Athanasiu „újraszentelésének” ügye ténylegesen foglalkoztatta és nyugtalanította. Nem hanyagolta el, hogy a rítusokban járatos szakemberekhez is forduljon. Ezen a téren a kortársak legkiválóbb szakemberek egyike Nikolaos Papadopoulos Komnenos (1651–1740), páduai egyetemi tanár, kiváló egyházjogász volt, aki személyesen is átment a rítusváltáson. Komnenos Európa keleti tájairól, a Kréta-szigeti Kandiából vándorolt Nyugatra. Pápai felmentéssel 1670-ben rítust váltott, latin rítusú kereszténnyé, sőt jezsuita szerzetessé lett, pappá 1685/86-ban szentelték. Rövid ideig Fermoban filozófiát tanított, majd 50 éven keresztül, 1688–1738 között a páduai egyetemen az egyházjog tanáraként működött.²⁷

Komnenos még Athanasiu szentelési kérvénye előtt, 1701. március 18-án jó szándékú és figyelmeztető levelet intézett a

²⁵ NB! Ha a felhozott példák nem bizonyítottak egyértelműen, de az újjászentelést szorgalmazók állásfoglalása tény.

²⁶ *Iudicia peritorum*. In: NILLES, Nicolao: *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis...* pag. 100–101.

²⁷ PODSKALSKY, Gerhard: *Papadopoulos, Nicolaos Komnenos*. In *Lexikon für Theologie und Kirche*. Siebter Band. Herder. Freiburg–Basel–Wien 2006. pag. 1323–1324.

bíborshoz. A jogász-tanár levele bevezetőjében *captatio benevolentiae*-vel él,²⁸ dicséri Öeminenciája buzgólkodását a lelkek üdvéért, ugyanakkor szeretné megkérni, hogy minden nép fiain segítsen. Ami pedig a görög papokat illeti, arra kéri, hogy ne kísérelje meg az unióra lépett görög papok újraszentelését, mert az nagy botrányt váltana ki a keleti egyház szemében. Szentelési tetteivel több rosszat okozna, mintha vassal és tűzzel kényszerítené a „szkizmatikusokat” az unióra. A reordinációval maga a dogma kerülne támadás alá, s az unióra lépőket még inkább nyugtalanítaná, és az unió fennmaradását veszélyeztetné. A jogtanár további érve igen megfontolandó: „Rómában a Szentszék sohasem kísérelt meg újraszentelést, az unióra lépő görög rítusú püspököktől csak a hitvallást vette be”.

Kommenos szerint a kétes eseteknél mindenképpen meg kell találni a megoldás kivitelezésének helyes módját. Abban az esetben, ha nyilvánvalóvá válik, hogy a szenteléseknél a görög rítust nem tartották be, inkább ajánlatos az illető püspököt a lelkipásztorkodásból eltávolítani s nem újraszentelni. Vagyis, amikor a kétely magára a rítusra vonatkozik, nem indokolt az újraszentelés!

A páduai jogász ajánlja, hogy a jelenlegi eset helyesebb megítélésében írjanak levelet a Moszkvába utazó jeruzsálemi archimandritának, Chrysantos-nak, aki valamikor az ő tanítványa volt, igazi szaktekintély, és rövidesen egyházi méltóság, jeruzsálemi pátriárka lesz. Ő nagyon is szimpatizál az unióval, s esetleges tanácsát el is lehet fogadni. Chrysantos könnyebben akkor lesz elérhető, amikor Moszkából visszatérve Románián keresztül fog utazni.

Kommenos tanácsaival mindenképpen az újraszentelést akarja elhárítani. Levele végén ismét érvelésbe kezd. Felidézi a görög keletiek hasonló próbálkozásának megghiúsulását: amikor

²⁸ Reméli, hogy a bíborshoz eljutott könyvét hasznosan forgatja, [„amint egy görög a másik görögnek mondott: nem a te szerencséd által Fenség, hanem minél többet birtokolt, annál többet adott ki.”].

a moszkvai püspökök egy Rómában felszentelt püspököt akartak újraszentelni, akkor a négy keleti pátriárka levélben tiltakozott, és meg is akadályozta a latin püspök újraszentelését. Ajánlatosnak tartja, hogy Kollonich is kövesse a keleti egyházfők ezen eljárását.²⁹

Kommenos megfontolt álláspontjához csatlakozik Cornaro, páduai bíboros is. Carnaro 1701. április 22-én kelt levelében az unióra lépőktől csupán a hitvallás letételét ajánlja. Szükségesnek tartja, hogy e fontos kérdésben Kollonich forduljon Rómához.³⁰

Kollonich nem zárkózott el az ajánlatok elől, és a római illetékes kongregációkhoz fordult. Mindez a további levélváltásokból kiviláglik. Barberini kuriális kardinális 1701. május 16-án közli Kollonich-al, hogy személy szerint ő mindent megtett az ügy megoldása érdekében, kérését továbbította, ami még döntésre vár a Propaganda Fide kongregációnál.³¹ Ugyanakkor a bécsi nunciuson keresztül (július 7-én) figyelmezteti a Bécsben tartózkodó Kollonich bíborost, hogy a görög katolikus Athanasiu püspök ügyében ne hozzon semmilyen döntést a Szent Kongregáció (*Sacra Congregazione*) véleményének előzetes ismerete nélkül. Külön hangsúlyozza, hogy a *sub conditione* újraszentelés lehetőségét – még ez ideig – Rómában visszautasították, s az ügy a Szent Törvényszék (*Sacro Tribunale*) döntésére vár.³²

Athanasiu kivételes ügyét a bíborosi Konzisztórium július 22-én tárgyalta meg. Bár fontos ügyként kezelték, megoldást

²⁹ Literae Nicolai Comneni Papadopoli ad Card. a Kollonich. In: NILLES, Nicolao: *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis...* pag. 101–103.

³⁰ Literae Carinalis Carnaro ad Cardinalem a Kollonich. In: NILLES, Nicolao: *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis...* pag. 106.

³¹ Literae C. Barberini ad Card. A Kollonich. In: NILLES, Nicolao: *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis...* pag. 107–108.

³² De confirmatione Pontificia. In: NILLES, Nicolao: *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis...* pag. 287–288.

még sem tudtak hozni, mert eltűntek az 1701. év előtti dokumentumok, amelyeket a görög rítusú ruténok és románok ügyében Rómába betérjesztettek. De az is lehetséges, hogy a szentszéki végleges döntésének kimondását Kollonich kardinális Rómába beérkezett újabb javaslata tette fölöslegessé. Ebben azt vallotta, hogy a megtért (*conversio*) görög rítusú püspököket nem kell újraszentelni, még abban az esetben sem, ha az illető simónia vagy csak egy szentelő püspök útján jutott a papi szentség teljességéhez.³³ Kollonich maga jelenti ki, hogy Athanasiu első szentelése érvényes. Az újjászentelésről – tudomásunk szerint – nincs semmiféle hivatalos okmány, csupán a feltételezésekre hagyatkozhatunk. A feltételezett újraszentelést, ha meg is történt, ma nem ítélnénk meg a görög és a latin egyházak mai szemléletével. Az egész egyházi küzdelemből helyesebb levonni azt a következtetést, hogy tanuljuk meg egymás értékét elfogadni és tiszteletben részesíteni, és ha szükséges, azokért küzdeni!

Az abszolutizmus korában a helyi egyházfők Rómával szemben meghozott döntéseit az uralkodók nem vették rossz néven, sőt támogatták. I. Leopold császár részéről Kollonich sem részesült elmarasztalásban a ruténok és a románok uniója érdekében kifejtett munkájáért. Kategorikus döntései és intézkedései, melyek véglegesítették az uniót, akkor magától értetődő, sőt dicséretes cselekedetnek minősült.

³³ Instantia Athanasii Decreto s. Officii ad unius oratoris personam restricta, a prosequenda Causa desistitur NILLES, Nicolao: *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis...* pag. 110.

ORBÁN SZABOLCS OFM

Csíksomlyó szerepe az erdélyi zarándoklatokban

Il ruolo di Csíksomlyó nei pellegrinaggi da Transilvania: Il pellegrinaggio, cioè il viaggio compiuto per devozione, verso un luogo sacro è una pratica comune di tutte le religioni. Esso acquista, fin dall'inizio un ruolo molto importante anche nel cristianesimo: la meta dei primi pellegrini essendo la Terra Santa e la Città Eterna. Il popolo ungherese, cominciando dalla sua cristianizzazione si è aderito a questa consuetudine e molto presto – accanto alle mete cristiani lontane – appaiono anche i pellegrinaggi verso santuari locali. Uno dai questi è Csíksomlyó, dove fin dal 1444 abbiamo informazioni di grande masse dei pellegrini che vengono a venerare qui la Madonna. Durante la storia del popolo di quella regione, molto collegato con il suo santuario sono sviluppati tre pellegrinaggio grandi, tra quali il maggiore è quello di sabato prima di Pentecoste. Ma sempre sono stati molto importanti anche i pellegrinaggi individuali, nei quali la gente è venuta durante tutto l'anno cercando, e trovando conforto e consolazione spirituale davanti alla statua della Madonna di Csíksomlyó. Questa usanza potrebbe acquistare un significato teologico più profondo attraverso la realizzazione del titolo di basilica minore, quale venne assegnato a questo santuario durante il tempo del comunismo, e per questo fu passato sotto silenzio per molti anni. La (ri)scoperta del messaggio di questo titolo potrebbe dare nuovo slancio a questi pellegrinaggi individuali, perché con una visita nella basilica minor – una volta all'anno – è concesso anche l'indulgenza plenaria.

Pellegrinaggio; devozione; ungheresi; Csíksomlyó; francescani; basilica minor; indulgenza plenaria.

A magyarság társadalmi, nemzeti élete szempontjából Csíksomlyó szerepe az elmúlt néhány évtizedben tagadhatatlanul felértékelődött: alig van olyan – magyar – ember a Kárpát-medencében, de annak határain túl is, aki nem hallott volna felőle. Ez elsősorban a Csíksomlyói Pünkösöd-szombati búcsúnak köszönhető, amely a magyar nyelvterületen évi rendszerességgel megrendezésre kerülő események közül a legnagyobb tömegeket mozgat meg. Így ez vallásos jellegű rendezvény a mai – egyre inkább szekularizálódónak mondott

– Európában méltán hívja fel a figyelmet magára, s nem véletlenül váltja ki különféle tudományokat, reflexiót művelő szakember, kutatók részéről a „miért” kérdést.

Jelen tanulmányban nem áll szándékunkban erre a „miért” kérdésre keresni a választ¹, sem a Csíksomlyó-jelenséggel nem szeretnénk elemző módon foglalkozni, hanem inkább Csíksomlyó helyét – múltját és jelenét – szeretnénk felvázolni a zarándoklatok világában. E cél elérése érdekében először is a zarándoklattal kapcsolatos alapvető fogalmakat szeretnénk tisztázni, majd a magyarság életében jelenlévő zarándoklatok rövid számbavételével érkeznénk el a kifejezetten a Csíksomlyóval foglalkozó részhez, amely dolgozatunk fő célját jelenti; itt különösen is kitérve egy olyan sajátos jellegére a kegyhelynek, ami talán az elmúlt időszakban nem kapta meg a megfelelő figyelmet, de amely a zarándokok szempontjából nagyon fontos lehet.

Általában a zarándoklatról

A búcsújárás és a zarándoklat gyakran vegyülő fogalmak, amiben nagy szerepet játszik az a tény is, hogy a keresztény hagyományban a zarándoklathoz szorosan hozzátartozik a búcsúnyerés lelki oldala is. A következőkben e két fogalmat szinonimaként fogjuk használni, eltekintve attól az árnyalatnyi különbségtől, amely közöttük van².

¹ Ezt megtették mások – legdokumentáltabb írás MOHAI Tamás, *A Csíksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány*, L'Harmattan, Budapest 2009; de említésre méltó – többek között – DACZÓ Árpád (P. Lukács ofm), *Csíksomlyó titka*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2000 és DACZÓ Árpád (P. Lukács ofm), *Csíksomlyó ragyogása*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2010 című könyvek is.

² Ahogy ezt látni fogjuk, a búcsújárás talán kecsztényibb, katolikusabb kifejezés; a zarándoklás egyetemesebb vallási megnyilvánulás.

Magyar nyelv értelmező szótára szerint a zarándoklat „a zarándokol igével kifejezett cselekvés, tevékenység: kegyeletes látogatás vmely nevezetes helyre”, ezt a tevékenységet végző ember a zarándok, aki „olyan, katolikus, görög keleti, mohamedán v. más keleti vallást követő hívő, aki vmely távoli szent helyet, kegyhelyet hitbuzgalmi célból rendsz. gyalog fölkeres, meglátogat”³.

Ez utóbbi főnév – amelynek első előfordulása, *arannuk* alakban 1233-ból való, s a z-s szókezdet legelőször a XIX. sz.-ből adatható (1831), azelőtt sz-es alakok mutathatók ki⁴ – a magyar szókincs szláv rétegéhez tartozik, s az ott előforduló liturgikus nyelvben a vándor, zarándok, jöttment, idegen kifejezéseket foglalja magába.

Valami hasonló jelentéstartalom van a latin kifejezésben is: a *peregrinus* főnév gyökere a *per* + *ager* -re vezethető vissza (mezőn át), s első jelentésében arra az emberre használták, aki nem lakott a városban, tehát az idegenre, vagy pedig olyan személy jelölésére, aki nem civilizált körülmények között élt. A zarándoklatra induló személy esetében ez annyiban érvényes, hogy aki útnak indul az otthagyja a megszokott életkörülményeit, vállalja a fáradságot, a veszélyeket, azért hogy egy távoli helyen találkozhasson a szenttel: az anyagi javak helyett a lelkieket választja, hogy ezekkel együtt elnyerjen bizonyos kegyelmeket vagy éppen bocsánatot nyerhessen.

Ha a gyakorlatot nézzük, akkor azt láthatjuk, hogy a zarándoklat nemcsak a kereszténység sajátossága, hisz minden nagyobb vallásban jelen van: elég csak ha az iszlám világ Mekki zarándoklatára gondolunk, de az indiai vallásokban is ismert a szent helyek felkeresésének a hagyománya, ahogy például Japánban is él az a vallásos gyakorlat, hogy a hívők

³ Art. „zarándoklat” és „zarándok” in *A magyar nyelv értelmező szótára*, VII. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest 1966, 577.

⁴ Vö. BENKŐ Loránd (főszerk.), *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* III. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest 1976, 1188.

egy megadott számú templomot, a megadott sorrendben keresnek fel. Ezekben a hagyományokban mind tetten érhető az a megközelítés, amely a keresztény felfogásban is jelen van, hogy a zárándoklat egy olyan vallásos gyakorlat, amelynek során a hívek egy vallásos szempontból kiemelkedő jelentőségű hely fele tartanak, hogy ezalatt kivonulva a profánból a szenttel találkozhassanak.

Keresztény zárándoklatok a történelem folyamán

A keresztény zárándoklatnak közvetlen előzményei a zsidó hagyományra vezethetőek vissza, amelyek a jeruzsálemi templom felé tartottak, s amelyből minden felnőtt zsidó embernek ki kellett vennie a részét⁵. Ennek folytatásaként aztán a keresztény hagyományban már a kora kezdetektől ismerős a zárándoklat gyakorlata⁶. Megvizsgálva azokat a motivációkat, amelyek a keresztény *peregrinus*-okat mozgatták, azt láthatjuk, hogy ezek fényében a zárándoklatoknak két formáját különböztethetjük meg: egyrészt beszélhetünk a kegyességi, vagy jámborsági, másrészt pedig a bűnbánati búcsújárásokról.

Az első motivációból fakadó útra-indulások az őskeresztény korból ismertek: már a III-IV. században a világ különböző részeiről keresztények zárándokoltak el a Szentföldre⁷, elsősorban Jeruzsálembe, de más olyan helyekre is, amelyek Jézus, Mária vagy esetleg az apostolok életével kapcsolatosak. Ez utóbbi momentumnak tulajdonítható az is,

⁵ Vö. Art. „zárándoklat”, in LÉON-DUFOUR, Xavier (szerk.), *Biblikus teológiai szótár*, Szent István Társulat, Budapest, é.n., 1451-1454.

⁶ A keresztény zárándoklatokhoz egy jó bevezető OURSEL, Raymond, *Vie di pellegrinaggio e santuari: da Gerusalemme a Fatima*, Jaca Book, Milano 1995.

⁷ Egyik leghíresebb példája Szent Ilona, Konstantin császár édesanyjának zárándoklata Jeruzsálembe 427-428-ban (vö. Eusebio, *Vita Constantini*, iii.42-47).

hogy a IV. századtól kezdődően a zarándoklatok céljaként megjelennek már a Szentföldön kívüli szentek – főleg apostolok és vértanúk – sírjának, ereklyéinek a meglátogatása is, így például Róma, Szent Péter és Szent Pál apostolok sírja nagyon hamar közkedvelt zarándokcélponttá válik. Róma mellett, a IX. századtól kezdődően a többi zarándokhely közül kiemelkedő szerepet kap Santiago de Compostella, Szent Jakabnak apostol feltételezett nyughelye⁸.

A bűnbánó jelgű zarándoklatok egy kicsit későbbi eredetűek: a kora-középkorban alakulnak ki, elsősorban angolszász területen, s onnan terjednek el a VI-VII. század misszionáriusai révén egész Európában. E zarándoklatforma gyökerénél a súlyos bűnök esetében a közösségből való kiközösítés gyakorlata áll: a súlyos bűnt (legtöbbször emberölés) elkövetők arra voltak ítélve, hogy a közösségen kívül – megkülönböztető jeleket viselve – vezekeljenek a bűnükért, s ebben az állapotukban nagyon kiszolgáltatott helyzetben voltak a környék lakosságának. Az első kifejezetten bűnbánó zarándoklatokról szóló feljegyzések (tehát amelyek már egy kifejezett cél felé irányultak) a VIII. századra tehetőek: legtöbbször Róma felé tartanak, de egyre nagyobb lesz a Szent Jakab sírja felé haladó vezeklő-zarándokok száma is. Ebben az időszakban a *peregrinus*-ok már könnyen felismerhetőek sajátos öltözetükről, a zarándokbotjukról, illetve arról a jelről, amely úti céljukra való utalásként jól látható helyen kellett viseljenek.

A középkor folyamán, amikor a bűnbánó zarándokok Róma felé kezdenek irányulni, ahol találkoznak az apostolfejedelmek és vértanúk sírját felkereső jámbor keresztényekkel, akkor kezd összemósódní az a motivációs különbség, amely korábban jól elkülöníthető volt. Ehhez még hozzájárult az a középkori mentalitás, amely nagy hangsúlyt

⁸ De ebben az időszakban több regionális – főleg Máriához kapcsolódó – kegyhely is létrejött.

fektetett a bűnösség hangsúlyozására: ennek megfelelően minden zarándoknak volt engesztelnievalója, s így a zarándoklatokban egyre nagyobb hangsúly került a bűnbánatra.

Az első évezredben a zarándoklatok inkább egyéni kezdeményezések voltak, vagy esetleg már úton lévő zarándokok útközben verődtek kisebb csoportokba: de semmiképpen nem beszélhetünk arról, hogy nagy tömegek keltek volna útra zarándoklat céljával. A nagy távolságok mellett, ebben nagymértékben közrejátszott a közbiztonság hiányából fakadó bizonytalanság: nem csak a szentföldi helyeken járókra leselkedtek veszélyek, de Európa útjain sem igazán érezhette biztonságban magát a vándor. Ugyanakkor az Egyház hozzáállása sem igazán kedvezett az ilyen jellegű útra-keléseknek: ez egyrészt összefüggött azzal, hogy a zarándok kilépett a szigorúan területiális jellegű egyházmegyék határán, ezáltal mindegy kiszakadva a helyi egyházból, „kereteken” kívülé vált, amit az egyházi közigazgatás nem igazán nézett jó szemmel. Másrészt a korabeli szerzetesrendre jellemző *stabilitas loci* is inkább a helybemaradást állította példaképül.

Az ezredforduló környékén nagyobb változások következtek be a zarándoklatok gyakorlatában: az iszlám térhódítása és megerősödése miatt egyre nehezebbé vált a szentföldi helyek megközelítése, s ezért ebben az időszakban történtek a palesztinai – különösképpen a Máriához kötődő zarándokhelyek – „megkettőzése”: így jött létre például a loretoi, a saragossai, a monserrati kegyhely⁹. Ugyanakkor a kereszteshadjáratok eredményeképpen nagyon sok ereklye került át az öreg kontinensre, ahol ezek tisztelete is nagyon hamar elburjánzott, újabb kegyhelyek létesültek, amelyek zarándoklatok úti céljává váltak. Így a távolságok csökkenésével egyre több embernek adatott meg a lehetőség hosszabb-rövidebb

⁹ De e jelenségtől függetlenül is ebben az időszakban nagyon sok Mária-kegyhely alakult ki, ami részben összefüggésben van a Mária-kultusz megerősödésével, aminek aztán főleg a kolduló szerzetesrendek lesznek a nagy propagálói.

zarándoklatra, s ezáltal ez a spirituális gyakorlat egyre elterjedtebbé vált.

Ebben az időszakban jelentek meg a tömeges zarándoklatok¹⁰: mivel egyre több embernek volt szüksége információra, illetve egyre többen tudtak beszámolni saját útjukról ezért egyre elterjedtebbek lettek az ún. *Itinerarium*-ok, amelyek részletesen leírták az útvonalakat, az útközben lévő zarándokházakat, szálláshelyeket, sőt beszámoltak a távoli népek szokásairól, ill. más praktikus információkat is tartalmaznak¹¹. Ugyanebben az időszakban – főleg a nagyobb zarándokutak mentén – kórházak is létrejönnek, ahol külön erre a célra alapított testvériségek, vagy éppen szerzetesrendek gondoskodnak a rászoruló zarándokok testi egészségéről.

Ezzel egy időben fejlődik a jogi oldala is a zarándoklatoknak: a XI. századtól tanúi lehetünk a *ius peregrinorum* kialakulásának, amely főleg a zarándokok védelmét hivatott biztosítani.

Talán arról sem szabad megfeledkezni, hogy „a lélekben és hitükben megerősödő búcsúsok ugyanakkor óriási anyagi hasznot is hoztak a vendéglátó városnak”¹², tehát nem el-

¹⁰ Ebben nagy szerepet játszott a VIII. Bonifác által meghirdetett 1300-as Szentév (majd az azt követő szentévek), amikor a pápa minden keresztényt meghívott zarándoklatra.

¹¹ Az első *itinerarium*-ok a VII-VIII. században a római vértanúk sírjait felkereső zarándokok számára készültek, de igazi virágkoruk csak a későbbi századokban következik be.

¹² BARNÁ GÁBOR, *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*, Panoráma, Budapest 1990, 16. Ennek gyakorlati alátámasztására lásd pl. Janus Pannonius, *Itáliai epigrammák* c. költeményét, amelyben leírja, hogy kik azok, akik anyagi haszonban is részesülnek a zarándoklatok eredményeképpen: „Róma felé tódulnak, a föld előzönlí a várost/ És az ezernyi utas már az utakra se fér.../Nem tudom én azt, vajjon e vakhitből van-e hasznuk?/ Ám hogy a pápának haszna van, én tudom azt” vagy „Szlávok, hiszpánok, gallok, hunnok, teutónok/Mennyire ellepíték Péter aranyküszöbét!/Mért töríték magatok gazdaggá tenni a talját?/Hát a hazájában senki sem üdvözül-e?” vagy „Már minden piacot, kocsmát megtölt ez a népség,/Úgy gyűl az idegen sűrű tömegben ide./Hogyha jövőre

hanyagolható az üzleti oldala sem ennek a kegyességi gyakorlatnak. Ezzel az elanyagiasodással, illetve a hozzájuk kapcsolódó búcsús gyakorlattal is összefügg, hogy a reformáció alapvetően kritikusan nyilvánult meg a zarándoklatokkal kapcsolatosan, s ennek következtében a nyugati egyházszakadást követően nagyon visszaesett a zarándokok száma.

A XVII-XVIII. században a katolikus búcsújárásnak egy újabb virágkorát láthatjuk: a korábbi nagy zarándokhelyek mellett nagy jelentőséget nyertek a regionális kegyhelyek, s nagy hangsúly tevődött az egy-egy kegyképhez, vagy kegyszoborhoz kapcsolódó Mária-tiszteletre¹³. A felvilágosodás időszaka egy újabb hullámvölgyet jelentett a zarándoklatok történetében, amelynek egyik oka – főleg vidékünkön – a jozefinista rendszer egyházpolitikája volt, amelyben megjelent „a zarándoklatok tiltása, amely ugyan nem marad ellenállás nélkül a nép tömegeiben, de a gyakorlat súlyosan károsodott”¹⁴.

Újabb – s egyben sajátos – lendületet a legújabb korban nyert a *peregrinatio* gyakorlata: a hagyományos zarándokhelyek mellett a Mária-jelenésekhez kapcsolódó helyek¹⁵ felkeresése vált egyre inkább elterjedt gyakorlattá, s így újabb tömegek indultak el a régi zarándokok példáját követve. Korunk sajátosságának megfelelően ebben közrejátsszik a közlekedési eszközök egyre nagyobb választéka és gyorsasága

is így megy majd a csaposnak a boltja,/Oly dúsgazdag lesz, mint Cosimo Medici.”

¹³ Ebben fontos szerepet játszott a törökellenes motívum: Mária segítségének tapasztalata alapján több fontos Mária-kegyhely is születik. vö. BÁLINT Sándor – BARNA Gábor, *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*, Szent István Társulat, Budapest 1994, 21.

¹⁴ BÁLINT Sándor – BARNA Gábor, *Búcsújáró magyarok*, 22, illetve részletesebben erről a korról (főleg annak magyarországi vonatkozásairól): 143-148.

¹⁵ Pl. Fatima, Lourdes stb. újabban pedig Međugorje (habár ez utóbbi hitelességéről még nem nyilatkozott az Egyház).

is, de ugyanakkor azt láthatjuk, hogy a gyalogos zarándoklatok is egyfajta reneszánszukat élik¹⁶.

Magyar és erdélyi zarándoklatok

Ha a zarándoklatnak szűkebb pátriánkra való vonatkozásait nézzük akkor megállapíthatjuk, hogy habár a Kárpát-medencében letelepedő magyarok nyugati portyáit nem lehet *peregrinatio*-nak nevezni, de ezek közben bizonyos módon kapcsolatban került a zarándoklat gyakorlatával, hisz „ebben az időben már létezett az európai búcsújáró helyek legrégebbi rétege (Róma, Compostelle, Aachen), amelyekre egy-két évszázad múlva már a keresztény hitre tért magyarság is elzarándokolt”¹⁷. Így tehát a honfoglalás idején a magyarság már egy kialakult búcsújáró gyakorlattal találkozhatott, amely bizonyos formáinak (Szentföld, Róma) legalább fél évezredes múltja volt ezen a vidéken is, illetve mások (pl. Aachen és Compostella) nagyjából éppen abban az időben alakultak ki.

Ugyanakkor arról is tudunk, hogy a szent helyek léte, azok felkeresése nem volt idegen a kereszténységet még fel nem vett magyarságtól: elég ha csak a ligetekre, mint áldozatbemutatósi helyekre gondolunk a ősmagyar vallásban¹⁸. De valamilyen módon ezek továbbéltek, hisz a keresztény

¹⁶ Ebben kétségtelenül élen jár az El Camino – Szent Jakab útja – amelyen 2009-ben közel 150 ezer zarándok ment végig (miközben ez a szám 1986-ban csak 890 volt). vö. http://en.wikipedia.org/wiki/Way_of_St._James#Pilgrim.27s_Mass. De talán ennek az igénynek a jelenvalóságáról beszél a térségünkben kiépülő Mária-út iránti nagy érdeklődés is.

¹⁷ BÁLINT Sándor – BARNA Gábor, *Búcsújáró magyarok*, 27.

¹⁸ Ezek kiiktatására még Szent László király idejében is törvényeket kellett hozni, lásd. *Szent László Dekrétumának első könyve*, 22 fejezet: „A pogány módra áldozók büntetése: A ki pogány módra kutak mellett áldoz, avagy fának és forrásnak és könek ajándokot ajánl, akárki legyen, egy ökörrrel bűnhődjék érte” in *Corpus Juris Hungarici (Válogatás)*, in <http://mek.oszk.hu/01300/01396/html/01.htm#4> (2010. október. 20)

kegyhelyeken lévő szent kutak, szent hegyek esetében gyanakodhatunk ilyen folyamatosságról, még akkor is ha ez egyértelműen nem is bizonyítható¹⁹.

A korábban már létező – és a Kárpát-medencén is áthaladó – zarándokútvonalak ápolása és fenntartása, s ehhez kapcsolódóan a zarándokok támogatása viszont már hozzátartozott a kereszténnyé vált magyar állam tevékenységéhez²⁰. Sőt, már a kezdetektől a magyar királyoknak gondjuk volt pl. a magyarországi, ill. a Magyarországon áthaladó, a Szentföldre tartó zarándokokra, akik számára Szent István király – még az ország határain túl is – zarándokházakat létesít (Jeruzsálemben, illetve az oda vezető úton, Konstantinápolyban)²¹. Hasonló módon Szent István király „a világ fejében, Rómában is István első vértanú nevére tizenkét kanonokból álló, minden tartozékkal bővelkedő gyülekezetet állított, és egy kőfallal körülkerített telepet házakkal és vendégfogadókkal azon magyaroknak, akik imádkozás végett felkeresik az apostolok fejedelmének, boldog Péternek küszöbét”²².

De nemcsak a Szentföldre vagy Rómába tartottak magyar zarándokok, hanem más kegyhelyeknél is van tudo-

¹⁹ Vö. BÁLINT Sándor – BARNA Gábor, *Búcsújáró magyarok*, 27.

²⁰ Ennek első híradása egy 1031-1043 között keletkezett *itinerarium*, amely részletesen beszámol egy szentföldi zarándoklatút Magyarországon áthaladó tizenkilencnapos szakaszáról, annak állomásairól.

²¹ *István király intelmei, Nagyobbik legenda*, 11, in <http://mek.oszk.hu/00400/00446/00446.htm#5> (2010. október 20): „Szerzeteskolostort alapított ugyanis Jeruzsálemben, abban a városban, ahol Krisztus emberi természete szerint tartózkodott, bőséges mindennapi eleséget szolgáltató majorságokkal és szőlőkkel gazdagította”

²² *István király intelmei, Nagyobbik legenda*, 11. A Róma felé tartó zarándokok támogatására szokták emlegetni még a ravennai magyar zarándokház alapítását: ennek ténye jelenleg még nem bizonyítható, de az biztos, hogy Szent István a ravennai érsekkel és fejedelemmel egy szerződést kötött, amelynek értelmében a királyi anyagi támogatás fejében a Ravenna melletti Szent Péter monostorban a magyar zarándokok megszállhattak. vö. BÁLINT Sándor – BARNA Gábor, *Búcsújáró magyarok*, 31

másunk a jelenlétükről: Bari és Loretto fölkeresését főleg a római zarándoklatokkal kötötték össze, de hasonló módon a Santiago de Compostella felé tartó magyar zarándokok²³ gyakran útba ejtették Aachent és Kölnöt is.

A középkori magyarság életében a legnagyobb szerepet – mint zarándokhely – Aachen töltötte be: ennek gyökerei kétségtelen, hogy már Szent István korára visszanyúlnak²⁴, még akkor is ha az első biztos magyarországi zarándokról 1307-ből tudunk egy szepességi ember személyében²⁵.

A külhoni zarándokhelyek közül mindenképpen még meg kell említenünk Mariazell-t és Częstochowa-t, amelyek a magyarság életében fontos szerepet játszottak, illetve szorosan kötődnek a magyar történelemhez²⁶.

Természetesen nem feledkezhetünk meg a sajátosan magyar – magyarországi búcsújárásokról sem, amelyek elsősorban a szent magyar királyok sírjai felé irányultak: István király, Imre herceg és Gellért püspök szentté avatása (1083), volt ennek a folyamatnak egy fontos állomása, de viszonylag hamar elkezdődött Szent László király nagyváradi sírjának a látogatása is, amelyet nagyban ösztönöztek a szent királyhoz kapcsolódó legendák, illetve a sírjánál történt csodás gyógyulások.

A reformáció után, ami egyben Európa vallási egységének a megszűnését is jelentette, egy ideig – ahogy erre korábban utaltunk – visszaestek a zarándoklatok, de a barokk kor hamarosan kitermelte a sajátos búcsújáró gyakorlatát:

²³ Az első magyar vonatkozású Compostellával kapcsolatos híradás – amely szerint egy magyar püspök egy zarándokút alatt halt volna meg – egy 1140-es angol feljegyzésben található. Szent Jakab sírjához zarándokló magyarokról szóló híradásokat lásd. BÁLINT Sándor – BARNA Gábor, *Búcsújáró magyarok*, 36-37.

²⁴ Ezzel kapcsolatos utalások összefoglalását lásd. BÁLINT Sándor – BARNA Gábor, *Búcsújáró magyarok*, 37-38.

²⁵ További adatokat az aacheni magyar zarándokokról lásd. BÁLINT Sándor – BARNA Gábor, *Búcsújáró magyarok*, 38-39.

²⁶ BARNA Gábor, *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*, 17.

ebben az időszakban főleg a regionális kegyhelyek váltak a zarándoklatok célpontjaivá²⁷. Másik sajátossága ennek az időszaknak, hogy főleg a Máriával kapcsolatos kegyhelyek kerültek előtérbe. Magyar viszonylatban ebben a fellendülésben és máriás-súlypontban fontos szerepet játszott a hódoltság állapota is²⁸.

Az erdélyi helyzetet nézve azt láthatjuk, hogy az itteni zarándokhelyek²⁹ nagy része szintén Mária-kegyhely, s nagy részük a barokk-korban nyert nagyobb jelentőséget, még akkor is ha eredetük korábbi időkre nyúlik vissza. Ezen kegyhelyek közül – a jelen állapotot és dolgozatunk témáját is nézve – kiemelkedik Csíksomlyó, mint napjaink legfontosabb magyar nyelvű zarándokhelye.

Csíksomlyó, mint zarándokhely

Csíksomlyó eredetével, s főleg a pünkösdszombati búcsúval kapcsolatosan az elmúlt évtizedekben, s az utóbbi években is számos tanulmány jelent meg. E dolgozat keretében most nincs szándékunkba ezek részletes ismertetése, vagy éppen kritikájuk megfogalmazása, ezért csak annyiban térünk ki erre a kérdésre, amennyiben a zarándoklathoz, mint írásunk témájához feltétlenül szükséges.

Jelen pillanatban – a rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján is – megalapozottan állíthatjuk, hogy Csíksomlyó, mint búcsújáró hely szorosan összefonódik a ferences jelenléttel³⁰. Az első olyan írásos dokumentum, amely össze-

²⁷ Ez részben összefügg a vallásháborúk okozta utazási bizonytalansággal is.

²⁸ Ezzel kapcsolatos példákért lásd. BÁLINT Sándor – BARNA Gábor, *Búcsújáró magyarok*, 89-105.

²⁹ Pl. Mária-Radna, Füzesmikola vagy újabban Futásfalva, Szőkefalva stb.

³⁰ Néhány szerző – más-más megközelítéssel – próbálja ennek előzményeit is felmutatni (Benedek Fidél – bencésekre következtet, de említ korábbi véleményeket, akik karmelitákra, vagy pedig johannitákra gondolnak lásd.

függésbe hozható a ferencesek letelepedésével az az 1439-ben keletkezett levél, amelyben IV. Jenő pápa sürgeti Benedek szőrényi püspököt, hogy küldjön obszerváns ferenceseket a Székelyföldre, mert nagy a paphiány, s egyáltalán nincsenek ferencesek³¹. E levéllel is összefüggésben, illetve a korabeli eseményekkel is számot vetve a csíksomlyói ferences kolostor alapításának éve 1442-re valószínűsíthető.

1444. január 27-ei keltezésű IV. Jenő búcsúlevele³², amelyben – azon hívek számára akik Sarlós Boldogasszony ünnepe alkalmából a templomot meglátogatják és annak építését és felszerelését adományaikkal segítik – hét év búcsút engedélyez. Itt Csíksomlyót már úgy említi, mint ahova, már egy ideje hívek nagy sokasága szokott összejönni³³.

Mohai Tamás idézi a jezsuita jelentéseket, amelyek – több mint kétszáz évvel később – 1649. október 16-kelkezéssel, arról vallanak, hogy „minden évben Pünkösdkor összegyűlnek Szűz Máriának a székely hegyek között lévő egyik kegyhelyén ...”³⁴. Ugyanebben az évben, december 26-án Jegenyei Ferenc, ferences testvér a Sarlósboldogasszony tiszteletére szentelt templom számára magára az ünnepre és Pünkösd második napjára teljes búcsút, illetve a Széphavas kápolnája számára szintén teljes búcsút kér³⁵.

A búcsújárás szempontjából fontos utalás az is, hogy Esterházy Pál nádor könyvének második kiadásában³⁶ (1696)

BENEDEK FidéL, *Csíksomlyó*, Kolozsvár 2000, 157-166; újabban pedig Darvas-Kozma József pálos előzményeket vél felfedezni).

³¹ GYÖRGY József, *A Ferencrendiek élete és működése Erdélyben*, Szent Bonaventura, Cluj-Kolozsvár 1930, 651-652.

³² GYÖRGY József, *A Ferencrendiek élete és működése Erdélyben*, 653-654.

³³ „ingens fidelium multitudo devotionis causa consveverit, ac dietim non cessat confluere”

³⁴ MOHAI Tamás, *A Csíksomlyói pünkösdi búcsújárás*, 137.

³⁵ TÓTH István György, *Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572-1717) III.*, Roma-Budapest 2005, 1787.

³⁶ ESTERHÁZY Pál, *Mennyei Korona az az Az egész Világon lévő Csudálatos... (az 1690-es atlas marianus bővített, metszetek nélküli*

már beszámol Csíksomlyóról, ezzel is mintegy aláhúzza és terjesztve annak országos elismertségét.

Kájoni János *Fekete könyvének* a végére írt bejegyzés pedig úgy írja le Csíksomlyót, mint amelyet „... híressé teszi az áhítatos hívek nagy sokasága, mely Pünkösöd szent ünnepén idegen országokból is odasereglik. Az ott megnyilvánuló buzgóság és ájtatosság miatt méltán nevezi sok hívő kis Rómának”³⁷. Hasonló módon Györffi Pál részletes provinciái leírásában³⁸ (1729) is már az szerepel, hogy „nemcsak Erdély közelebb fekvő helyeiről, hanem a moldvai fejedelemségből is és Magyarországnak területéről is a népek igen nagy tömege szokott ide zarándokolni, különösen Pünkösöd szent vasárnapjára”. Egy másik ferences testvér, Veres Lajos az 1750-es években készült provinciátörténete is részletesen beszámol Csíksomlyóról, s leírja azt is, hogy a nagyobb ünnepeken, különösen Pünkösödkor... „ezrek és ezrek akarják itt elvégezni gyónásukat, és akarnak áldozni” ... ezért szükség van a környező falvak plébánosainak a segítségére³⁹.

A fenti utalásokból láthatjuk, hogy – történelmi távlatokban nézve – Csíksomlyóhoz legalább évi két búcsús alkalom, zarándoklat-időszak, időpont köthető: Sarlósboldogasszony, mint a templom titulusának ünnepe és Pünkösöd környéke⁴⁰. Napjainkban még fontos eseménnyé vált a másik, egyszerre nagyobb tömegeket megmozgató alkalom az un.

kiadása), Nagyszombat 1696, idézi MOHAI Tamás, *A Csíksomlyói búcsújárás*, 140.

³⁷ KÁJONI János, *Fekete könyv. Az erdélyi ferences kusstódia története. Kájoni János kézírata 1684*, Scriptum, Szeged 1991, 68/124.

³⁸ GYÖRFFI Pál, *Az erdélyi Ferences Kusstódia története* (latinból fordította Domokos Pál Péter), Budapest 1989, 71.

³⁹ Idézi MOHAI Tamás, *A Csíksomlyói pünkösdi búcsújárás*, 141.

⁴⁰ Kétségtelen, hogy az utóbbi évtizedekben Csíksomlyóhoz elsősorban ez az utóbbi, pontosabban a Pünkösöd-szombati búcsú kötődik a legtöbb ember gondolatában, de ahogy látjuk ezen kívül a hagyományban és a jelenlegi gyakorlatban is más alkalomok is vannak (még ha a zarándokok számát tekintve ezek nem is jelentenek olyan impozáns tömeget).

„őszi-búcsú”, vagy Mária neve búcsú. De ezek mellett még fontos megemlíteni, hogy van egy negyedik gyakorlat is, éspedig a kötetlen felkeresési mód, amellyel kapcsolatosan Benedek Fidél vallja, hogy: „Elmennek, amikor jól esik, személy szerint. Vonzza a hely, jól érzik magukat, megtalálják lelki igényeiket és nyugalmukat. Ez a búcsújárás létezik egész esztendőre s folyik fél évezred óta”⁴¹.

Teológiai szempontból nézve ezen utóbbinak erős lökést adhatott volna, kellett volna adjon a Kegyetemplomnak 1948-ban kisbazilikává (basilica minor) történő kinevezése. Sajnos a méltatlan történelmi körülmények miatt ezen eseménynek nem volt igazi visszhangja, pontosabban hangja is alig.

A továbbiakban ismertetnénk ezt az eseményt, illetve folyamatot, mert ez több szempontból is példaértékű lehet napjainkra vonatkozóan.

A *basilica minor* címet a mindenkori Pápa adhatja meg, a benyújtott kérés, az annak jogosságát alátámasztó dokumentáció, a szükséges támogatás és a megfelelő kivizsgálás után. Csíksomlyóval kapcsolatosan az erdélyi ferences rendtartomány indította be ezt a folyamatot, a csíksomlyói közösség segítségével összeállítva a szükséges dokumentációt, amelyet 1943-ban nyújtott be a Szentszékhez. A kérést több egyházi és világi személy is támogatta: Benedek Fidél megemlíti Márton Áron püspök úr „gyönyörű írását, vallomását”, Scheffler püspök úr „kedves ajánló s biztató igazolás”-át. Világi részről megemlítendő az akkori miniszterelnök (Kállay Miklós) ajánló beadványa, a kultuszminiszter (Zsindely Ferenc) és a kereskedelmi miniszter (Szinyeyi Merse Jenő) támogató írása. De a királyi család részéről is található az iratcsomóban pártfogó dokumentum. „Külön emelendő ki

⁴¹ BENEDEK Fidél, *Csíksomlyó*, 253.

Csíkvármegye törvényhatóságának beadványa, mely lelkesen tesz vallomást, hálásan érez és erősen kér⁴².

E beadvány benyújtása után öt évvel későbbi keltezésű a Pápai irat, amely szerint – a szükséges kivizsgálás és kiegészítéskérések után – „a Boldogságos Szűz Máriának Csíksomlyón szentelt egyházat, amely a gyulafehérvári püspökség határain belül fekszik, a *basilica minor* méltóságra emeljük örökre, és minden, e méltósághoz tartozó liturgikus kiváltságot megadunk neki ...”⁴³.

Sajnos maga a hír is csak két éves késéssel jutott el Erdélybe⁴⁴, s néhány évtizedbe telt, amíg a hivatalos bullát sikerült becsempészni az országba, s arról szó sem lehetett,

⁴² BENEDEK Fidél, „Csíksomlyó – pápai bazilika” in BENEDEK Fidél, *Csíksomlyó*, 119-120.

⁴³ PIUS PP. XII, *Litterae Apostolicae, Ecclesia B. Mariae Vergini, in loco «Csíksomlyo» intra fines Albae Iuliensis dioecesis dicata, Basilicae Minoris titulo ac privilegiis cohortatur* (23 Februarii 1948), in *Acta Apostolica Sedis (AAS)* 42 (1950), 378-380). A címmel járó kiváltságokról – a II. Vatikáni Zsinat után – először a SACRA CONGREGATIO RITUUM, *Decretum Domus Dei decorem de titulo Basilicae Minoris* (6 iunii 1968), in *AAS* 60 (1968), 536-539 rendelkezett, majd ennek átdolgozott változata a következő rendelkezés: Congregatio de CULTO DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Decretum De titulo Basilicae Minoris Domus ecclesiae* (9 Novembris 1989), in *AAS* 82 (1990), 436-440. Ez utóbbi szerint teljes búcsú nyerhető – a szüksége feltételek teljesítésével – a Kisbazilika meglátogatásával a következő napokon: a templom felszentelésének napján, titulósának ünnepén, Szent Péter és Szent Pál apostolok ünnepén, a *basilica minor* cím megadásának évfordulóján, a helyi ordinárius által meghatározott napon és egy tetszőleges napon, amelyet a látogató zarándok választhat ki magának (ezen kívül még más kiváltságok: a Szentszék jelképező két kulcs ábrázolásának joga a kisbazilika zászlaján, pecsétjén, főszerelési tárgyain; a templom rektorának joga olyan vörös szegélyű, fekete mucetum viselésére, amely piros gombokkal és vörös fonállal kivarrt gomblyukakkal van díszítve).

⁴⁴ Vö. BENEDEK Fidél, „Csíksomlyó – pápai bazilika” in BENEDEK Fidél, *Csíksomlyó*, 116. Ez a késés nem véletlen, hisz maga a pápai bulla is csak 1950-ben jelent meg, még akkor is, ha a dokumentum 1948. február 23-i dátumot viseli. (Érdekes volna utánanézni, hogy mi volt ennek a több mint két éves késésnek az oka)

hogy méltóképpen meg lehessen ünnepelni ezt a fontos eseményt. De úgy tűnik, hogy az utóbbi húsz évben sem igazán került megfelelő súly erre a kitüntetésre.

Ennek tudatosítására érdemes talán vele kapcsolatosan néhány szempontot felidézni, amely most, több mint ötven évvel később is útmutató lehet. Először is fontos látni, hogy egy olyan világszintű eseményről, megtiszteltetésről van szó, amelynek megszerzéséhez karöltve tevékenykedtek a környék egyházi és világi hatóságai, s így lehetett csak ezt a Kegyetemplomhoz kötődő „projektet” sikerre vinni. Minden valószínűség szerint ezt ma sem lehet másképpen: a fontosabb előrelépéshez szükséges az egyházi, illetve a világi előjárók összefogása, a kezdeményezések összehangolása.

Másrészt, érdemes volna felfedezni azt is, hogy e címhez tartozó liturgikus kiváltságok lelki, teológiai szempontból fontos tartalmat adhatnak a Csíksomlyóra tartó évközi zarándoklatoknak, beleértve pl. a kiépülőben lévő Mária-út is, hisz ilyen jellegű tartalom nélkül bármilyen csíksomlyói látogatás csak turizmus marad. Az minden zarándoknak tapasztalata, hogy egészen más egy lelki felkészüléssel és a célra való ráhangolódás után történő megérkezés, mint a pusztán turisztikai látogatás. A spiritualitás, a lelkiségi szempontból is vonzó cél egy olyan többletet ad a zarándokhelyre, jelen esetben Csíksomlyóra való megérkezéshez, amit az önmagában vett turizmus, bármilyen eszközet is bevet nem tud pótolni⁴⁵. S ezt fontos aláhúzni, s főleg a zarándoklatot szervezőknek tudatosítani, mert a „vallásos turizmus” címkével ellátott tevékenység nagyon gyakran – még Csíksomlyón is – kimerül egy olyan turisztikai eseményben, amelynek az a célja, hogy meglátogasson egy épületet, egy műtárgyat (ami jelen esetben egy templom, egy szobor), de ha nincs lelkiségi töltet

⁴⁵ A csíksomlyói búcsújárás ilyen jellegű bemutatásának egyik szép alkotása PAPP Asztrik, *A csíksomlyói pünkösdi búcsú*, Agapé, Szeged 1995, című könyve, amely a mikházi „keresztalja” úti beszámolójával mutatja be a zarándoklat lelki oldalát.

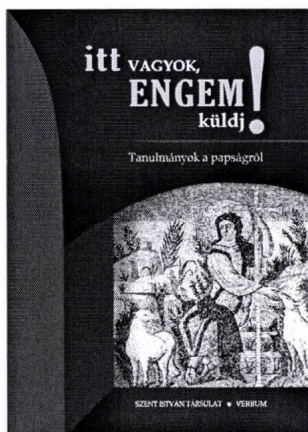
mögötte, akkor ez nem az, aminek nevezi magát: ez egyszerűen egy turisztikai tevékenység, ami kihasznál egy adott lehetőséget, sőt inkább a *peregrinus* kifejezés eredeti értelméhez kapcsolódó magatartás jelent: kitaszított, földeken át bolyongó ... Reméljük, hogy Csíksomlyó esetében nem erről van szó.

Ugyanakkor azt is érdemes tudatosítani, hogy a lelkeségnek is szüksége van azokra az struktúrákra, amelyek – a mai ember természetes igényeinek megfelelő módon – lehetőséget biztosítanak a zarándok-ember ellátására, illetve, amelyek biztosítva a testi enyhülését, segítik a lelki megerősödését. Tehát kétségtelen, hogy a külső körülmények és a lelkeségi háttér csak egymást kölcsönösen segítve járulhat hozzá, hogy Csíksomlyó a következő évtizedekben is fejlődő, növekvő kegyhellyé, zarándokok célpontjává váljon, ne pusztán csak Pünkösöd-szombat délelőttjére, hanem az év minden napjára.

Ebből a szempontból Benedek Fidél évtizedekkel ezelőtt, a kényszerű elhallgattatás idején írt gondolatai napjainkra is megfogalmazzák, megrajzolják a Csíksomlyó iránt felelősséget érzők számára a feladatot, amelyet dolgozatunk zárószavaként érdemes felidézniük:

A „basilica” szó fölséges házat, királyi lakot jelent. Ha ezt a nevet kapta Csíksomlyó, egészen azzá is kell lennie. Uralkodó jellege rég megvan, lakója is királynő. Feladat, – a palotát „fölségessé”, „királyivá” tenni. Abban a percben, amely az első lehetőséget meghozza. ... Olyanná kell tenni a csíksomlyói templomot, hogy aki látja, idegen, vagy egyszerű, azonnal érezze, megismerje, hogy bazilika, hogy rendkívüli, hogy fölséges. Azaz a kapott névvel s méltóságával egyezzen meg tényleges jellege is!⁴⁶

⁴⁶ BENEDEK Fidél, „Csíksomlyó – pápai bazilika” in BENEDEK Fidél, *Csíksomlyó*, 120-121.

Marton József–Oláh Zoltán–Kovács F. Zsolt:
Itt vagyok, engem küldj! Tanulmányok a
papságról

Szent István Társulat–Verebum, Budapest–
Kolozsvár 2010

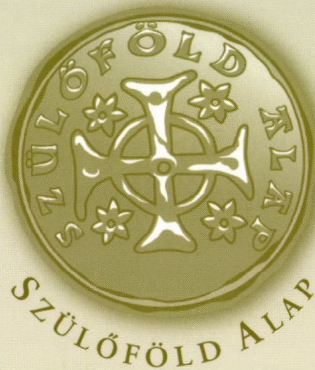
XVI. Benedek pápa a 2009. június 19.–2010. június 19. közti időszakra meghirdette a papság évét. A pápa kezdeményezéséhez az egyetemes egyház minden részében különféle rendezvények tartásával, körlevelek, könyvek kiadásával igyekeztek csatlakozni. A Gyulafehérvári Római Katolikus Hittudományi Főiskola tanári kara 2010. április 29.–május 2. között *Érvek a papságért* címen nemzetközi

tudományos konferenciát szervezett Rómából, Budapestről, Győrből, Szegedről érkezett püspökök, teológiai tanárok, valamint a Gyulafehérváron és Kolozsváron tanító római katolikus teológiai tanárok részvételével. A konferencia nagy érdeklődést keltett. A résztvevők, a hallgatóság megfogalmazta azt az igényt, hogy az elhangzott előadásokat szeretnék újraolvasni, átgépelkedni. Erre az igényre válaszként született meg ez a kötet.

Zenon Grocholewsky bíboros, a vatikáni Nevelésügyi Kongregáció prefektusa írja a kötetben olvasható tanulmányában: „Figyelmesnek kell lennünk, hogy ne vetítsük ki a »Krisztust, a főt megjeleníteni« kifejezést pusztán csak a papra, a presbiterre vagy a püspökre, fölemelve őket a keresztény közösség fölé. A pap nem közvetítő Isten és a közösség között, hanem *szolgája* annak, és az egyedüli közvetítőnek, Krisztusnak. Szolgálatát nem csupán a közösségen *belül* fejt ki, hanem annak *szolgálatában*. S annak a „hatalomnak”, amelyet a szentelés ad a püspököknek és a papnak – mindegyiknek a saját fokozata szerint –, hogy Krisztusnak, a főnek személyében – *in persona Christi capitis* – prédikáljon, megszentelje és vezesse Isten népét, az egyetlen célja az, hogy hirdesse és közvetítse a Krisztus által létrehozott üdvösséget, és ezáltal építse a közösséget. Ez az igazi nagysága és egyben a nagy felelőssége minden papnak.”

A szerkesztők reménye, hogy a kötet erősíteni fogja a papokat és a híveket hivatásukban; a papok még jobban rádöbbennek az egyházban betöltött szerepük jelentőségére, és a keresztségben és a bérálás szentségében részesült hívek pedig az általános papságukból következő feladatokra.

A kiadvány a
Szülőföld Alap
támogatásával jelent meg.

ISSN 1582 - 0661